

Prospekt der k.k. Haupt Stadt und Gränz Festung Olmütz nebst der Aussicht von der Stadt Olmütz und Gegend.

Wir Geschworne Vor und andere Räte des k.k. Namen Landwerks deren Bürgerlichen Räte in Stadt Olmütz bescheinigen hiermit, daß, gegenwärtiger Gesell, Namens *Joseph Krametz* von *Olomütz* gebürtig so 21. Jahr alt und von Natur *slawisch* auch *tschechisch* Saaren ist, bei uns allhier — Jahr 18. wohnen in arbeit gestanden, und sich solcher Zeit über treu, fleißig, still, friedsam, und ehrlich, wie es einem jeglichen Landwerks Gesellen gebühret, verhalten hat, welches wir also attestiren, und deshalb unsere sämtliche Herren Räte, gebrauch, überall zu fördern suchen wollen Olmütz am 18. März

N.B. *Joseph Krametz* ist ein *tschechischer* *Landwerker*

Joseph Krametz am 18. März 1829

als Ober Zech Meister *Joseph Krametz* als Unter Zech Meister *Joseph Krametz*
 Meister wo obiger Gesell in arbeit gestanden *Joseph Krametz*

Jede Verfälschung dieser förmlich ausgestellten Kundtschaft als einer öffentlichen Urkunde wird nach der Bestimmung des Strafgesetzes, buches 1ten Theils, §. 178, Lit. D. als ein Verbrechen des Betrugs bestraft, und daher jederman davon gewarnt.

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická Fakulta

Katedra Historie

„U konce s dechem“?

**Olomoucké řemeslné cechy v kontextu konstituování
(proto)moderního státu 1700 – 1860**

(„Außer Atem“? Die Olmützer Zünfte im Kontext die Bildung des
(proto)modernen Staats 1700 – 1860)

Diplomová práce

Jakub Huška

Studijní obor: historie

Vedoucí práce: doc. Mgr. Jaroslav Miller, M.A., Ph.D.

Olomouc 2011

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a použil jsem prameny a literaturu, kterou jsem uvedl v seznamu literatury a pramenů.

V Olomouci 9. května 2011

Jakub Huška

ÚVOD	4
LITERATURA	12
1. TEORIE A PRAXE HOSPODÁŘSKÉ POLITIKY HABSBURSKÉ MONARCHIE 1700–1860	19
<i>Gute Ordnung, Policey a cech</i>	21
Praktická podoba cechovní politiky.....	29
2. OLOMOUCKÉ CECHY A MĚSTSKÁ SPRÁVA V 16. A 17. STOLETÍ	45
3. PRAXE UDĚLOVÁNÍ MISTROVSKÉHO PRÁVA V OLOMOUCI V 18. A 19. STOLETÍ	61
Cech zámečníků.....	63
Cech ševců	68
Cech pekařů	72
4. MEZIGENERAČNÍ SOCIÁLNÍ A GEOGRAFICKÁ MOBILITA OLOMOUCKÝCH ŘEMESLNÍKŮ V 18. A 1. POLOVINĚ 19. STOLETÍ	77
5. MĚSTSKÝ TRH A OLOMOUCKÉ CECHY	89
6. ZÁJMY OLOMOUCKÝCH ŘEMESLNÍKŮ A CECHOVNÍ SAMOPRÁVA	104
Společný zájem: cech a stát	104

Cechovní samospráva	107
ZÁVĚR.....	119
Resumé.....	123
Grafy	125
Obrazová příloha.....	135
Použitá a prostudovaná literatura.....	143
Prameny	150

Úvod

„Kdysi se předávalo hrobnické řemeslo v rámci rodinné tradice z otce na syna a to postupně zaniklo. Dnes na hřbitovech pracuje kdekdo a ne vždy odvede kvalitní práci. Navíc pokud pracujete jako hrobník, všechno se musíte učit za pochodu. Proto chceme zájemcům zajistit vzdělání podobně, jako to mají i jiné obory – jako třeba kameník či instalatér. Chceme hrobníkovi vrátit profesní úroveň a i jistou společenskou prestiž.“¹

„Hlavním posláním cechu je vytvářet pro své členy podmínky pro prohlubování odborné i lidské úrovně, profesní cti a tradic. Přispět ke zkvalitněním vztahů k zákazníkům a podpořit podnikatelskou úspěšnost svých členů v oblasti topenářské, instalatérské a dalších návazných profesí, zaměřených na výrobu, projekci, obchod v daném oboru, montáž, provoz a servis. Současně vytvořit dobré podmínky pro spolupráci členů v oblasti podnikání, zavádění nových technologií a propagaci výsledků jejich činnosti. V neposlední řadě spolupracovat s ostatními cechovními sdruženími doma i v zahraničí.“²

Tato diplomová práce si klade za cíl zkoumání role řemeslné korporace v 18. a 19. století a to v kontextu vzrůstajícího zájmu habsburského státu o dohled nad sociálním a hospodářským životem. Pro tento záměr bylo zvoleno královské město Olomouc. Konkrétně se zaměřím na čtyři řemeslné cechy: pekařský, ševcovský a zámečnický. Vedle toho se dotkneme i dalších řemesel, jako například sklenářského, řeznického a krejčovského. Výběr byl ovlivněn zachovalostí cechovních knih a magistrátních spisů. Zvolená řemesla nabízí rovněž studium živností vyrábějících pro místní trh, která dosud byla v české historiografii na okraji zájmu. Na problematiku nahlédneme ze tří rovin: z administrativní praxe udělování mistrovského práva, výzkumem prostorové a sociální mobility mistrů a nakonec rozbořem hospodářské strategie cechovních řemeslníků. V těchto kapitolách bych

---

¹ BRABEC, Jan. Chci vrátit hrobníkům prestiž (rozhovor s Davidem Stejskalem). Respekt, 2011, roč. 22, č. 18, s. 80.

² Citováno z webových stránek Cechu topenářů a instalatérů ČR: http://www.cechtop.cz/index.php?clanek=o_nas [cit. 27. dubna 2011].

chtěli sledovat, jak (ne)ovlivnila státní reglementace cechovníctví a řemeslnický stav, zdali bylo sledované období úpadkem moci a významu cechu v sociálním a hospodářském životě Olomouce.

Předkládanou práci nelze chápat jako klasickou studii o hospodářských dějinách. Nezajímám se primárně o strukturální vývoj řemesla v Olomouci. První dvě kapitoly jsou ideové, správní a sociální dějiny. Teprve v poslední části se budu věnovat tématu hospodářství, zejména hospodářské politice a představám mistrů. Jsem toho názoru, že hospodářské dějiny nejsou pouze dějinami výroby, distribuce a spotřeby, ale že ekonomické jevy jsou zapuštěny do sociálního a kulturního podhoubí. Ekonomické jednání jedinců nevychází z logického kalkulu a maximalizace zisků, nýbrž je determinován kulturními vzorci a normami daného společenství. Ekonomická antropologie kritizuje neoklasickou ekonomickou teorii, ta předpokládá, že člověk podřizuje svá jednání co největšímu užitku (zisku).³ Martin Rössler chápe ekonomickou interakci za společenský akt, a proto nelze jedno od druhého oddělit: „*Wann immer Menschen ökonomisch agieren, tun sie dies über Kommunikation innerhalb sozialer Arrangements...Für die Wirtschaftsethnologie bedeuten diese sozialen und kulturellen Bezüge gleichzeitig, dass keine klare Abgrenzung von Wirtschaft gegenüber anderen gesellschaftlichen Aspekten möglich ist.*“⁴ Nabízí podle mě inspirativní a legitimní přístupy k hospodářským dějinám. Má studie je pouze ideově inspirována názory antropologů, proto ji nelze vydávat za něco, co není.

V minulosti, takřka do 50. let 20. století, byl status řemeslníka nejen definován specifickými ekonomickými charakteristikami, nýbrž zahrnoval „stavovskou čest“ a sociální exkluzivitu, kterou řemeslní mistři manifestovali při náboženských a světských slavnostech a rituálech. Právní status, příslušnost k cechovní korporaci a později k společenstvu, byl doplňován distinktivními znaky a způsoby chování. Za řemeslníka nebyl v tomto období považován každý manuálně pracující, mnoha činnostem byl upírán status řemesla. Výrazy fušer a fušerská práce nepopisovaly pouze nelegální výkon řemesla, ale rovněž negativní konotace spojené

---

³ K uvedení do problematiky viz: RÖSSLER, Martin. *Wirtschaftsethnologie. Eine Einführung*. Berlin, 1999. – Historická věda pozvolna reflektuje přístup hospodářské antropologie viz: REINHARD, Wolfgang – STAGL, Justin (Hg.). *Menschen und Märkte. Studien zur historischen Wirtschaftsanthropologie*. Wien, 2007.

⁴ RÖSSLER, Martin. *Wirtschaftsethnologie*, s. 16.

s kvalitou jejich výrobků a nemorálními charaktery takových lidí. Naopak cechovní mistři často odkazovali na svou řemeslnickou zručnost, znalosti a také morální vlastnosti. Právě těchto rozdílů si musí být vědom každý badatel zabývající se cechy a cechovními mistry. Nelze je pouze ztotožňovat s ekonomickými znaky a funkcemi. Ty byly neoddelitelné od mentálního segmentu a způsobu chování.⁵

Mluvíme-li o státu 18. a 1. poloviny 19. století, tak v současném dějepisectví se mluví jako o státu „protomoderním“ („raněnovověkém“) nebo „absolutistickém“. ⁶ Přídavná jména odkazují především na jeho kvalitativní charakteristiku, jenž ho odlišuje od státu moderní doby. Předmětem neustálých diskuzí je otázka, jaké byly typické rysy raněnovověkého státu tohoto období a jaké byly možnosti a hranice při uplatňování „státní“ politiky? Zjednodušeně se dá říct, že jedna skupina historiků zastává názor, že smršť vydaných nařízení v 18. století měla citelný dopad na správu země a dlouhodobý tlak státu ovlivnil chování všech skupin obyvatelstva. Někteří autoři (Max Weber, Michael Foucault, Norbert Eliase) pojímají tento proces jako „modernizační“ faktor vzniku státu – nová kvalita státnosti. Kritici však namítají, že jde o velice zjednodušený a lineární přístup, kdy na jedné straně stál aktivní stát, definující normativní řád, na druhé straně byli poddaní, pasivně přijímající nařízení. Opačný názor zastávají badatelé (Jürgen Schlumbohm), kteří zdůrazňují deficity efektivní státní moci a jejího uplatňování. Upozorňují zejména na dělbu moci mezi několik subjektů (pozemková vrchnost, město nebo církve), přes ně byla prováděna reglementace státu. Personální, finanční a technické nedostatky limitovaly možnosti státní správy.

Novější přístup kritizuje oba proudy a snaží se překlenout rozpory mezi nimi. André Holenstein hovoří o tom, že výzkum praxe zákonu a jejich aplikace v raném novověku se nemůže opírat pouze o normativní texty. Správní a soudní prameny

---

⁵ Díky pronikání antropologických, sociologických a genderových přístupů a myšlenek do historiografie došlo k rozvoji tzv. dějin práce. Kupříkladu k řemeslnické identitě v raném novověku z pohledu genderu: SIMOM-MUSCHEID, Katharina (Hg.). „Was nützt die Schusterin dem Schmied?“ Frauen und Handwerk vor der Industrialisierung. Frankfurt am Main, 1998. – WERKSTETTER, Christine. „...da ich meinem Vater Tochter, Gesell, Junge und handtlinger gewesen.“: Arbeitsfelder, Ausbildung und „work identity“ von Frauen im Augsburger Zunfthandwerk des 18. Jahrhunderts. In: HÄBERLEIN, Mark – JEGGLE, Christof (Hg.). Vorindustrielles Gewerbe. Konstanz, 2004, s. 163–179.

⁶ V naší práci budeme používat termíny „stát“ a „státní politika“ jako pomocný výrazy pro složitý systém tehdejší státní byrokracie.

vypovídají nejen o motivech a stanovených cílech zákonodárné moci, taktéž umožňují studovat aplikaci, instrumentalizaci a nerespektování zákonů. Musí se více zohledňovat dvoudimenzionální perspektiva. Jednalo se o proces internalizace, kterého se účastnil jak poddaný, tak i úředník – oba se učili jak s normami zacházet. Šlo spíše o dialog a vyjednávání než prostý nátlak seshora.⁷

Hospodářská politika habsburského státu, o které chci pojednávat v první kapitole, je tradičně analyzována v optice níže zmíněného konceptu dlouhodobého úpadku řemeslných korporací. A. Klíma se zcela výhradně věnuje zájmu dvora a dvorských poradců na podporu manufaktur a rozvoje exportní výroby.⁸ Koresponduje to s obecným zájmem historiků studovat řemesla produkující pro vzdálenější trhy. Zcela opomíjené je studium zájmů Vídně o řemeslníky žijících z lokálního trhu (např. ševci, krejčí, pekaři, řezníci atd.). Tato odvětví se nalézala nejen ve všech městských obcích, také často i na vesnicích. Dosavadní práce charakterizují hospodářskou politiku vůči cechům jako schizofrenní, dvojsečnou nebo nedostatečnou. Je to snaha badatelů, jak se vyrovnat s *paradoxem* hospodářské strategie habsburského státu, kdy na jedné straně byla podporována necechovní výroba, ale na straně druhé, i když cechy byly podřízeny dohledu, nadále existovaly a nebyly úplně zrušeny.

Jsem toho názoru, že je potřeba zkoumat státní politiku v jednom *celku* a věnovat pozornost nejenom dobovému zájmu o rozvoj exportních řemesel a manufaktur. Nestačí říct, že byla ambivalentní, ale musíme se obrátit k jejím ideovým kořenům. Představa „Gute Policey“ nebo „Gute Ordnung“, podle nás, rámcovovala pojetí hospodářské a sociální politiky habsburského dvora. Hlavní podstatou této ideje bylo, že ekonomické procesy měly být v rovnováze, neměly ohrožovat společenský řád.⁹ Byl to paternalistický přístup ke společnosti. Právě

---

⁷ HOLENSTEIN, André. Die Umstände der Normen – die Normen der Umstände. Policeyordnungen im kommunikativen Handeln von Verwaltung und lokaler Gesellschaft im Ancien Régime. In: HÄRTER, Karl (Hg.). Policey und frühneuzeitliche Gesellschaft. Frankfurt am Main, 2000, 3.-9.

⁸ KLÍMA, Arnošt. Manufakturní období v Čechách. Praha, 1955, s. 102–126.

⁹ Současná německá historiografie se velice dlouhodoběji zajímá o problematiku „Gute Policey“. Např. viz: SIMON, Thomas. „Gute Policey“. Ordnungsleitbilder und Zielvorstellungen politischen Handelns in der Frühen Neuzeit. Frankfurt am Main, 2004. – BLICKLE, Peter – KISSLING, Peter – SCHMIDT, Heinrich Richard (Hrsg.). Gute Policey als Politik im 16. Jahrhundert. Frankfurt am Main, 2003. – LANDWEHR, Achim. Policey im Alltag: Die Implementation frühneuzeitlicher Policeyordnungen in Leonberg. Frankfurt am Main, 2000.

v administrativní kategorii „komerčních“ a „policejních“ řemesel, jež vznikla v 50. letech 18. století, se zrcadlí tento pohled na správu země. První skupina byla spjata s kameralistickým učením o aktivní bilanci zahraničního obchodu, která měla posilovat moc a suverenitu panovníka (státu). Neméně důležitou součástí kameralismu bylo zabezpečení vnitřního řádu mezi poddanými. Pod výrazem „Policey“ („Policeywissenschaft“) bylo rozuměno praktické provádění politiky „Gute Ordnung“, zaměřovala se jak na mravní život jedince, tak na jeho sociální a hospodářské postavení. U policejních řemesel měl být brán ohled na lokální potřeby, a především na to, aby každý mistr měl zajištěnou práci. Zde došlo k souladu mezi zájmy cechů a úřadů. Počet mistrů policejních řemesel měl být ve městě pevně stanoven a mohl se měnit pouze tehdy, když došlo velkému růstu obyvatel. Korelace mezi demografií a počtem řemeslníků byla příznačným rysem kameralismu.

Otázce vztahu magistrátu, popřípadě nadřízených úřadů, a cechovních řemeslníků ve správní praxi bych se chtěl zabývat v další kapitole. Konkrétně by šlo o popsání procesu propůjčování mistrovského práva tovaryšům. Zajímá mě, jaká byla role cechů a jejich představitelů při tomto řízení. Z důvodu zachovalosti pramenů se tato část bude věnovat situaci v 1. polovině 19. století. Hlavními materiály jsou jednotlivé protokoly k přijímání mistrů. Bohužel, nejde, až na výjimky, o ucelený korpus, který by zahrnoval většinu případů. Nejčastěji se objevují spisy se spornými případy. Prozatím se zdá, že cech byl i nadále relevantním partnerem pro městskou a státní správu. Ačkoliv rozhodnutí o udělení mistrovského místa rozhodoval magistrát, resp. zemské a dvorské úřady, přece měl cech jisté možnosti prosazovat své zájmy. Častým jevem bylo, že městské a nadřízené orgány akceptovaly negativní postoj cechmistrů. Můžeme to dávat do souvislosti s výše zmíněným konceptem „Gute Policey“ a definicí tzv. policejního řemesla. Případy souzvuku nebo konfliktu mezi cechem a úřady byly však různé řemeslo od řemesla.

Praxe udělování mistrovského práva souvisí s problematikou mobility. Zabýval bych se prostorovou mobilitou olomouckých řemeslníků v 18. a 19. století. Chtěl bych z této perspektivy prověřit obecně přijímaný předpoklad o uzavřených ceších. Zaměřil bych se na otázku, z kterých regionů pocházeli olomoučtí mistři. Prameny k tomuto výzkumu jsou zejména matriky a cechovní knihy přijatých mistrů. Rovněž se budu opírat o edici matriky přijatých měšťanů od Václava Nešpora a

Vladimíra Spáčila.¹⁰ Předindustriální společnost byla a je tradičně pojímána v protikladu k moderní společnosti jako stabilní a imobilní. V posledních letech se tento pohled reviduje a dokládá se vysokou prostorovou mobilitou v raném novověku.¹¹ Jednalo se především o sezónní migraci. Hlavní věkovou skupinou byli mladí muži a ženy – tovaryši, nádeníci nebo služky. Přistěhovalectví hrálo důležitou roli v demografickém vývoji raněnovověkého města. Odhodlat se k usídlení v jiném městě nebylo náhodným rozhodnutím, ale bylo ovlivněno několika důvody. Kromě vidiny zlepšení ekonomické situace mělo vliv na podobu migrace příbuzenské a jiné vazby.

Část o prostorové mobilitě doplní kapitola o sociální reprodukci uvnitř řemeslnického stavu. Řešil bych otázku, jestli, a jakými způsoby (ne)docházelo mezigenerační kontinuitě. Jaký vliv na sociální mobilitu měla státní politika. Domácí literatura předpokládá vysokou míru dědění řemesla z otce na syna, ale neexistují případové studie k tomuto tématu. Na rozdíl od migrace je zkoumání sociální reprodukce daleko více ztíženo fragmentarností informací. Vysoká míra teritoriální mobility u některých řemesel bádání znesnadňuje. Cechovní knihy často zmiňují, zdali nově přijatý mistr byl synem mistra, provozující stejnou živnost. Mlčí se však u ostatních případů, kdy nevíme, byl-li otec mistra řemeslníkem, pracující však v jiném odvětví, nebo vykonával úplně jinou činnost. Z těchto příčin v této části zúžím počet zkoumaných řemesel na dvě řemesla a zaměřím se pouze na ševce a pekaře, u kterých je dochováno nejvíce relevantního materiálu.

Poslední dvě kapitoly budou věnovány tématu dohledu cechovních mistrů nad městskými trhy a utváření cechovní politiky u olomouckých cechů. Jinými slovy, otevřu otázky hospodářské politiky olomouckých řemeslníků a cechovní samosprávy. Zvláště bych se zaměřil na chlebný a obilní trh v Olomouci, na který

---

¹⁰ NEŠPOR, Václav. Matriky měšťanů olomouckých od r. 1668 do r. 1915. Časopis vlasteneckého spolku musejního v Olomouci 50, 1937, appendix 1–8; 1938, s. 99–106; 1939, s. 109–116; 1940, s. 119–126; 1941, s. 163–170. – SPÁČIL, Vladimír. Matriky olomouckých měšťanů od r. 1668 do r. 1915. OAO 1973, s. 53–58; 1974, s. 66–72; 1975, s. 79–84; 1976, s. 79–88; 1977, s. 129–132; 1978, s. 133–140; 1979, s. 116–119.

¹¹ Obecná práce BADE, Klaus J. Evropa v pohybu. Evropská migrace dvou staletí. Praha, 2005. – Konkrétně migraci řemeslníků STEIDL, Annemarie. Auf nach Wien! Die Mobilität des mitteleuropäischen Handwerks im 18. und 19. Jahrhundert am Beispiel der Haupt- und Residenzstadt. Wien, 2003. – V české prostředí např. MILLER, Jaroslav. Uzavřená společnost a její nepřátelé. Město středovýchodní Evropy. Praha, 2006.

bedlivě dohlížel magistrát a nadřízené úřady. Z tohoto důvodu byl pekařský cech více než jiný pod intenzivním dozorem. Nemuselo to mít jenom negativní dopad na autonomii řemeslníků, ale spíše naopak to posilovalo význam cechu ve státní reglementaci. Hlavními prameny, o které bych se opíral, by byly různé protokoly o přijímání nových mistrů, stížnosti proti nedovolenému výkonu živnosti a samotná praxe potírání tzv. fušerství. Zajímá mě argumentace řemeslníků, které nelze brát jako prázdné fráze, ale bezprostřední doklad o jejich postojích a názorech.¹² S interpretací materiálů přede mnou vystává hermeneutický problém, zdali byly texty vyjádřením názorů většiny členů cechu. V běžných protokolech se objevují pouze představitelé cechu. Můžeme jen předpokládat, že cechmistři tlumočili mínění většiny mistrů. Smíme rovněž připustit, že představitelé cechu měli jistý vliv na strategii cechu.

Předkládaná práce má ambiciózní záměr, revidovat klasický pohled na cechy v raném novověku. Právě 18. a 19. století je považováno za období nejhlubšího úpadku, kdy byly řemeslné korporace nahrazovány „pokrokovými“, tedy necechovními hospodářskými subjekty (manufakturou). Česká historiografie stále vychází z tohoto předpokladu, přestože v zahraničním bádání za poslední desetiletí došlo ke kritice výkladu o úpadku cechů. Původní teze konceptu protoindustrializace předpokládala, že rozvoj *masové* výroby pro vzdálené trhy (především textilní) měl vliv na demografický a sociální život na vesnicích a ve městech. Tradiční instituce raněnovověké společnosti rodina, vesnická, městská komunita nebo cechy, byly tímto procesem rozkládány. Poslední výzkumy uplynulých dvaceti let tento dosavadní názor revidovaly. Struktura řemeslné velkovýroby pro nadregionální trhy se právě opírala o institucionální rámec raněnovověké společnosti. Cechy si i nadále podržely důležité místo ve výrobě.¹³ Protoindustrializace zahrnovala především „komerční“ řemesla (tkalcovství, soukenictví), ale jak už bylo výše konstatováno, jednalo se jenom o jeden, avšak důležitý segment řemeslnické struktury. Další řemesla „lokálního“ charakteru jsou historiky opomíjena. Domnívám se rovněž, že nelze cech studovat pouze

---

¹² K tématu „Nahrung“ a představám řemeslníků viz: BRANDT, Robert – BUCHNER, Thomas. Nahrung, Markt oder Gemeinnutz. Werner Sombart und das vorindustrielle Handwerk. Bielefeld, 2004.

¹³ Např. OGILVIE, Seilagh C. Soziale Institutionen und Proto-Industrialisierung. In: CERMAN, Markus – OGILVIE, Seilagh C. (Hg.). Proto-Industrialisierung in Europa. Wien, 1994, s. 35–49.

perspektivou zemských a dvorských dekretů a norem, nýbrž je potřeba studovat praktickou rovinu etatizace hospodářského života. Nešlo o prostý jednosměrný tlak, od dvora-státu k poddanému. Moc byla delegována na množství vrchnostenských a městských úředníků, taktéž i na cechmistry. Pozvolné budování státu nemuselo zúžit hrací plochu cechovních mistrů, ale spíše znamenalo nově definované pravidla pro koexistenci obou institucí.

Samozřejmě v 1. polovině 19. století došlo postupně k odklonu od paternalistické politiky a příklonu k (konzervativnímu-) liberalismu. I pro toto období je velice schematické mluvit o řemeslnících jako reliktu „středověku“. Došlo k modernizaci jazyka řemeslnického stavu. Od 40. let 19. století byli mistři a tovaryši aktivní v demokratických a socialistických hnutích. Počátky tohoto procesu nebyly v habsburských zemích, ale ve Francii a bývalých říšských státech. Vznik moderního korporativismu není předmětem mého bádání, ale dokládá spojení „starého“ a „nového“. Zrušením cechů v 19. století formálně skončily dějiny této instituce, ale ne korporativismu.¹⁴

*

Na závěr chci poděkovat svému vedoucímu práce doc. Jaroslavu Millerovi, že napomohl podmětnými připomínkami a radami ke vzniku tohoto textu a měl pochopení pro mé názory. Dík patří také všem vyučujícím na olomoucké Katedře historie, kterých si vážím nejenom pro jejich erudici a rozhled, nýbrž především pro jejich přátelský přístup ke studentům. Dále nemůžu zapomenout na mé kolegy a přátele, zejména na mé spolubydlící, kteří po celou dobu našeho spoluzítí trpělivě snášeli všechny mé zlozvyky a špatné vlastnosti. Děkuji Báře a Silvii, že si našli čas a přečetli si mou práci. Na konec největší poděkování náleží mým rodičům a celé mé rodině za jejich neutuchající oporu a trpělivost. Doufám, že tato práce jim bude částečnou odměnou za vynaložené úsilí.

---

¹⁴ BLACK, Antony. *Guilds&State. European political thought from the twelfth century to the Present.* London, 2003.

Literatura

Kritické vyrovnání s dosavadními pracemi o řemeslných ceších je velice potřebné, poněvadž dosud česká historiografie málo reflektovala nový zájem zahraničních badatelů o řemeslníky a cechy, jenž byl zejména spjat s konceptem protoindustrializace. Budeme se zde zabývat pouze několika díly, které podle našeho názoru nejvíce ovlivnily české bádání – půjde zvláště o knihy Zikmunda Wintra, Bedřicha Mendla, Arnošta Klímy a Josefa Janáčka, tedy autorů, kteří se zabývali převážně raně novověkým obdobím, a pomineme tudíž práce věnující se staršímu období.¹⁵ Nepůjde ani tak o popsání obsahu jejich prací, ale o ohledání společného motivu, který jim byl společný, nehledě na metodologické a ideové rozdíly. A tím byla teze o úpadku řemeslných cechů v raném novověku, která se objevuje u všech zmíněných historiků. Jistě, neshody vznikaly v periodizaci a příčinách tohoto procesu, ale shodovali se v důsledcích.

Už ve druhé polovině 19. století především v německém kulturním prostoru se badatelé zajímali o téma řemeslných korporací. Jejich práce se zaměřovaly především na pozdně středověké období, které považovali za „zlatý věk“ cechů. Převažuje jistý nostalgický pohled na život uvnitř řemeslného stavu. Jeden z prvních českých historiků, který se kontinuálně věnoval řemeslům, Zikmund Winter, napsal na počátku 20. století o tomto blaženém čase: „*principy, na jejichž základě v starší době cechovní organizace se zřizovaly, byly: výlučné právo na práci a její odbyt, tudíž snaha, aby každý mistr měl existenci zajištěnou; zbožnost a bratrství, jež se na vzájem podporuje a neslušně nekonkuruje; a snaha, aby spotřebitelům dostalo se výrobku dobrého. Tyto účely rázu hospodářského a ethického v starší době držely si váhu rovnou, spjaty v jakés harmonii.*“ Tento obraz hraje v jeho vyprávění důležitou roli, poněvadž následný vývoj rozbíjí tuto prvotní pospolitost a základní zásady cechovnictví: „*naproti tomu v XVI. věku některý princip svrchu psaný začíná převládati a zatlačuje druhé. Harmonie se hatí. Hospodářská stránka popudem egoismu tlačí se v popředí, ethická sic platí pořád, ale ve skutečnosti se proti ní obyčejně hřešilo.*“¹⁶ Nebyl to pouze „egoismus“ mistrů, který vedl k poklesu

---

¹⁵ Kupříkladu práce Hany Pátkové.

¹⁶ WINTER, Zikmund. Český průmysl a obchod v XVI. věku. Praha, 1913, s. 4. Název další jeho knihy „Zlatá doba měst českých“ (1913) je signifikantní pro jeho interpretaci českých dějin. – Srov. Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Sv. 5. Praha, 1892, s. 260–263.

významu cechů, ale rovněž venkovská řemesla na panstvích světské a církevní vrchnosti. Winter svou interpretaci staví především na pramenech královských měst v Českém království. Nové cechy ve vrchnostenských městech jsou pouze replikami starších cechů. Je otázkou, zda naopak v 16. a 17. století nezačala nová etapa řemeslných korporací a nedošlo rozvoji korporativismu mimo původní centra.

Je patrné, že Winter čerpal svou inspiraci při výkladu obecných sociálních a hospodářských dějin z prací autorů patřících k německé historické škole národohospodářské. Josef Ehmer se v často citované studii mimo jiné zabýval genezi představy o „úpadku“ cechů v raném novověku. Právě představitelé „Historische Schule“, jako například Gustav Schmoller, Karl Bücher, Wilhelm Stieda nebo Wilhelm Roscher, měli podle něho významnou roli při vzniku základních historiografických konceptů o řemeslnících. Pro ně bylo charakteristické veřejné angažmá v soudobých diskuzích o sociálních a hospodářských otázkách v Německém císařství. Jádrem problému byla budoucnost středního stavu a zajištění jeho pozic v měnící se společnosti. Středověký cech byl viděn jako stabilizující prvek společnosti a tedy středního stavu.¹⁷

V meziválečném období se tématem cechů zabýval Bedřich Mendl, který je považován za prvního českého historika hospodářských dějin. Obdobně jako v případě Wintra převažovala v jeho pracích o řemeslných ceších popis nad analytickou a teoretickou stránkou. I když na rozdíl od svého předchůdce se zabýval obdobím i po roce 1620 a v posmrtně vydaném díle o vývoji pražského řemesla a obchodu svůj výklad dotáhl až na začátek 20. století, přesto v kapitole o 18. a 1. polovině 19. století věnuje pozornost výhradně státní cechovní politice a vzniku pražských (proto)továrních podniků.¹⁸ Sám nikdy přímo neformuloval tezi o úpadku řemeslných cechů. Nicméně ve svém přehledu evropských hospodářských dějin, ve které mimo jiné jako jeden z prvních českých historiků pracoval s poznatky významných západních historiků a sociologů (Henri Pirenne, Max Webera nebo Wenera Sombarta), navázal na tradiční výklad o ceších jako středověké instituci. Příznačně v kapitole „Tovární průmysl a sociální otázka“ vysvětluje podstatu cechu

---

¹⁷ Kupříkladu Wilhelm Stieda rozdělil dějiny cechů do tří fází: zakladatelské období 12. –13. století, doba rozkvětu („Blütezeit“) 14. –15. století a věk úpadku 16. –18. století. EHMER, Josef. Geschichte vom Handwerk und Zunft. In: LENGER, Friedrich (Hg.). Handwerk, Hausindustrie und die Historische Schule der Nationalökonomie. Bielefeld, 1998, s. 25.

¹⁸ MENDEL, Bedřich. Vývoj řemesel a obchodu v městech pražských. Praha, 1947.

a jeho zpátečnictví: „*Řemesla a jejich cechovní organizace vyrostly z městského hospodářství středověku. Autonomie měst, výsady chránící města proti venkovu, malý rozsah hospodářského oběhu, možnost, aby řemeslníci prodávali přímo spotřebitelům, celkový sklon doby, hledící spíše k uchování stavu přítomného než k pokrokům budoucím, tyto a jiné příčiny způsobily, že se malovýroba stala základním a takřka jedině přípustným způsobem výroby. Od patnáctého století nastala nenáhlá změna.*“ Ta podle něj stále více posilovala nekorporátní hospodářskou a sociální sféru (domácí/protoindustriální výrobu a manufakturní).¹⁹

Pokud se podíváme na práce historiků z druhé poloviny 20. století, Arnošta Klímy a Josefa Janáčka, tak u nich rovněž nalezneme obdobná chápání vývoje cechů a řemeslníků. Na rozdíl od Wintra, u něhož převládal popis nad teorií, studie Klímy a Janáčka se opíraly o deduktivní metodu, která vycházela z Marxových a Leninových textů. Jejich zájem směřoval k studiu „pokrokových“ forem výroby, které viděli mimo cech, v nadregionálním obchodě, jenž byl motorem tzv. prvotní akumulace kapitálu. Tento proces vedl ke změně výrobních vztahů, kdy cechovní mistři, tovaryši a venkovští necechovní řemeslníci pozbývali samostatnosti a došlo k jejich pauperizaci.

Janáček se domnívá, že od 16. století započala transformace tržních vztahů uvnitř českých zemí, kdy stále většího významu nabýval zemský a dálkový obchod.²⁰ I když, na rozdíl od Klímy, Janáček se velice kritický stavěl vůči používání konceptu prvotní akumulace v tomto období, přesto i on předpokládal dějinnou roli nadregionálního směny: „*třetí cestou byl rozvoj výroby pro vyšší formy tak zvaných vzdálenějších trhů. Je samozřejmé, že měřítkem pokroku v ekonomickém vývoji měst mohla být pouze cesta třetí.*“²¹ Rozvoj obchodu vedl následně k restriktivní cechovní politice, která bránila dalšímu rozvoji protokapitalistických vztahů. Janáček polemizuje s Klímovým názorem, že úpadku cechovnictví došlo až v důsledku třicetileté války. Počátky tohoto procesu vidí, podobně jako Winter, v 16. století.

---

¹⁹ Tentýž. *Hospodářský vývoj Evropy*. Praha, 1931, s. 126. – Kromě toho ještě napsal studie o počátcích cechovnictví v českých zemích: Tentýž. *Počátky našich cechů*. Český časopis historický 33, 1927, č. 1, 2, s. 1–20; 307–346.

²⁰ JANÁČEK, Josef. *Řemeslná výroba v českých městech v 16. století*. Praha, 1961.

²¹ Tamtéž, s. 57.

Arnošt Klíma věnoval pozornost tzv. manufakturní výrobě v 18. století.²² Hlavním kritériem, které mu bylo oponenty vyčítáno, pro definici manufaktury či decentralizované manufaktury, byl zaměstnanecký poměr. Pojmy plat (Lohn) a dělník (Arbeiter) pojímal v moderním významu – pevného zaměstnaneckého vztahu.²³ Nerespektování dobových reálií ho vedly k závěru, že v 18. století došlo k výraznému rozvoji manufakturní produkce a pozvolnému úpadku malovýrobců sdružených zejména v ceších. I když hovoří o tom, že malovýroba byla stále dominujícím činitelem v sociálním a hospodářském životě, jsou cechy pouze přežilé relikty středověku bránící pokroku. Na tomto názoru se shoduje většina českých (ne)marxistických historiků a pojímají je jako pasivní subjekty historického vývoje. Jde o přísně teleologické vnímání dějin vycházející z marxismu. Dalším problémem spočívá v tom, že chápou cech jako skoro němou instituci, často s přídomkem „středověká“, což platí jak pro Wintra, tak pro (ne)marxistickou historiografii. Cechovnictví došlo svého vrcholu v středověkém městě, ale následné období bylo jenom pozvolným zánikem, který pravda trval víc než tři sta let!

Vliv těchto prací se odráží zejména u autorů regionálních studií, kteří až na čestné vyjimky²⁴, se nepokoušejí zkoumat řemeslné cechy v kontextu dané lokality a nekriticky podřizují předmět svého bádání závěrům a tezím obsažených v syntentických pracích výše zmíněných historiků. Nejpatrnější je to v periodizaci, kdy se závěry o *úpadku* cechovní textilní výroby popisují jako všeobecná krize

---

²² Především KLÍMA, Arnošt *Manufakturní období v Čechách*. Praha, 1955.

²³ Klímovy závěry byly již v 60. a 70. letech kritizovány marxistickými historiky viz: ŠPIESZ, Anton. K teoretickým problémům manufakturního období v dnešnom Československu. In: *Hospodářské dějiny 3*. Praha, 1979, s. 9–54. – Novější kritika viz: MACHAČOVÁ, Jana – MATĚJČEK, Jiří. Význam takzvané velkovýroby v českých zemích v první polovině 19. století. In: *Titěž. Studie k sociálním dějinám 19. století, I. díl*. Opava, 1992, s. 213–285.

²⁴ Zmíňme některé z posledních let: KOUCKÝ, Karel. Rozbor cechovních register ze Sedlčan z 18. století. *Podbrodsko 11*, 2004, s. 24–48. – EBELOVÁ, Ivana. Řemesla a živnosti v Čechách. Truhláři v královském věnném městě Poličce. *Český lid (Etnologický časopis) 90*, 2003, č. 1, s. 79–94. – JAKL, Michal L. Semilský původ novověkých řádů vysokých cechů. In: *Z Českého ráje a Podkrkonoší. Vlastivědný sborník 16*, s. 271–275. – KROČEK, Miloslav. Z minulosti řeznického cechu a obchodu s dobyt看em v Moravské Ostravě. In: *Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska 16*, 1991, s. 299–318. – Tentýž. Soukeníci, jejich cech a valchy ve staré Ostravě. *Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska 17*, 1995, s. 318–333. – STARÝ, Václav. Spor města Netolic se sladovnickým cechem o vaření piva v letech 1563–1566. In: *Státní okresní archiv v Prachaticích 1981–1994*. Prachatice, 1994, s. 35–43.

řemesla a cechů. Další problém je využívání pramenů. Vzniká záplava regionálních studií o ceších pracujících pouze cechovními privilegii a statuty, v lepším případě se jedná o ediční počiny, ale jinak autoři pouze přepisují už známé skutečnosti o „tehdejší životě“ řemeslníků.²⁵

Na závěr shrňme dosavadní literaturu o olomouckých ceších v raném novověku, která v některých ohledech vykazuje výše zmíněné nedostatky regionálního bádání. První studii o zdejších ceších publikoval na konci 19. století F. X. Parsch a to o rybářské korporaci.²⁶ Tato práce má kvaziediční charakter, poněvadž autor více méně parafrázuje zápisy cechovní knihy a nijak s nimi nepracuje. Dva nejvýznamnější autoři dějin Olomouce Johann Kux a Václav Nešpor se cechovní problematice věnují pouze okrajově a přehledově. Přece však z meziválečného období existuje první kvalitnější a podrobnější práce o tomto tématu od Jana Kühndeliho, která podobně jako většina jeho současníků končí svůj výklad rokem 1620. 16. století považuje v případě Olomouce za vrchol cechovní výroby: *„Ale do polovice 16. století dosáhlo [cechovní zřízení] také kulminačního bodu svého rozvoje. V zápětí postihla i olomoucké cechy všeobecná hospodářská krize; cechovní systém nestačil již na to, aby dovedl všem organizovaným mistrům zabezpečiti slušné živobytí různými opatřeními, jež měla podepřítí hospodářskou rovnost a monopol každého řemesla... A to bylo ještě před třicetiletou válkou. Oč horší krize*

---

²⁵ Jmenujme některé edice: ŠIMÁK, Josef Vítězslav. Řády cechů turnovských z XV. – XVIII. století. (Část první). In: Osmá zpráva musea turnovského za l. 1907 – 1920. Turnov, 1921, s. 91–164. – Tentýž. Řády cechů turnovských z XV. – XVIII. století. (Část druhá). In: Devátá zpráva Musea pro Turnov a okolí za l. 1921 – 1931. Turnov, 1932, s. 1–161. – WENISCH, Rudolf. *Zunftordnungen aus STADT und Bezirk Komotau (1460 – 1741)*. Reichenberg – Komotau, 1936. – ŠTĚPÁN, Jan. *Privilegia vyškovských cechů v kopiářích olomouckých biskupů 16. století*. Vyškovský sborník 3, 2002, s. 195–229. – Tentýž. *Privilegia brušperských cechů v kopiářích olomouckých biskupů 16. století*. *Práce a studie Muzea Beskyd* 14, 2004, s. 214–220. – Naopak edice jiných typů cechovních pramenů jsou ojedinělé: HALATA, Martin. *Knihy protokolů pražského malířského cechu z let 1600–1656*. Praha, 1996. – PÁTKOVÁ, Hana. *Cechovní kniha pražských malířů (1348–1527)*. Praha, 1996.

²⁶ PARSCH, F. X. *Das Meisterbuch der bestandenen Olmützer Fischer-Zunft*. Olmütz, 1899. – Kromě něho publikoval o olomouckých ceších: PRASEK, Vincent. *Zemské hlavní cechy v Olomouci*. *Časopis vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci* XIV, č. 53, s. 37. – SCHIREK, Carl. *Das Buch der Olmützer Bildhauer, Maler, Goldschmiede, Goldschläger und Glaser (1671–1813)*. In: *Separat-Abdruck aus den Mittheilungen des Mährischen Gewerbe-Museums in Brünn* 1893, Nr. 11–12, s. 1–10.

dolehla na olomoucké cechy později ve století 17. a 18.!²⁷ Nejvíce si lze na jeho práci cenit to, že se neomezil pouze na normativní cechovní prameny, ale vycházel ze správních městských knih.

Poslední badatelem, který se naposledy věnoval olomouckým cechům, byl Miloslav Čermák. Kromě dílčích studií o některých řemeslných oborech se pokusil na konci 70. a počátku 80. let 20. století o shrnující dějiny olomouckých řemesel od 14. do 19. století.²⁸ Tento svůj dlouhodobý zájem završil rozsáhlým úvodem ke katalogu výstavy *Olomoucká řemesla a obchod v minulosti*, konané v roce 2002. Tuto syntetickou práci nelze považovat za hlubší vhled do olomoucké řemeslné a cechovní problematiky námi sledovaného období 18. a 19. století, což si uvědomuje i sám Čermák: „...*musíme konstatovat značnou absenci excerpovaného pramenného materiálu zejména ze 17. a 18. století, bez jehož využití je ovšem jen velmi těžké dále posunout hloubku našeho poznání.*“²⁹ Pokud se Čermák zabývá nejmladším obdobím, tak se omezuje pouze na statistické údaje o počtu řemeslníků nebo jednotlivosti, ale byl si vědom bohatosti materiálu k období 1786–1859.

Shledávám v dosavadním přístupu české historiografie dva podstatné nedostatky – časově omezené bádání a nevyužívání všech možných typů pramenů. Většina badatelů se zabývá 15. a 16. stoletím, občas se věnují pobělohorskému období, ale zřídka se dotknou nejmladšího období 18. a 1. poloviny 19. století. Zdůvodňují to obecným odkazem na státní cechovní politiku a tvrzení, že cechovní autonomie byla státními zásahy oslabena a hospodářská role cechu ustupovala stále více do pozadí. Na konec badatelé pracují pouze s omezeným množstvím pramenů. Převažují normativní dokumenty a statistické údaje jako hlavní zdroj poznání. Naopak bohaté materiály městské správy a méně samotných cechů jsou využívány

---

²⁷ KÜHNDEL, Jan. Vývoj olomouckých řemeslnických cechů: do začátku 17. století. Olomouc, 1929, s. 150.

²⁸ Mezi jeho dílčí studie uveďme: ČERMÁK, Miloslav. Obchod masem v Olomouci. Okresní archiv v Olomouci. Olomouc, 1979, s. 75–90 – Tentýž. Obchod pečivem v Olomouci. Okresní archiv v Olomouci. Olomouc, 1980, s. 70–78. – Tentýž. Olomoučtí zlatníci a stříbrníci v minulosti. Střední Morava 8, 1999, s. 32–53. – Tentýž. Cech kočích v Olomouci. Okresní archiv v Olomouci. Olomouc, 1976, s. 65–71. – Obecnému vývoji v 17. – 19. století: Tentýž. Řemeslná výroba v Olomouci v 17. a 18. století. In: Historická Olomouc a její současné problémy V. Olomouc, 1985, s. 41–46. – Tentýž. Zrušení cechovního zřízení a řemeslná výroba v Olomouci 19. století. In: Historická Olomouc a její současné problémy VI. Olomouc, 1987, s. 59–65.

²⁹ Tentýž. Olomoucká řemesla a obchod v minulosti. Olomouc, 2002, s. 7.

minimálně nebo ilustrativně. V této předkládané práci chci mimo jiné poukázat na bohatost soudobých dokumentů k cechovní a řemeslné problematice v 18. a 1. polovině 19. století.

1. Teorie a praxe hospodářské politiky habsburské monarchie 1700–1860

„Diese geschickte Verbindung der Mittel [k rozmnožování majetku] schliesst zugleich die Ordnung in sich; denn die Ordnung kömmt eben darauf an, dass die Dinge in einem gewissen Verhältniss und Verbindnisse mit einander stehen, die ihrem Endzwecke gemäss ist. In der That ist auch die Ordnung die Seele aller Geschäfte; und es kann schwerlich in einer Sache ein erwünschter Erfolg erwartet werden, welcher die Ordnung und ein richtiger Zusammenhang ermangelt. Die Ordnung befördert auch nicht allein unser Glück in den Diensten, ...sondern sie verursacht auch hauptsächlich einen glücklichen Fortgang in allen Gewerben und Nahrungsgeschäften. So viel Arbeiten, Mittel und Maassregeln, die dazu gehören, müssen allerdings ihre Wirkung unter einander, und mithin die Erreichung der Endzwecke selbst hindern, wenn sie nicht in demjenigen Verhältnisse und Verbindung mit einander erhalten werden, welches die Natur der Sache erfordert.“³⁰

Otázce hospodářského rozvoje po třicetileté válce dosavadní česká a německá historiografie věnovala významnou pozornost, poněvadž se domnívala, že v tomto období došlo posilování autority a moci státní administrativy k zásadní proměně hospodářského a sociálního života v českých zemích. Charakteristické pro většinu autorů byla snaha popsat procesy, které vedly ke vzniku moderní industriální společnosti a moderního státu. Zájem o toto téma překračoval úzce orientovanou historickou debatu a obsahoval v sobě celospolečenskou rovinu. Poznatky historiků nejen vytvářely představu o minulé době, nýbrž hrály důležitou úlohu v interpretaci soudobé společnosti.

Výklad hospodářské a sociální politiky habsburského státu v 18. a 1. polovině 19. století je v některých ohledech zatížen optikou 2. poloviny 19. a 20. století. Následkem toho velká část badatelů přehlížela některé rysy soudobé politiky. Zájem o podporu manufakturní výroby ze strany vlády, kdy někteří autoři hovořili o manufakturách jako o předobrazech moderní továrny, zastínila skutečnost, že po

---

³⁰ Von JUSTI, Johan Heinrich Gottlob. Staatswirtschaft oder Systematische Abhandlung aller Oeconomischen und Cameralwissenschaften. První díl. Leipzig, 1755, s. 401–402.

celé sledované období byla výroba decentralizovaná a převažovali malovýrobci. Současný kritický přístup tzv. manufakturního období vybízí k znovuotevření problematiky tehdejší státní hospodářské strategie. Jednak si lze položit otázku o *úspěšnosti* a reálných dopadech této politiky. Snaha odpovědět na ni má svá úskalí. Jaká kritéria musíme zvolit, abychom došli k tvrzení o *úspěšnosti* státní politiky? Je kupříkladu existence cechu dokladem dvojsečnosti politiky centrálních úřadů a jejich *neúspěšnosti*? V této chvíli se ukazuje jako schůdnější cesta zaměřit se na teoretický a praktický obsah hospodářské politiky. Náš pohled budeme v této kapitole směřovat na problém vztahu státu a řemeslných cechů, a to nejen v administrativní praxi, ale rovněž v kameralistických textech.

Naše otázky vycházejí ze současné diskuze o povaze a charakteru tzv. absolutistického státu. Novější bádání zabývající se vztahem mezi vznikajícím státem a stavovskou společností v českých zemích dosud směřovalo svůj zájem k venkovskému prostředí a vrchnostenské správě. Ačkoliv se tato oblast výzkumu odlišuje pramennou základnou a jiným sociálním, kulturním a institucionálním uspořádáním od studia městské společnosti, přesto některé z nich vyplývající obecnější závěry mohou oživit diskuzi o roli státní politiky a městských řemeslníků v české urbánní historiografii. Autoři zabývající se vrchnostenskou problematikou opustili dosavadní představu o latentním konfliktu mezi státem a vlastníky panství. Naopak poukazují spíše na shodu mezi zájmy obou stran, která byla umožněna zejména díky tomu, že vrchnostenská správa byla na lokální úrovni hlavní institucí, skrze ni se prosazovala státní politika a nařízení. „Barokní absolutismus“ nebyl postaven na profesionálním úřednictvu odtrženém od společenských vrstev. Dichotomie stát versus stavovská společnost nebyla pro tuto dobu charakteristická. Zájmy státu a tradičních institucí se prolínaly a vzájemně legitimizovaly. Současní badatelé jsou si díky těmto poznatkům vědomi nedostatečnosti představy o pasivních poddanných, kteří netečně přijímají dekrety a patenty. Jednoduše řečeno, bez jejich spoluúčasti a souhlasu by se státní politika stala pouze intelektuální koncepcí, která by měla malou šanci na realizaci.³¹

---

³¹ Několik zásadních příspěvků o podobě státní politiky a jejích limitech ve venkovském prostředí vzniklo v souvislosti s výzkumným projektem „Soziale Strukturen in Böhmen“ a s ní spojenou konferencí „Untertanen, Herrschaft und Staat in Böhmen und im 'Alten Reich' in der frühen Neuzeit“ konanou v roce 1999. Zejména příspěvky Markuse Cermana a Sheilagh Ogilvie. CERMAN, Markus. Untertanen, Herrschaft und Staat in der frühen Neuzeit. In: CERMAN, Markus – LUFT,

Lze tyto podnětné závěry uplatnit i v problematice řemeslných cechů v českých zemích v 18. a 19. století? Byla skutečně cechovní politika centrálních úřadů proticehovní, jak se často v dosavadní literatuře tvrdí? Otázka zájmové konvergence mezi cechy a státním politikou a aparátem bude prostupovat nejen touto kapitolou, ale celým naším výkladem.

Gute Ordnung, Policey a cech

Pohled na merkantilismus a kameralismus je často zužován pouze na jejich zájem o rozvoj hospodářství. Nezřídka jsou chápány jako předchůdci moderní ekonomické vědy, ačkoli nepředložily ucelenou samostatnou ekonomickou teorii.³² Nutno dodat, že i v české historiografii najdeme kritické hlasy vůči představě, že merkantilismus a kameralismus extaktně popisovaly soudobou hospodářskou situaci.³³ Jednostranné vnímání přehlíží ty rysy, jež dnes nejsou primárně předmětem ekonomie, ale spíše

---

Robert (eds.). Untertanen, Herrschaft und Staat in Böhmen und im 'Alten Reich' in der frühen Neuzeit. München, 2005, s. 1–27. – OGILVIE, Sheilagh. Staat und Untertan in der lokalen Gesellschaft: die Herrschaft Frýdlant 1583 – 1692. In: tamtéž, s. 51–85. – K tématu „absolutismus“: MAŤA, Petr – WINKELBAUER, Thomas. Einleitung: Das Absolutismuskonzept, die Neubewertung der frühneuzeitlichen Monarchie und der zusammengesetzte Staat der österreichischen Habsburger im 17. und frühen 18. Jahrhundert. In: Titíž (Hgg.). Die Habsburgermonarchie 1620 bis 1740. Leistungen und Grenzen des Absolutismus-Paradigmas. Stuttgart, 2006, s. 7–42. – KNOZ, Tomáš. Absolutismus nebo "absolutismus"? K dějinám jednoho pojmu. Časopis Matice moravské 121, 2002, č. 2, s. 451–483.

³² Jak poznamenal Keith Tribe, „*their utility (which in this case is equivalent to their validity) is judged by the conventions of pedagogic practice, and not by any correspondence to what we would regard today as contemporary economic reality.*“ TRIBE, Keith. Governing economy: the reformation of German economic discourse 1750–1840. Cambridge, 1988, s. 7–8. Tribe poukazuje na tuto „nadekonomickou“ rovinu těchto představ. Vymezuje se vůči přístupům, které studují a chápou merkantilismus a zejména kameralismus jenom po stránce ekonomické. – Naopak čeští autoři je často chápou pouze v ekonomickém smyslu nebo schématu třídního zápasu, viz KLÍMA, Arnošt. Manufakturní období, s. 102–116. – JANÁČEK, Josef. Přehled vývoje, s. 266–270. – URFUS, Vladimír. K cechovní politice v Čechách na přelomu 17. a 18. století a k jejím ideovým zdrojům. Právněhistorické studie (PHS), 6, 1960, s. 49–65.

³³ Janáček se vymezil zejména proti Klímově přístupu: „*V naší historické literatuře i nejnovější ... je často používáno argumentů rakouských merkantilistů při charakteristice situace řemeslné výroby a těmto argumentům je přičítána stejná cena jako historickým dokladům.*“ JANÁČEK, Josef, Přehled vývoje, s. 266–267.

sociální politiky a politologie. V žádném případě však nechceme snižovat význam hospodářských otázek, pouze se domníváme, že je nelze vnímat odděleně od představ o konstituování sociálního a politicko-etického řádu. Je příhodnější k nim přistupovat jako k politickým vědám, nebo přesněji k souboru textů pojednávajících o dobré vládě. Záměříme se právě na tuto rovinu merkantilistického a kameralistického myšlení, a to zejména v souvislosti se státní politikou vůči cechům, která podle nás nabízí pěkný příklad symbiózy představy rozvoje země pod patronací panovníka a další existence řemeslných korporací.

Od druhé poloviny 17. století se rozvíjela v říšském prostoru diskuze o roli panovníka. Její podstatou byla redefinice panovnické moci a zejména jejího obsahu. Debata byla úzce svázána s konkrétní politickou situací a nebyla prosta apologetického obsahu. Názorným příkladem je slavný spis Wilhelma von Hörnigka *Oesterreich über alles, wann es nur will*, sám jeho titul napovídá, o čí rozvoj mu jde. V úvodní pasáži píše, že v postavě císaře vidí jedinou osobu, která je schopna rozvíjet hospodářství: „*dass solches niemand besser als Ihre Kaysefliche Maiest. seyn könne.*“ V jeho díle se zrcadlí konflikt mezi dvěma mocnostmi tehdejší Evropy, Francie a Habsburské monarchie. Obával se toho, že Francie se na úkor „*Teutschland*“ stane silnější a bohatší zemí. Císař má pravomoc danou z přirozenosti a od Boha, aby sjednotil své dědičné země v jeden útvar a jejich chudobu proměnil v nadbytek. Bohatství má vzniknout z uzavřenosti tohoto soustátí („*wie eine kleine Welt in sich selbst*“) vůči vnějšímu vlivu, a tedy z domácí výroby a spotřeby.³⁴ Paternalistický obraz *panovníka-otce* domu, podle Thomase Simona, byl s koncem 17. století doplněn o představu *panovníka-hospodáře*. Výraz *hospodář* primárně neodkazoval jako v případě *otce* na dohled nad všemi lidmi v jeho domě, ale spíše

---

³⁴ V jeho díle je rovněž patrný protifrancouzský akcent, vyvěrající z dlouholetého konfliktu mezi Francií Ludvíka XIV. a Habsburky. Autor přiznává, že ho vedla k sepsání tohoto díla právě obava z Francie: „*Was mich hiezu veranlasset, gestehe ich gern, dass es das bekannte, zu Anfang dieses Jahrs heraufgekommen Tractäklein Teutschland über Frankreich sey, worinnen unter andern erwiesen wird, dass wann Teutschland sich bemühen wollte, französische Waaren mussig zu gehen, sich seine Nothdurfft, wie es wolkönte, daheim selbst zu verschaffen und dafür sein gutes, nunmehr gleichsam rasend hinaus lauffendes Geld im Beutel zu behalten, es in kurzem seiner Armuth und vielen andern Mängeln nicht allein gesteuert, sondern auch die französische hochgebrüstete, durch Teutsches Geld, zu Teutschlands Untergang bemuthigte Nation, an Reichthum und Kräfften übertroffen und unter ihm demüthiget sehen würde.*“ Von HÖRNIGK, Philipp Wilhelm. *Oesterreich über alles, wann es nur will*. (Faksimile z vydání roku 1684). Nördlingen, 1997, s. 3–7.

na schopnost dobře spravovat dům a hospodářství. Ochrana a péče o poddané patřila k tradičním povinnostem suveréna, avšak s merkantilistickou literaturou začíná být tato starost chápána z ekonomického hlediska.³⁵ Vladařova autorita je tedy u Hörnigka a dalších autorů oproti předchozímu období více spojována s hospodářskou problematikou. Stručně řečeno panovník měl usilovat o co možná nejlepší rozvoj ekonomiky své země a získat tak prostředky k posílení vlastní moci. Zdroje bohatství státu měly spočívat na třech pilířích – obchodě, domácí manufakturní výrobě a daních. Výrobky manufaktur a řemeslníků produkujících pro zahraniční trhy měly být pod ochranou státu (např. celní politiky a přímých subvencí) vyváženy na cizí trhy.

V tehdejší merkantilistické publicistice převládal předpoklad, že aktivní bilance zahraničního obchodu je důležitým ukazatelem vyspělosti a síly země. Tato představa byla hlavním rozdílem mezi merkantilismem a kameralismem. Hörnigk a jiní merkantilisté nechápali výrobu za hlavní zdroj bohatství země, viděli ho v obchodě. Naopak kameralismus pojímá hospodářství jako celek a směřuje svůj zájem nejen na obchod, nýbrž i na rozvoj výroby a celé společnosti. Opuštění z úzce zaměřeného merkantilistického pohledu na hospodářství a společnost spočívalo další novum mladšího přístupu. Repertoár témat, jimiž se kameralisté zabývali, se rozšířil na všechny relevantní části sociálního života – od podpory manufaktur přes školství k sanitární policii.³⁶ Jeho základní teze říká, čím zámožnější je poddaný (hlava domácnosti), tím více je bohatší stát. Panovník má tedy usilovat o co nejlepší podmínky pro rozvoj hospodářství všech obyvatel a celé země.

Zvyšování bohatství poddaných a státu však nelze podle kameralistů realizovat mimo politicko-společenský řád neboli *obecné blaho*.³⁷ Joseph von Sonnenfels definoval tento řád následovně: privátní užitek jednotlivce je podřízen

---

³⁵ „Wie gezeigt, war der Leiter eines Haushaltes in der ökonomischen Literatur schon von je her nicht nur als „Vater“, sondern gleichermassen als „Wirt“ verstanden worden.“ SIMON, Thomas. „Gute Policey“, s. 433.

³⁶ Merkantilisté vycházeli z předpokladu, že objem všeho bohatství světa nelze zvětšit, nýbrž pouze obchodem přerozdělit. Zahraniční obchod probíhá s nulovým výsledkem: nikdo nemůže získat, aniž by jiný netratil. Simon se domnívá, že změna optiky u kameralistů souvisí s proměnou obsahu slov *Ökonomie* a *ökonomische*, která se nově vztahovala k popisu celkové hospodářské sféry. SIMON, Thomas. „Gute Policey“, s. 461–462.

³⁷ Tamtéž, s. 455–456.

obecnému dobru. V opačném případě se musí osobní zájem podrobit všeobecnému: „*in einem Falle also, in welchem der der Privatnutzen mit dem allgemeinen Besten nicht zu vereinbaren wäre, muss jener nothwendig diesem nachgesetzt werden*“.³⁸ Individuální jednání samo není schopno konstituovat tento řád a pojmy společnost a stát tak nejsou v této koncepci od sebe odlišitelné, naopak představují synonymum.³⁹ Dosahování a udržování řádu bylo hlavním úkolem *Polizey* (neboli *Polizeywissenschaft*). To, co odporovalo *dobrému řádu* a *obecnému blahu* (*Gesamtwohl*), nemělo být přímo odstraněno, nýbrž napraveno a znovu začleněno. Ekonomická činnost tudíž nebyla považována za samostatnou sféru s vlastní dynamikou – chtělo by se říct dnešními slovy s vlastními ekonomickými zákonitostmi. Měla probíhat pouze v rámci *dobrého řádu* (*gute Ordnung*). Cílem dobré vlády tedy nebyl hospodářský růst sám o sobě, ale štěstí a blahobyt jednotlivých poddaných a státu měl být v souladu s obecným řádem (dle Justina „*Glückseeligkeit des gesammten Staats*“). Slovy Tribea, „*political order presupposes economic order; and economic order means good administration of the*

---

³⁸ Von SONNENFELS, Joseph. Grundsätze der Polizey, Handlung und Finanz. Wien, 1804, s. 5. – Obdobný názor zastával Justi, který kromě toho pravil, že bez *Policey* je blaho státu krátké a nepatrné: „*Allein diese Glückseeligkeit wird von gar kurzer Dauer seyn, wenn es nicht durch eine gute Policey die Wohlfarth der besondern Familien mit dem allgemeinen Besten zu vereinigen suchet*.“ Von JUSTI, Johan Heinrich Gottlob. Die Grundfeste zu der Macht und Glückseeligkeit der Staaten. Bd. 1. Königsberg-Leipzig, 1760, s. 3–6.

³⁹ Tribe dokládá, že chápání sociálního řádu a jedince vycházelo z přirozeného práva a to z pojetí, které se odlišovalo od anglického a francouzského. Tato koncepcie přirozeného práva nebyla spojována s přirozenými právy jedince, ale předpokládala, že lidská přirozenost je neodlučitelně spjata s politickým řádem. TRIBE, Keith. Governing economy. The reformation of German economic discourse 1750–1840. Cambridge, 1988, s. 27–29. – Simon odmítá v této souvislosti hovořit u kameralismu o státním intervencionismu: „*Ein landwirtschaftlicher Betrieb oder ein Fertigungsunternehmen entfaltet in sich keine produktive Eigendynamik, sondern bedarf ständiger zentrale Leitung; es wird also nicht als »spontane Ordnung« eingeschätzt, die sich durch Selbstregulierungsvorgänge im Gleichgewicht halten kann*.“ SIMON, Thomas. „Gute Policey“, s. 544. – Obdobný názor zastává Tribe: „*In turn, this process of regulation cannot be conceived in terms of state intervention in the economy, for state and economy have no independent existence – or put another way, they are the same thing*.“ TRIBE, Keith. Strategies of economic order. German economic discourse 1750–1950. Cambridge, 1995, s. 12.

land and people of the ruler".⁴⁰ Tato představa legitimizovala aktivní roli státu v sociálním a hospodářském životě.

Základními pojmy raně novověké státovédy a samotné každodenní správní praxe byly „*Policey*“ a „*Gute Policey*“. Slovo „*Policey*“ bylo po celý raný novověk synonymem pro vládnutí a spravování země nebo města. Mělo původ v latinském slově „*politia*“, které zase mělo kořeny v řeckém „*polis*“, a bylo do německého jazyka překládané jako „*Policey*“. Nezahrnovalo pouze snahy po dosažení nějakého stavu a uspořádání společnosti „*Gute Policey*“ nebo „*Gute Ordnung*“, nýbrž podle Thomase Simona od 16. století vyjadřovalo rovněž správní činnost a vydávání zákonů. Pod „*Gute Policey*“ tedy bylo rozuměno dobrý řád obce či země a nařízení, která se ke konstituování a obraně řádu užívají. Simon se domnívá, že v kameralistické literatuře 18. století se význam „*Gute Policey*“ proměňuje a odlišuje od starších koncepcí, které ho vnímaly jako „*sicherheits- und ruhezentrierten politischen Ordnungsvorstellungen*“. V mladším období ztratil tento pojem vazbu na státoprávní teorie a nepopisoval už celý politický systém. Došlo k jeho „ekonomizaci“ a zaměřoval se pouze na vnitřní záležitosti státu.⁴¹ I přes tuto sémantickou změnu ukazuje koncept „*gute Policey*“ na kontinuitu v kameralistické publicistice a také samotné státní politice.

Topoi zlořádu a nešvaru (*Missbrauch, Übel a Unordnung*) se objevuje ve smyslu začlenění navzájem autonomních částí v jeden celek, nebo odstranění svobod, které odporují obecnému blahu. V kameralistické literatuře je kritika cechu vždy vztažena na jejich partikulární svobody a zvyky, které jsou překážkou k dosažení hlavního cíle: jednoty a blahobytu celku. Pouze když budou napraveny v souladu s obecným řádem, pak mohou cechy i nadále existovat.⁴² Jak jsme výše uvedli, role cechu v této souvislosti nebyla chápána primárně jako represivní, jak by

---

⁴⁰ TRIBE, Keith. *Governing economy*, 1988, s. 21.

⁴¹ SIMON, Thomas. „*Gute Policey*“, s. 111–120, 491–496.

⁴² U Hörnigka je tento předpoklad vztažen k rozvoji manufaktur. Zlořád mezi řemeslníky, kteří své svobody využívají k vlastnímu užitku a škodí tak blahobytu země: „*Dann dergleichen Lumpenpossen etlicher Leut, welche gemeiniglich auf ein Monopolium Erpressung unbilligen Wehrts und Druckung der Verleger auch Verhütung, dass ein guter Meister mehr nicht, als ein schlimmer aufkommen möge, angesehen seynd, können uns nicht binden, den allgemeinen Wohlstand, die Aufnahm und die Erhaltung der Erbland in den Noth vertreten zu lassen. Sie mögen vielleicht bisher ihren Nutzen gebracht haben.*“ Von HÖRNIGK, Philipp Wilhelm. *Oesterreich über alles*, s. 236–237.

se dnešnímu čtenáři mohlo zdát, ale odkazovala k podřízení cechovních záležitostí obecnému zájmu státu a stala se vhodným nástrojem jeho politiky. V tomto kontextu lze chápat, že merkantilisté a kameralisté za jistých okolností akceptovali cechovní zřízení. Pro Hörnigka bylo toto vědomí jistého řádu, neboli „gute Polizei“, důležitým důvodem pro zachování cechu.⁴³ Jeho pohled není tak systematický jako u pozdějších kameralistů a cechům věnuje malou pozornost.

Naopak Johan Heinrich Gottlob Justi, přestože kritizoval cechy a tvrdil, že dosud spíše bránily rozvoji bohatství řemeslníků, nebyl pro jejich zrušení. Důvodem pro zachování byl jako v případě Hörnigka řád mezi mistry, tovaryši a učni, avšak u něho je tato představa řádu explicitně součástí výše uvedeného axiomu, kdy jednotlivé části sociálního života, pokud nejsou podřízené obecnému blahu, sami o sobě nepřinášejí užitek celku (státu). Kromě toho oceňoval cechy jako garanty zručnosti a kvalifikace řemeslníků. Koresponduje to s jeho kritikou některých neřádů (*Unordnung*), nadměrných finančních nákladů u mistrovské zkoušky. Nakonec konstatuje, že „*ist keine zureichende Ursache vorhanden, dass man die Innungen und Zünfte ganz und gar aufhebt; sondern der Grund derselben kann ohne Nachtheil des gemeinen Wesens gar wohl bleiben*“ – cech může být v souladu s obecným blahem.⁴⁴

---

⁴³ Hörnigk se v tomto smyslu vyjádřil, „...*doch muss ich unerinnert nicht lassen, dass indem ich die Zunft missrath, ich darum die gute Ordnungen, ohn welche kein Sach bestehen kann nicht wolle verworffen haben; und ist insonderheit denen Verlegern und Meistern die Hand zuhalten, damit die Gesellen und Arbeiter ihnen den überschwenglichen Lohn nicht abreissen.*“ Von HÖRNIGK, Philipp Wilhelm. Oesterreich über alles, s. 238–239. – Podobnou odpověď dali úředníci českého místopředsednictví v roce 1699 na dotaz dvorských úřadů o stavu obchodu a řemesla, přiznali, že uvnitř korporace je mnoho nedostatků, ale jejich zrušení by mělo neblahý následek na společenský řád. Viz KLÍMA, Arnošt. Manufakturní období, s. 118–122. – Trochu pozitivněji hodnotil úlohu cechu J. J. Becher, rada komerčního kolegia ve Vídni a merkantilista. Viz URFUS, Vladimír. K cechovní politice v Čechách, s. 49–50.

⁴⁴ „*Allein so viel ist gleichfalls gewiss, dass diese Nahrungsgeschäfte nicht lediglich sich selbst ohne Ordnung und Zusammenhang überlassen werden können; sondern dass man Policeyanstalten über dieselben nöthig hat, um von der Geschicklichkeit der Personen, die diese Nahrungsarten treiben.*“ Justi byl rovněž pro dělbu práce mezi městem a venkovem. Tvrdil, že městský řemeslník neměl mít jiný druh obživy (např. zemědělství) než své řemeslo, a naopak na venkově neměli být trpěni řemeslníci. Von JUSTI, Johan Heinrich Gottlob. Staatswirtschaft, s. 253, 272. Dále viz: Von JUSTI, Johan Heinrich Gottlob. Die Grundfeste, s. 481–482.

Nejpragmatictěji se v této rovině vyslovil Sonnenfels, když se domníval, že dohled nad pracujícím lidem je snadnější, je-li rozdělen do malých skupin. Hovořil o cechu jako o užitečném nástroji *Polizei* (*nützliche Polizeianstalt*), patřící mezi instituce prospěšné pro správu země.⁴⁵

I když se uvedení autoři zabývali cechovní otázkou, nepatřila tato problematika ke stěžejním tématům, kterým by se merkantilisté a kameralisté věnovali. Jejich spíše pozitivní přístup k řemeslným korporacím související s už několikrát zmíněnou koncepcí *dobrého řádu*, je nevedl k diskuzi o živnostenské svobodě jako alternativě korporativního systému. Teprve konstituováním národohospodářského učení (*Nationalökonomie*) je téma cechu v následujícím století zásadním způsobem reaktualizováno.

Národohospodářské myšlení v německém jazykovém prostoru 1. poloviny 19. století vycházelo částečně z díla Adama Smitha a zejména francouzských fyziokratů, ale rovněž se zcela neodstříhlo od dědictví kameralismu. Pracovalo s koncepcí svobodného trhu a živností, avšak státu přiznávalo právo regulovat hospodářství. Stát a společnost byly oproti kameralismu chápány jako dvě odlišné entity – blaho země je spojené spíše s řádem ekonomického života („*rules of economic life*“) nežli se zájmem státu. Kriticky se však stavěli k ekonomické politice, která zcela ignoruje zájem národa, z toho je odvozen její název *Nationalökonomie* nebo *Nationalwirtschaft*.

Jmenujme dvě přední osobnosti národohospodářské školy Karl Heinrich Rau, profesor v Heidelbergu, a Friedrich List, žurnalista a popularizátor národohospodářských myšlenek. Oni, přestože byli pro částečný svobodný (vnitřní) trh a odstranění povinného členství v cechu, se stavěli kriticky k některým názorům

---

⁴⁵ „Durch sie [cechy] wird der Körper der arbeitenden Klasse unter besondern Vorstehern i kleinere Theile zerstückt, und die Aufsicht über das Ganze erleichtert.“ Von SONNENFELS, Joseph. Grundsätze der Polizey, s. 180. – „Die Untertheilung der Aussicht über den ganzen Staatskörper unter verschiedene Stellen ist sehr nützlich. Die Uebertragung der Gerichtsbarkeiten an Universitäten u. d. g. einzelne Gemeinden hat darinnen ihren Grund, und sind in dieser Absicht die Zünfte, wenn sie gut eingerichtet werden, als eine nützliche Polizeianstalt anzusehen.“ Tentýž. Grundsätze der Policey, Handlung und Finanzwissenschaft. München, 1787, s. 38–39. – Podle Tribea byl pojem *Polizei* u Sonnenfels oproti Justinovi úžeji vymezený, omezoval se spíše na udržení sociální stability než dosahování obecného blaha. Viz: TRIBE, Keith. Governing economy, s. 86–87.

Adama Smithe a hovořili o významnější roli státu na hospodářství. Rau kupříkladu zastával opatrný názor k úplné ekonomické svobodě a zrušení řemeslných korporací. V souvislosti se zrušením cechu se obával, že s koncem vandrovní povinnosti a absence podpory znalostí a dovedností, dojde k úpadku kvality řemeslné práce. Rovněž měl strach z neexistence dohledu nad chudými pracujícími. Domníval se, že vláda může za jistých ohledů regulovat ekonomické aktivity: zajišťovat vhodnou výchovu řemeslníků a dohlížet na dobré vztahy mezi mistry a jejich zaměstnanci. Tento opatrný liberalismus ho vedl k domněnce, že mají být zrušeny cechovní monopoly a jiné nedostatky (*Missbrauch*), ale že okamžité zrušení cechu samého by mělo nedozírné následky pro společnost.⁴⁶ Později ve své učebnici politické ekonomie nechápal živnostenskou svobodu (*Gewerbefreiheit*) jako prostý opak dosavadního cechovního systému. Zrušení povinného členství v cechu pro něho neznamenal, že výkon živnosti nebude státem jistým způsobem regulován.⁴⁷ Není zde prostor šířeji popsat názory Raua a jeho současníků na reformu cechu a živnostenského řádu, ale je nutno podotknout, že v 1. polovině 19. století, jak jsme už výše zmínili, probíhala nesrovnatelně živější diskuze o cechovní otázce nežli v předchozím období.⁴⁸

---

⁴⁶ LINDENFELD, David F. *The practical imagination: the German sciences of state in the nineteenth century*. Chicago, 1997, s. 118–130. Autor se domnívá, že zejména pro oblast jihozápadního Německa je nejpatrnější kontinuita mezi kameralismem a ekonomikou A. Smithe. Jako její doklad považuje Karla Heinricha Raua. – Rau a další národohospodáři kritizovali Smithe a jeho teorii, která nezohledňuje politickou rovinu hospodářství. Rau k tomu v souvislosti s případným zrušením cechu uvedl: „*Smith's Lehren zum Theil von dem phyfiokratischen Systeme hergenommen sind, und dass die rein ökonomische Rücksicht in vielen Fällen zu Irrthümern führt, wenn sie nicht mit andern politischen verbunden wird.*“ RAU, Karl Heinrich. *Ueber das Zunftwesen und die Folgen seiner Aufhebung*. Leipzig, 1816, s. 3–4. – K osobě Friedricha Lista a k jeho kritice *kosmopolitické ekonomie* (A. Smith) viz: TRIBE, Keith. *Governing economy*, s. 32–65.

⁴⁷ „[Živnostenská svoboda] *verdient aber diesen Namen nur dann im vollen Sinne, wenn auch am wenigsten andere, unmittelbar vom Staate ausgehende Einschränkungen des Zutrittes zu den Gewerken und der Ausübung derselben vorhanden sind.*“ RAU, Karel Heinrich. *Lehrbuch der politischen Oekonomie. Grundsätze der Volkswirtschaftspolitik*. Bd. 2. Heidelberg, 1844, s. 271.

⁴⁸ Neexistuje žádná studie a bibliografie zabývající se tehdejší diskuzí. Vycházíme z vlastní rešerše ve fondech středoevropských knihoven a z Rauova bibliografického soupisu, který zahrnuje i francouzské a anglické práce a rozlišuje mezi zastánci a odpůrci cechu. RAU, Karel Heinrich. *Lehrbuch*, s. 269–271.

Na závěr je třeba ke kameralismu a národohospodářské škole zmínit podstatnou skutečnost, že oproti merkantilismu a starším *Staatslehrer*, měly oba směry institucionální zakotvení na tehdejších univerzitách. První profesorské stolice kamerálních věd vznikaly od 20. let 18. století (Frankfurt an der Oder, 1727), především v protestantské části Říše. V Habsburské monarchii byla první stolice zřízena až v roce 1763 na vídeňské univerzitě a jejím prvním profesorem byl Joseph von Sonnenfels, který předtím podobně jako Justi, učil kamerální vědy na vídeňské šlechtické akademii, tzv. Theresianum. V českých zemích vznikly po vzoru hlavního města další profesury v Olomouci (1772) a na pražské univerzitě (1766). Hlavním důvodem jejich zakládání bylo vzdělávání státních úředníků a hodnostářů. První představitelé národohospodářského myšlení taktéž studovali tyto vědy, ale později se proti nim vymezovali. Většina kameralistických a národohospodářských textů byla především učebnicemi. Na univerzitní půdě se nejzjevněji prolínala intelektuální diskuze o dobré vládě a obecném blahu s praktickou rovinou výkonu státní správy.

Otázka, jakým způsobem měly závěry Sonnenfelse nebo Raua vliv na konkrétní povahu státní politiky, pro nás relevantní. Prostor a téma nám však tento vztah nedovoluje analyzovat precizněji. V následující části se proto budeme věnovat podobě státní cechovní politiky s občasnými přesahy do kameralistické literatury. Nepůjde o vyčerpávající přehled všech vyšších předpisů a ustanovení, nýbrž se pokusíme shrnout základní rámec státní politiky.

Praktická podoba cechovní politiky

Podoba hospodářské politiky je spojena se snahou o udržení mocenské pozice habsburské monarchie. V určitých bodech panovala shoda mezi názory kameralismu a politikou státu. Podobnost to nebyla pouze ideová, nýbrž i jazyková. Slova *Polizey* nebo *Missbrauch* nabývala v obou diskurzech obdobného významu. Vliv na konkrétní rozhodnutí nebyl však tak přímý. Státní politika ne vždy souzněla s dobovou publicistickou, měla svou vlastní dynamiku, která podléhala specifickému byrokratickému času a reálpolitice. Zejména je to patrné na rozdílech

mezi jednotlivými zeměmi habsburského soustátí při prosazování státní cechovní politiky.⁴⁹

Pokud pomineme tu skutečnost, že cechy v královských městech teoreticky spadaly pod dohled královské komory (a tedy panovníka), první pokusy o dohled nad řemeslnými korporacemi ze strany Vídně se datují až od konce 17. století. V roce 1689 vyšel *generelle Handwerksordnung*, který dával vrchnosti pravomoc zasahovat do věcí týkajících se řemeslníků. Přiznával jim možnost snižovat či zvyšovat počet mistrů ve městě.⁵⁰ V roce 1709 byl vydán císařem Leopoldem II. dekret, kterým se zakazuje městským radám a vrchnosti confirmování cechovních artikulů. Dosavadní praxe, kdy většinou královská a významná vrchnostenská města (např. Kroměříž) propůjčovala řemeslné pořádky cechům z menších měst, měla ustát. Žádosti o udělení artikulů měly být adresovány přes zemský úřad panovníkovi.

Nejvýznamnější dokumenty cechovní politiky první poloviny 18. století byly řemeslný patent (*Handwerkspatent*) z roku 1731 a zejména všeobecné cechovní artikuly (*Generalzunftsartikeln*) z roku 1739.⁵¹ V intencích tehdejší publicistiky měly být cechy podřízeny dohledu a měly být zrušeny ty *nepořádné* prvky (*Missbrauch, Übel*), které odporovaly *dobrému řádu*.⁵² Jak jsme již viděli v případě Hörnigka, tak jednou z hlavních úloh cechu byla disciplinace učňů a tovaryšů. Snad z těchto důvodů se většina ustanovení řemeslného patentu týkala zejména tohoto problému.

---

⁴⁹ Nejmarkatnější rozdíl panoval mezi Uhrami a západní částí habsburské monarchie. FARAGÓ, Tamás. Das ungarische Zunftwesen im 18. Jahrhundert anhand quantitativer Zeugnisse. In: HAUPT, Heinz-Gerhard (Hg.). Das Ende der Zünfte. Ein europäischer Vergleich, s. 251.

⁵⁰ ADLER, Max. Die Anfänge der Merkantilistischen Gewerbepolitik in Österreich. Wien – Leipzig, 1903, s. 25. – Dokonce už dvorské nařízení pro všechny země z 23. ledna 1617 prohlašovalo všechny cechy, které byly zřízeny bez zeměpanského povolení za zakázané. Vollständige Sammlung aller Verordnung und Generalien für sämtliche Zünfte und Innungen des österreichischen Kaiserstaates. Bd. 1. Brünn, 1829, s. 129.

⁵¹ Vollständige Sammlug, aller seit dem Jahre 1729 bis gegenwärtig ergangenen Generalien und Verordnungen für sämtliche Innungen und Zünfte. Brünn, 1793, s. 3–52.

⁵² „Ich will nur etliche anführen, und zehle ich das Reglement der Handwerks=Zunftten oder Innungen unter die vorderste. Dann deren vielfaltiger Missbrauch...würde der Manufacturen förderlicher introductior einen unfehlbaren gewaltigen Eintrag thun.“ Von HÖRNIGK, Philipp Wilhelm. Oesterreich über alles, s. 236. – Srovnat s preambulí řemeslného patentu: Vollständige Sammlung aller Verordnung. Bd. 1, s. 1.

Důležitost těchto dokumentů spočívá v tom, že sjednotily různé řemeslné pořádky a odstranily některá specifická ustanovení, která platila pouze u některých cechů. V preambuli všeobecných artikulů se hovoří zcela jasně, že jejich primárním cílem bylo zrušit rozdíly mezi jednotlivými cechy.⁵³ Nově byla všeobecně stanovena délka učení u jednotlivých řemesel a ujednotily se taxy za přijímání do učení nebo při udělení mistrovského práva. Rovněž se zavedla funkce cechovního komisaře či inspektora, který byl delegován městskou správou či vrchnostenským úřadem. Tato funkce už předtím běžně existovala v královských městech. S vydáním všeobecných artikulů vznikl tento úřad i v poddanských městech.⁵⁴

Všeobecné artikule nepočítaly se zcela jednotnými cechovními pořádky. Dělili města do čtyř kategorií. Pod čtvrtou nejnižší spadala všechna poddanská města a městečka (*Städtchen* a *Marktflecke*), která nebyla zahrnuta mezi ostatními. Do třetí třídy patřila už města jako Nový Jičín nebo Liberec. V posledních dvou nejvyšších skupinách byla zejména královská města. Právě cechy z těchto lokalit mohly žádat u panovníka a později u zemského úřadu o speciální artikule (*Spezialinnungsartikeln*), které částečně vycházely z všeobecných, ale reflektovaly místní specifika (například v Olomouci získali takové artikule ševci nebo tesaři). Byla tak zachována určitá distinkce mezi královskými a poddanskými městy.

Další podstatnou změnou bylo to, že byl zrušen pevně stanovený počet mistrů, cechy tak pozbyly v této věci samostatnost. To však neznamenalo, že by fixní počet i nadále neexistoval. Řemeslný patent i nadále tuto možnost dovoľoval. Tato pravomoc přešla z cechu na panovníka. Řemeslníci ho mohli žádat, aby na

---

⁵³ „Damit also hierinfalls, so viel thunlich, insonderheit bei denen Zünften in denen geringeren Oertern..., eine Gleichheit eingeführet, mithin, wie es bei diesen, oder jenen Zünften insgemein gehalten werden solle, ausgemessen werden.“ Vollständige Sammlung aller Verordnung. Bd. 1, s. 34.

⁵⁴ Dále reskript pro všechny země z 30. srpna 1773 určoval magistrátního cechovního komisaře za dohlážitěle nad všemi cechovními věcmi. Vollständige Sammlung aller Verordnung. Bd. 1, s. 131. – V královských městech existoval úřad komisaře už před vydáním těchto patentů. Kupříkladu v městech pražských či Olomouci se běžně účastnil schůze radní komisař a za jeho přítomnosti se měly řešit spory uvnitř cechu. Viz: HALATA, Martin (ed.). Kniha protokolů pražského malířského cechu z let 1600–1656. Praha, 1996. – K Olomouci viz kapitole č. 2 – Zdá se, že v poddanských městech zastávali tuto funkci převážně řemeslníci. Souviselo to s převahou řemeslníků v sociální struktuře těchto měst. Viz: HUŠKA, Jakub. Soukenický a tkalcovský cech v Místku. Význam a role řemeslné korporace. Olomouc, 2008, s. 52–53. Bakalářská diplomová práce na Filozofické fakultě Univerzity Palackého na katedře historie.

základě konsensu stanovil počet mistrů v cechu.⁵⁵ Této možnosti, jak uvidíme v následující kapitole, olomoucké cechy nejednou využily.

Panovník (stát) i nadále přiznával cechu významnou část pravomocí. Cech stálerozhodoval o přijetí tovaryše za mistra (udělení mistrovského práva cechem bylo stále předpokladem k získání městského práva, ne naopak); synovi mistra a cizímu tovaryši, který si vzal mistrovu vdovu či dceru, měl být snížen poplatek za mistrovské právo; autorita mistra v dílně nebyla žádným způsobem oslabena. Cech měl i nadále možnost za přítomnosti cechovního komisaře trestat řemeslné přestupky. Závažnější prohřešky měla řešit vrchnost, což byla praxe běžná už z předchozího období.⁵⁶ Jistým způsobem byla posílena role cechu a mistrů v disciplinaci učňů a tovaryšů. Řemeslnický patent obsahoval formulář pro udělování vyučnických listů a tovaryšských atestů. Tovaryš bez dokladu o předchozím pracovním poměru neměl být přijat do dílny a měl být přísně potrestán. Tovaryš nesměl po určité večerní hodině být mimo dům mistra. Tovaryšům se rovněž zakazovalo spolčování a domlouvání v otázce mezd. Nakonec se jim zakázalo vytváření bratrstev a držení vlastní pokladny, artikulů a shromáždění.⁵⁷ Později však bylo toto opatření zmírněno. Pro jednotlivá řemesla byly vydány tovaryšské řády, umožňující obnovení tovaryšského bratrstva pod dohledem cechovních komisařů a představených cechu.⁵⁸ Všeobecné artikule taktéž chránily cechovní mistry před neinkorporovanými řemeslníky a jejich postavení na týdenním trhu (jiná pravidla platila u svobodných výročních trhů), kdy se pod hrozbou konfiskace zakazoval

---

⁵⁵ „...mit Unserem gnädigsten Consens geschehen können, wenn aber auch dergestalt Wir eine gewisse Zahl gnädigst approbiret hätten, oder noch künftig approbiren würden, dass Uns bevor bleibe, dergleichen Zahl der Meister zu vermindern oder zu vermehren.“ Vollständige Sammlug, s. 29.

⁵⁶ Kupříkladu v artikulích brněnského ševcovského cechu z roku 1715 byl magistrát druhou instancí, kde se mohli odvolávat potrestaní mistři a tovaryši. Viz HARAŠTOVÁ, Jana. Ševcovský a obuvnický cech v Brně. Brno, 2009, s. 29–33. Bakalářská diplomová práce na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity na Ústavě pomocných věd historických a archivnictví.

⁵⁷ Pouze se dovolovalo, aby pod dohledem mistrů vybírali příspěvek na chudé a nemocné tovaryše. Viz Vollständige Sammlug, s. 33.

⁵⁸ Zejména od 70. let 18. století, kdy vyšly kupříkladu řády pro kloboučnické, tiskařské, jehlářské, barvířské nebo soukenické tovaryše.

prodej výrobků cizích řemeslníků.⁵⁹ Dále garantovaly prvky egalitárnosti uvnitř cechu, kdy zapovídaly z důvodu „zur Erhaltung und Fortpflanzung fernerer bürgerlichen Nahrung und Gewerbe“, aby jeden mistr druhému neodlákával tovaryše a zákazníky.

Oba dokumenty nelze jednoduše vnímat jako radikální omezení autonomie cechů a mistrů.⁶⁰ Valentin Urfus trefně napsal na adresu cechovního patentu, „že zachoval a upevnil cechovní systém a položil tak základ k jeho poměrně dlouhodobému přežívání a vyžívání se, charakteristické pro ekonomický vývoj našich zemí na přelomu 18. a 19. století“.⁶¹ Minulé bádání vycházející zejména ze studia normativních pramenů podle našeho názoru načrtává příliš přehnanou představu o silných a mocných ceších, které rokem 1731, resp. 1739 ztrácejí samostatnost a jsou zcela podřízené státu.⁶² Jak níže uvidíme na příkladu Olomouce, moc cechu byla před vydáním těchto opatření do jisté míry spojena s autoritou vrchnosti (magistrátu). Byla to právě místní vrchnost, která propůjčovala cechům pořádky a byla garantem jejich svobod. I když po roce 1709 tuto roli převzal panovník (stát), podle všeobecných artikulů to však byla správa panství a magistrátu, která posílila svou pravomoc nad řemeslníky. Význam těchto opatření pro další vývoj lze proto vidět v tom, že se stala základním právním dokumentem, který otevřel možnost státní správy do budoucna (ne)přímo zasahovat do cechovních záležitostí. I když hovořit v této souvislosti o úplné podřízenosti řemeslné korporace

---

⁵⁹ Například 41. artikul zakazuje podomný obchod (hauzírování) a cech, ve spolupráci s vrchností, má proti tomu zakročit: „Wegen des verbotenen Hausirens sind die diessfälligen Generalien genau zu befolgen, und die Ortsobrigkeiten und Magistrate, auch andern höhern Stellen auf die deswegen von den Zünften geschehende geziemende Anzeige alle willfähige Amtshilfe zu leisten schuldig.“ Zárok proti nekalému obchodu měl vždy probíhat na základě oznámení vrchnosti. 40. artikul: „...wenn etwas narichtiges gefunden würde, dieses mit Erkenntniss der Obrigkeiten, oder Magistrate hinwegzunehmen befugt seyn.“ Vollständige Sammlug, s. 41–42.

⁶⁰ Karl Příbram, autor vlivné práce o hospodářské politice a velký kritik cechů v souvislosti s řemeslným patentem napsal: „Auch Handwerkspatente...hatten, so nachdrücklich sie die politische Autonomie der Zünfte zu beseitigen suchten, an den wirtschaflichen Grundlagen der Zunftverfassung keine einschneidende Änderung vorgenommen.“ PŘIBRAM, Karl. Geschichte der österreichischen Gewerbepolitik von 1740 bis 1860. Bd. 1 (1740 bis 1798). Leipzig, 1907, s. 9.

⁶¹ URFUS, Vladimír. K cechovní politice, s. 63.

⁶² JANÁČEK, Josef. Přehled vývoje, s. 274–280. – KLÍMA, Arnošt. Manufakturní období, s. 232–240.

státu je zavádějící. Je nutné si připomenout, že vrchnost (magistrát) hrála až do zrušení cechů v některých ohledech zásadnější roli v dohledu nad řemeslníky než centrální úřad. Během následného vývoje nedošlo k zásadnější revizi principů cechovní politiky 30. let. Spíše se prohlubovalo propojení řemeslné korporace se zájmy státní správy.

Je známou skutečností, že po prohraných slezských válkách a ztrátě velké části Slezska, Marie Terezie a její nejvyšší úředníci se pokusili pomocí množstevně vydaných nařízení konsolidovat a posílit své velmocenské postavení. Jejich politika se zaměřovala zejména na západní část monarchie, uherská část byla těmito opatřeními poznamenána jen nepatrně.⁶³ Nejdůležitější počín tohoto období lze spatřovat v budování institucionální struktury, jež umožnila rozsáhlejší dohled nad zeměmi. Postupně díky ní se upevnil instanční řád mezi centrálními úřady a lokální vrchností. V našem případě připomeňme vytvoření zemského manufakturního úřadu (později nazývaného komerciální konces) na počátku 50. let, který byl na pětadvacet let hlavním orgánem v dohledu nad cechy a manufakturami. Jemu byli podřízeni tzv. krajští subalteri, kteří se účastnili cechovních schůzí, řešili konkrétní problémy a žádosti o získání mistrovského práva a podávali soupisy počtů řemeslníků. Po jeho zrušení v polovině 70. let připadla tato prostředkující role přímo zemskému úřadu (guberniu) a krajskému úřadu.⁶⁴

Pokud se opět vrátíme ke konkrétní podobě tehdejší cechovní politiky, tak od druhé poloviny 18. století spočívala především v dílčích řádech a nařízeních, jež se týkala buď jednotlivého odvětví, anebo jednotlivých skupin řemeslníků (učňů, tovaryšů) či konkrétních problémů (mistrovské kusy, cechovní poplatky). Nyní se budeme zabývat ustanoveními, která se vztahovala k poměru mezi cechem, vrchností a státními úřady a přesněji specifikovala kompetence nadřízených orgánů. Domníváme se, že právě v nich můžeme vysledovat zásadní principy hospodářské politiky tohoto období mající blízko k závěrům kameralistické literatury.

Důležité pro pochopení poměru státu k cechu je rozlišení řemesel na takzvaně policejní (*Polizei*) a komerční (*Commerzial*) živnosti, které bylo

---

⁶³ Kupříkladu všeobecné cechovní artikuly začaly v uherském kralovství platit až od roku 1813.

⁶⁴ Ke stručným dějinám komerčního konsesu/manufakturního úřadu viz inventář uložený MZA: GRÜNFELD Jaroslav – SMUTNÝ Bohumír. Komerční konses 1751–1775. Regestář. Prozatímní inventární seznam. Brno, 1996, s. 2–4.

ustanoveno nařízením z roku 1755. Rozdělení souviselo se soudobými názory na rozvoj hospodářství, které se zrcadlily v podpoře výroby pro zahraniční trhy (například soukeníci, tkalci). Naopak přídavné jméno policejní odkazovalo na udržení hospodářské a „sociální-stavovské“ stability obyvatel (pekaři, řezníci). U tohoto druhu řemesel byly hlavním hlediskem lokální potřeby daného města (*Lokalbedarf*), tedy výroba pro místní trh. U těchto živností nemělo, z obavy o živobytí řemeslníků a důvodu odvodů daní, docházet k bezdůvodnému zvyšování počtů mistrů.⁶⁵ Obě skupiny se v praxi navzájem odlišovaly v kompetencích cechu a nadřízených orgánů. Komerční řemesla byla od roku 1755 vyjmuta z kompetence správy panství a magistrátu. O udělení mistrovského práva napříště rozhodoval komerční konses (manufakturní úřad) a později přímo zemský úřad. Místní vrchnost si naopak u policejních živností i nadále podržela pravomoce. Na konci 18. a v prvních dvou dekádách 19. století vyšlo několik výnosů, které opět připisovaly lokální správě hlavní zodpovědnost za dohled nad udělováním mistrovského práva u policejních řemesel. Důvodem delegování moci bylo to, že tyto úřady lépe znaly a zvláště byly schopnější vyšetřit místní podmínky.⁶⁶

Hlavním principem u policejních řemesel byla tedy rovnováha mezi počtem mistrů a velikostí populace v daném místě. Doklady z celého období dokumentují, že tato zásada prostupovala nejen celou státní správou, ale jak níže uvidíme, osvojili si ji řemeslníci. Kupříkladu u příležitosti vydání Všeobecného rekurzního patentu v roce 1772 uspořádal Dvorský úřad anketu, zda nedochází k nadměrnému udělování mistrovského práva. V odpovědi jak z českého zemského gubernia, tak z Dvorské kanceláře a Dvorské komerční rady se objevuje názor, že u policejních

---

⁶⁵ Dekret dvorské kanceláře z 6. července 1815: „...nicht ohne dringende Noth zu vermehren sind, weil dadurch die Nahrungs- und Steuerfähigkeit der schon bestehenden untergraben würde, da dem Staate wesentlich daran gelegen ist, dass die Bürger und Gewerbsleute den Anforderungen, die er mit Rücksicht auf das Allgemeine an sie stellen muss, von ihrem Gewerbstriebe auch entsprechen können.“ Vollständige Sammlung aller Verordnung. Bd. 1, s. 317–318. Rovněž příručky pro úředníky obsahovaly tento princip. Von MALINKOWSKI, August. Handbuch zunächst für k. k. österr. Kameralbeamte. Bd. 1. Wien, 1840, s. 135.

⁶⁶ Dekrety Dvorské kanceláře z 29. dubna 1791: „Bey Verleihung der Gewerbe... den Magistraten und Ortsobrigkeiten, denen die Lokal=Nahrungsfähigkeit am besten bekannt, auch an Erhaltung des Gleichgewichts zwischen den Gewerbsleuten am meisten gelegen seyn muss.“. Pak dekret z 28. září 1821. Vollständige Sammlung aller Verordnung. Bd. 1, s. 195–196, 322.

cechů se má zachovat pevný počet mistrů.⁶⁷ Rovněž samotná císařovna Marie Terezie zastávala tento názor.⁶⁸

V kameralistické publicistice se rovněž objevuje podobné dělení. Kupříkladu Justi rozlišuje dvě skupiny řemeslníků podle druhu odbytu. Jedni vyrábějí pro potřeby a spotřebu země a druzí produkují zboží pro zahraniční trhy. Pouze ti první musí být podle vnitřních potřeb země řízeni (*Policeydirection*) a jejich počet se nemůže libovolně zvyšovat, jinak by jejich nadbytek byl nejen ke škodě samých řemeslníků, ale i obživy celé země.⁶⁹

Tendence přenášet kompetence v udělování mistrovství z centrálních úřadů na místní správu nebyla patrná jen u policejních řemesel, ale také u komerčních. Když si uvědomíme, že na jednu zemi připadal jeden centrální zemský úřad, tak nejspíš důvodem delegování moci byla těžkopádnost celého projednávání a zejména personální problémy. Dekretem platným pro Moravu z roku 1773 se pravomoc udělování mistrovského práva v komerčních živnostech znovu navrátily magistrátům a správě panství. Ty měly „*das Verhältniss zwischen Arbeitern und Consumenten nach Zeit und Umständen herzustellen*“.⁷⁰ Teprve v roce 1791 vyšel dekret Dvorské kanceláře platný pro všechny dědičné země, ten přenášel kompetence na místní správu a zemský úřad měl být druhou instancí.

---

⁶⁷ Pribram parafrázoval obsah jejich odpovědi: „*Das Erfordernis an Polizeiprofessionisten bestimme sich schon nach dem »Verhältnisse des Populationsstandes« von selbst; übrigens hätten die Polizeigewerbe durch den bestehenden Zunftzwang eine Fixierung der Zahl der Meister erhalten, die genau beobachtet werde.*“ PŘIBRAM, Karl. Geschichte der österreichischen Gewerbepolitik, s. 255.

⁶⁸ „...würde es pro Publico sowohl als für die Professionisten nützlicher sein, wenn die überflüssigen Meisterschaften beschränkt.“ Cit. OTRUBA, Gustav. Die Wirtschaftspolitik Maria Theresias. Wien, 1963, s. 105.

⁶⁹ „*Die Menge der ersten Art muss sich blos nach dem innerlichen Verbrauch des Landes richten, und sie können nicht ohne Maasse vermehret werden; weil sie sonst durch ihre überhäufte Menge, sowohl sich selbst, als auch dem Nahrungsstande, in verschiedenen Betracht schaden werden.*“ Rovněž se domnívá, což je velice zajímavé, že dohled nad řemeslníky musí vycházet ze znalostí a informací (tabulek a soupisů). I v dalších pasážích se objevuje důraz na shromažďování údajů. Von JUSTI, Johan Heinrich Gottlob. Die Grundfeste, s. 488.

⁷⁰ Moravské gubernium v této věci konstatovalo, že tato praxe, kdy o přijímání mistrů komerčních řemesel rozhodují místní úřady, je běžná. Podle Pribramy byly jedním z nepřímých důvodů pro vydání tohoto dekretu problémy s dohledem nad jihlavským soukenickým cechem. V letech 1776 a 1777 se projednával návrh dekretu pro všechny země, který ale nikdy nevešel v platnost. PŘIBRAM, Karl. Geschichte der österreichischen Gewerbepolitik, s. 227, 321–330.

Stát dále zachoval vymezení oprávněného výkonu živnostenského práva od nelegálního (tzv. fušerů, stolířů a *Stöhrer*). Status řemeslníka v tomto období nebyl jako dnes odvozován primárně z hospodářské činnosti. Řečeno dnešními slovy, nedefinoval ho výrobní proces (malovýrobní), nýbrž řemeslník disponoval oprávněním (*Befugniss*) k výkonu určité činnosti, které mělo právní charakter – byl členem cechu.⁷¹ Z tohoto důvodu nelze považovat zákroky proti *fušerům* jako boj proti ekonomické konkurenci (i když nelze pominout ani tuto rovinu). I když vznikly i další typy oprávnění nesvázanými s cechy (dvorští řemeslníci nebo svobodné živnosti), tak právní status mistra se nijak zásadně nezměnil. Stát se v obecném hledisku stal garantem a teoreticky i rozhodčím ve sporech vůči *fušerům*. V praktické rovině sám cech, ve spolupráci s místní správou, zasahoval proti nelegálním řemeslníkům. Řemeslný patent z roku 1731 v 9. článku říká, že vrchnost všechny *Stöhrer* a *Winkelarbeiter*, i kdyby byli jejími poddanými a služebníky jak na venkově, tak ve městě, nemá trpět a následně je mají cechmířti za asistence úřadů zatknout a zkonfiskovat jejich výrobní nástroje a výrobky. Ve všeobecných artikulích se hovoří o těchto osobách jako o „*unlegitimierten Pfušcher*“.⁷²

Vídeňská vláda považovala cechovní instituci za jeden z možných nástrojů disciplinace těchto fušerů. Inkorporační řád pro Moravu z roku 1753 vyšel právě z tohoto důvodu, aby se zamezilo častým sporům mezi cechovními řemeslníky a na venkově žijícími fušery. Už předtím v roce 1751 bylo venkovským řemeslníkům zakázáno, aby zřizovali vlastní cechy, měli vstoupit do již existujících.⁷³ Nyní bylo nařízeno, aby se ti, kteří vyrábějí pro domácí či zahraniční trhy („*Handel, Gewerbe, Profession, Kunst oder Handwerk*“) inkorporovali do cechu. Proti ostatním, kteří tak neučiní, se má postupovat jako proti fušerům.⁷⁴ I zde se setkáváme se státem

---

⁷¹ Justi ztotožňoval výraz řemeslník (*Handwerk*) s členstvím v cechu: „*Alle diese Arten der Gewerbe, die in Zünfte und Innungen eingeschlossen sind, belegen man noch itzo mit dem allgemeinen Namen der Handwerk.*“ Von JUSTI, Johan Heinrich Gottlob. Staatswirtschaft, s. 251.

⁷² Vollständige Sammlung aller Verordnungen. Bd. 1, s. 19–20, 57–58. – Justi byl velice kritický vůči zásahům proti fušerům a to především vůči roli cechů v této věci. Nebyl však pro úplnou legalizaci těchto řemeslníků, jen se domníval, že zákroky proti nim měly probíhat na základě podrobného šetření úřadů. JUSTI, von Johan Heinrich Gottlob. Die Grundfeste, s. 494–504.

⁷³ Patent z 20. října 1751. Vollständige Sammlung aller Verordnungen. Bd. 1, s. 132.

⁷⁴ „*Dagegen ein jeder nicht incorporirter, dennoch ein Gewerbe treibender Professionist, oder Handwerks=Mann, als ein verderblicher Stöhrer geachtet, und mit der angemessenen patentmässigen Schärfe und Ernst angesehen werden solle.*“ Inkorporační řád pro Moravu z 20. ledna

ochraňujícím status cechovních řemeslníků. Garantoval, aby nadměrným počtem inkorporovaných nebyly ohroženy výdělky mistrů, proto má zvyšování počtu členů cechu probíhat na základě rozhodnutí panovníka. Zároveň má být cech shovívavější k fušerům.⁷⁵ Úřady chránily řemeslníky nejen před fušery, v tomto období vyšlo také nařízení týkající se vojenských řemeslníků. Vojáci neměli vykonávat živnosti městských mistrů. Přesněji, neměli pracovat pro civilní zákazníky, ale pouze pro armádu. Nemohli zaměstnávat ani tovaryše či jiné pomocníky.⁷⁶

Tehdejší státní politika kromě podpory řemeslnické a manufakturní výroby byla zaměřena na podporu obchodu, a tak ani obchodnický stav a trhy neušly pozornosti úřadů. Velký zájem byl směřován spíše podpoře a ochraně domácích obchodníků. Celní politika se stala hlavním nástrojem k dosažení aktivní zahraniční obchodní bilance. Naopak v domácím obchodě měly být odstraněny překážky (mýta a jiná omezení), které bránily vytvoření, slovy Hörnigka „*eine kleine Welt in sich selbst*“, samostatného a jednotného hospodářského celku. Domácí a částečně i zahraniční směna zboží probíhala v této době na městských trzích. Privilegia o konání trhu patřila k tradičním městským právům. Určovala nejen dobu konání, případně druh zboží na trhu prodávaný, nýbrž zejména to, kdo má právo se ho účastnit a podmínky vlastního prodeje. Dohled nad městským trhem byl jedním z hlavních povinností nejenom městské rady, jež vydávala tržní řády, ale rovněž i panovníka a jeho úřadů.

V 18. a první polovině 19. století to byla stále místní vrchnost a úřady, které především dohlížely na respektování tržního práva. Naopak úsilí centrálních úřadů směřovalo k unifikaci tržních řádů a odstranění místních specifík. Patent pro Moravu z roku 1774 sjednotil dobu trvání svobodných výročních trhů. Pro královská města Brno a Olomouc bylo stanoveno 14 dní. První týden měl probíhat samotný

1753. Už reskriptem pro Moravu z 13. srpna 1734 měli být odstraněni ze všech míst *Stöhrer*. Další patent z 20. října 1751 řešil tento problém obdobně. Tamtéž, s. 67, 124–125.

⁷⁵ „*Dem ungeachtet aber haben Wir missfällig vernehmen müssen, dass die bishero in Schwung gegangene Pfuschereien keineswegs abgenommen, sondern vielmehr theils durch Nachsicht, theils durch die von denen Zünften selbst, denen Einwerbern schwer gemachte Incorporationes, sich von Zeit zu Zeit vermehret, und dergestalten über Hand genommen haben, dass Wir, damit die bezünfteten Meisterschaften in ihrer Nahrung nicht benachtheiliget, und denen sich incorporiren lassen wollenden ihr Gesuch nicht schwer gemacht werden, eine Ordnung hierunter einzuführen Uns entschlossen haben.*“ Tamtéž, s. 68.

⁷⁶ Patent z 13. července 1748 a reskript pro Moravu z 19. března 1753. Tamtéž, s. 126.

svobodný obchod a druhý týden se mělo balit. Naopak v nejmenších městech měl výroční trh trvat pouze dva dny.⁷⁷ Státní správa zasahovala do těchto záležitostí pouze v těch případech, kdy byla narušována svoboda prodeje a nákupu (*Marktfreiheit*). Za Josefa II. bylo zrušeno omezení vyplývající z náboženské příslušnosti, respektive u židů a tolerovaných protestantských církví.⁷⁸

Slova *Svoboda* a *svobodný trh* měla však jiný význam než dnes.⁷⁹ Ne každý člověk měl možnost se účastnit výročního nebo týdenního trhu. Prodávající měl mít od místního či zemského úřadu oprávnění k obchodnické živnosti, kterých existovalo několik druhů. Kromě řemeslníků, kteří mohli přímo prodávat své zboží mimo dobu trhu u svých domů (pekaři, řezníci nebo ševci), existovali kramáři, zabývající se prodejem tzv. krátkého zboží (*kurzen Waaren*), maloobchodníci, specializující se na konkrétní druh zboží (především potraviny) a vetešníci (*Tändler*), obchodující se starými věcmi. Nakonec zde byli velkoobchodníci, kteří naopak mohli nabízet zboží pouze ve velkém. Na podomní obchod, který mohl probíhat mimo městské trhy, bylo i za Josefa II. pohlíženo s despektem a obavami.⁸⁰

S tržním a řemeslným právem nepřímo souvisela otázka tvorby cen výrobků. Stát prostřednictvím místních úřadů dohlížel na ceny a míry prodávaných produktů. Tato praxe byla známa už z předchozích století, kdy byly zaváděny v královských městech cenové řády, podle kterých se mělo prodávat. V 18. století tuto roli

---

⁷⁷ Patent z 28. října 1774. Vollständige Sammlung aller Verordnungen. Bd. 1, s. 177–179. – Moravsko-slezské gubernium z důvodu zlořádu na brněnském výročním trhu vydalo 24. září 1808 cirkulář, který znovu vysvětloval některé body patentu z roku 1774. Například prodej v malém má probíhat teprve první den trhu, anebo že fabrikanti a velkoobchodníci mohou tři dny před začátkem trhu prodávat ve velkém. Tatáž, s. 180–181.

⁷⁸ Dvorský dekret z 27. prosince 1786, který garantoval stejná práva domácích, tak i cizích řemeslníků na výročním a týdenním trhu. – Patent z 2. ledna 1782 umožnil židům a protestantům prodávat svá zboží na výročním trhu. Tatáž, s. 185, 186–187.

⁷⁹ V 18. století bylo slovo *Freiheit* v kontextu hospodářských vztahů synonymem pro *Privilegium*. ADELUNG, Johan Christoph. Grammatisch-kritisches Wörterbuch der Hochdeutschen Mundart. Bd. 3. Leipzig, 1798, s. 840. – V Brockhausově lexikonu je pouze plurál *Freiheiten* synonymem *Privilegia*. Viz: Brockhaus Bilder-Conversations-Lexikon. Bd. 2. Leipzig, 1838, s. 107–108.

⁸⁰ V roce 1787 se dotazoval císař Dvorského úřadu, zdali má být podomní obchod všeobecně povolen. Odpověděl, že nikdo nepochybuje o závadnosti podomního obchodu (hauzírování), který je s ohledem na cla a policejní dohled nebezpečnou živností. Nakonec byl v tomto roce vydán patent, který odstranil některé dřívější překážky u podomního obchodu. PRIBRAM, K. Geschichte der österreichischen Gewerbepolitik, s. 379–382.

převzaly státní úřady, které vydávaly tzv. taxovní škály (*Tax scala*) nebo policejní taxy (*Polizeytaxen*). Neobsahovaly všechny druhy zboží, ale jen základní potraviny (ceny pečiva, masa, mouky nebo obilí).⁸¹ Rovněž zákoník o zločinech a těžkých policejních přestupcích z roku 1803 považoval překročení taxovního řádu, kvůli nesprávné míře, váze i podle dalších dílčích ustanovení, za vážný policejní přečin, za který hrozila ztráta živnostenského oprávnění. Ve všeobecném občanském zákoníku z roku 1811 v oddíle o kupní smlouvě najdeme paragraf, že tržní cena obsažena ve smlouvě má odpovídat taxovně určené tzv. prostřední ceně (*mittlere Marktpreis*) daného místa a času. Nerespektování těchto tax je trestné.⁸²

I když za vlády Josefa II. a v 1. polovině 19. století vyšla nařízení rušící některé překážky omezující přístup na trh (např. dovolení vlastníkům manufaktur a fabrikantům prodávat a zřizovat sklady), přesto zůstal týdenní a výroční trh až do 60. let 19. století hlavním místem městského hospodářství. Nabízení zboží mimo něj, s výjimkou venkovského podomního prodeje, bylo považováno za nelegální. Například ve Vídni bylo zakázáno prodávat zboží určené pro výroční trh mimo určená veřejná tržní místa a krámy, obdobné předpisy platily i v jiných městech.⁸³

V kameralistických textech se také objevují názory, které se vyslovují pro kontrolu cen základních produktů. Justi odmítal zavedení stanovených cen u zboží velkoobchodníků a fabrikantů, jež je určeno pro zahraniční trhy. Je však pro to, aby byly určeny u kramářských a hokynářských výrobků. Sonnenfels se ve svém *Grundsätze* domnívá, že proti vysokým cenám, které jsou důsledkem prodeje, mají úřady zakročit pomocí *Marktgesetze*. Předmětem těchto opatření měl být dostatečný přísun potravin na městský trh a udržení jejich mírných cen.⁸⁴ Kameralisté byli pro

---

⁸¹ FRANC, Martin. Viktuální komise pražských měst v letech 1700–1730. In: Osm set let pražské samosprávy. Documenta Pragensia XXI. Praha, 2002, s. 113–120.

⁸² K zákoníku o zločinech a těžkých policejních přestupcích viz: Von BARTH-BARTHENHEIM, Johan Ludwig Grafen. Oesterreichische Gewerbs- und Handelsgesetzkunde mit vorzüglicher Rücksicht auf das Erzherzogthum Oesterreich unter der Enns. Bd. 6. Wien, 1820, s. 346. – Dobový výklad tohoto ustanovení v ABGB viz: Von WINIWARTER, Joseph. Das persönliche Sachenrecht nach dem Oesterreichischen allgemeinen bürgerl. Gesetzbuche. Wien, 1837, s. 251–252.

⁸³ Von BARTH-BARTHENHEIM, Johan Ludwig Grafen. Oesterreichische Gewerbs- und Handelsgesetzkunde, s. 68–69.

⁸⁴ „Eine ganz andere Beschaffenheit aber hat es mit denen Krämern und Hökern, welche weiter nichts thun, als dass sie die Waaren einzeln verkaufen...Allein, wenn eine Stadt gar keine Handlung in Großen hat; so ist es allerdings rathsam, daß die Policey den nothwendigsten Waaren Taxen

zachování této převážně městské instituce. V této souvislosti se znovu obrátíme k Justinovi. Častou otázkou, kterou se soudobí autoři zabývali, byla drahota a její příčiny a řešení. Justiho názor vycházel z tradiční představy, že hlavními viníky zdražování základních produktů jsou spekulanti a podlouný obchod.⁸⁵ Hlavním nástrojem k potlačení růstu cen byla směna uskutečněná na veřejném městském trhu, kde mohli místní úředníci a řemeslníci dohlížet na prodejce a zabraňovat neodůvodněnému zdražování.

Dosud jsme směřovali náš pohled především na soudobou cechovní politiku 18. století, a podle nás právem, poněvadž její podoba v první polovině 19. století byla kontinuálně spojena s předchozím obdobím. Neznamena to, že by státní administrativa byla netečná k národohospodářským myšlenkám. I když do vydání živnostenského řádu v roce 1860 nedošlo k žádné podstatnější změně cechovního systému, tak nemůžeme pominout diskuze, které probíhaly uvnitř státního aparátu před zavedením nového živnostenského zákona. Na základě, bohužel ojedinělé, studie Andrease Baryli⁸⁶ se můžeme stručně seznámit s některými návrhy reformy živnostenského řádu a zavedením živnostenské svobody.

Císař František I., zastávající tradiční pohled na cechovní politiku, během roku 1832 inicioval úřední anketu, zda, a u kterých obchodních a komerčních

---

setzet.“ JUSTI, Von Johan Heinrich Gottlob. Die Grundfeste, s. 727–728. – Sonnenfels vnímal stejně jako Justi taxy obecně jako škodlivé a zbytečné, ale u potravin a potřebných surovin jako užitečné. *„Den Preiserhöhungen, die nur durch die Verkaufenden veranlasst werden, aber eben so nachtheilig sind, wird durch Marktgesetze Einhalt gethan. Die Polizei hat bei Marktgesetzen den zweifachen Gegenstand: Lebensmittel in zureichender Menge herbeizuschaffen, und dieselbe in einem mässigen Preise zu erhalten.“* SONNENFELS, Joseph. Grundsätze der Policy, Handlung und Finanzwissenschaft. München, 1787, s. 177. Srov. SONNENFELS, Joseph. Grundsätze der Policy, s. 358–361.

⁸⁵ *„Das Aufpassen vor dem Thore, und das Aufkaufen unter Weges, ehe sie in die Stadt kommen, ist alsdenn allemal schädlich, und kann keine andere Wirkung, als die Vertheuerung der Lebensmittel haben. Folglich kann es von einer aufmerksamen Policy niemals geduldet werden.“* JUSTI, Von Johan Heinrich Gottlob. Die Grundfeste, s. 760. Justi nepovažoval za předkup (*Aufkauf*) každý nákup na venkově. Především u velkých měst musí obchodníci nakupovat mimo trh, protože velká část venkovanů nepřichází se svými produkty na trh.

⁸⁶ Dle našeho názoru až nepokrytě preferuje zastávce živnostenské svobody. BARYLI, Andreas. Konzessionssystem contra Gewerbefreiheit: Zur Diskussion der österreichischen Gewerberechtsreform 1835 bis 1860. Frankfurt am Main – New York, 1984.

řemeslných živností, omezit udělování mistrovského práva.⁸⁷ Výsledky ankety se staly podnětem k vypracování návrhu reformy cechů. Ten v roce 1836 zpracoval dvorský rada Anton von Krauss, podle Baryliho stoupenec národohospodářských myšlenek. Mezi jeho nejpodstatnější body patřilo zrušení cechovního přímusu (řemeslníci měli být sdruženi v dobrovolných organizacích); zavedení učebních smluv mezi mistrem a učněm, v souvislosti s navrženým zrušením povinného členství v cechu, který je měl dosud v kompetenci, snížení počtu policejních řemesel z 95 na 20 živností; omezení ženské práce pouze na ta řemesla, jež jsou pro ně vhodná („für welche dieselben geeignet sind“) a nakonec mělo udělování oprávnění k výkonu řemesla probíhat na základě správního řízení, bez povinnosti uvědomovat příslušný cech.

Další osud návrhu z roku 1836 dokládá, že centrální úřady do určité míry respektovaly názory podřízených zemských úřadů. Pouze menšina se vyjádřila pro předkládanou koncepci, k nim patřili především zástupci zemí, jež před rokem 1815 náleželi k Francii (zástupci Brescia a Illyrie), a kde i po připojení k rakouskému císařství byla zachována živnostenská svoboda. Většina byla pro zachování povinného členství v cechu. Jejich argumenty byly podobné se Sonnenfelsovým pojetím – cech jako garant patrialistického dohledu na řemeslníky a zejména tovaryše. Také zastánci korporativního systému si uvědomovali, že je potřeba reformovat řemeslný řád, avšak pilířem případné změny bylo zachování cechovního přímusu.⁸⁸

Rok 1848 vyvolal nejen vlnu nejistoty a nepokojů, ale jako v případě řemeslného stavu znamenalo znovuotevření debaty o přestavbě dosavadních živnostenských zákonů. Otázce další existence cechů a řemeslníků byl věnován

---

⁸⁷ Výsledek nám dává jistý přehled o tehdejších názorech. Není žádným překvapením, že nejvyšší patra zemské správy byla pro zachování dosavadního systému, a naopak převážná většina magistrátů, pozemkové vrchnosti a vídeňské komerční cechy byly pro zavedení omezení u propůjčení povolení vykonávat komerční řemeslo. Dvorská komerční rada ve své odpovědi hovořila, že nynější režim není potřeba ztěžovat, nýbrž zlepšení současné situace vidí v rozšiřování svobody (*Freyheit*). Tamtéž, s. 11–12.

⁸⁸ Většina hlasů se vyjádřila proti omezování počtu policejních řemesel. Hlavním důvodem bylo zajištění dostatečného přísunu potravin pro obyvatele měst. Rovněž byli pro zachování pravidla, že mistr nebo fabrikant má pouze jeden prodejní krám. Tamtéž, s. 25–31.

kongres řemeslníků (*Handwerk-Gewerbekongress*) ve Frankfurtu nad Mohanem.⁸⁹ I když jediným oficiálním zástupcem ze zemí rakouského císařství byl na tomto sjezdu innsbrucký delegát, tak i v habsburských zemích otázka řemeslných korporací rezonovala jak u veřejnosti, tak ve státní správě. Jeden takový návrh reformy vypracoval v roce 1849 Siegfried Becher, ministerský rada na ministerstvu obchodu. Jeho koncepce vycházela z přání, které vznášely vídeňské a dolnorakouské cechy, tedy byla pro zachování omezeného propůjčování živnostenského práva a autonomii cechu. Tento náčrt byl později předlohou návrhu z roku 1854, který dostal širší podporu mezi zemskými úřady a obchodními a živnostenskými komorami.⁹⁰ Změnou na postu ministra obchodu byl však tento návrh odmítnut a byl vypracován nový, jehož obsah znamenal radikální odklon od dosavadní zamýšlené hospodářské strategie a stal se podkladem pro vznik nového živnostenského řádu vydaného v roce 1860. Tento zákoník definitivně zrušil cech a povinné členství v cechu a zavedl u většiny řemesel živnostenskou svobodu.⁹¹

Stručný náčrt cechovní politiky habsburského státu ukazuje, že centrální úřady nebyly až tak nepřátelské vůči městským řemeslníkům. Stát částečně přijal některé starší rysy městského hospodářství a cechovního zřízení, které nově redefinoval v rámci procesu centralizace zemské a státní správy. Třebaže se na první pohled zdá, že stát a podřízené orgány zcela omezily autonomie cechu v tak podstatné věci jako kupříkladu bylo udělování mistrovského práva. Nicméně i mění se právní rámec

---

⁸⁹ Řemeslné hnutí roku 1848/49 nelze hodnotit, jak se často stává, jednoduše jako zpátečnické (reakcionářská) a návrat do *středověku*, ale v něm se sléval proud sociálně konzervativní, co se týče hospodářských a sociálních otázek, s liberálním, až demokratickým, v politický postojem. Kupříkladu Dieter Hein k tomu dodává: „*Den Handwerkern ging es jedoch darum, ihren Gewerben eine schrittweise Anpassung an künftige Marktvermindung die Entscheidung der kommunalen Gemeinschaft zu setzen. Das war ein politisch-emanzipatorisches Konzept ganz im Sinne der bürgerlich-liberalen Bewegung.*“ HEIN, Dieter. *Die Revolution von 1848/49*. München, 2007, s.62–67.

⁹⁰ BARYLI, Andreas. *Konzessionssystem*, s. 37–39, 52–68. – Jeden z členů komise spolupracující na reformě Ferdinand Wilfing, člen vídeňského magistrátu, vydal tiskem svůj návrh viz: WILFING, Ferdinand. *Grundzüge zur Regulierung des Gewerbewesens in Wien*. Wien, 1851.

⁹¹ BARYLI, Andreas. *Konzessionssystem*, s. 39–43, 95–99. Získal drtivou podporu zemských úřadů a obchodních a živnostenských komor. Ze státních úřadů to byla pouze tři místodržitelství (dolnorakouské, hornorakouské a Terst), která se jasně vyjádřila pro úplnou živnostenskou svobodu.

habsburského soustátí nabízel cechu jistý prostor k prosazování svých zájmů. Rovněž také merkantilistická a kameralistická publicistika 18. století, přestože kritizovala zlořády cechovního zřízení, nebyla nikdy pro zrušení cechu. Nebyl hodnocen jako překážka ve správě země, ale jako účinný nástroj státní politiky. Teprve v 1. polovině 19. století sílí názory pro úplné zrušení cechovního přímusu a zavedení úplné živnostenské svobody. Cesta k novému živnostenskému řádu, však nebyla vůbec přímočará a dlouho převažovala méně radikální představa reformy cechu.

Na příkladu olomouckých řemeslníků lze doložit předpoklad o stálé důležitosti řemeslných korporací nejen v městské společnosti, ale i státní správě. V následujících kapitolách se budeme věnovat praktické podobě vztahu státu a cechu. Budou nás zajímat tři otázky: proces udělování mistrovského práva a vliv cechu na něj, a s tím související podoba sociální a geografické mobility řemeslníků; dohled mistrů nad městským trhem; nakonec konkrétní obsah politiky cechovních řemeslníků v konfrontaci se státem.

2. Olomoucké cechy a městská správa v 16. a 17. století

Jedním z hlavních požadavků nespokojených měšťanů, kteří si v roce 1682 stěžovali na olomoucký magistrát, byla ochrana práv města a měšťanů, kteří nelibě nesli, že ze strany světské a církevní vrchnosti je porušováno mílové právo a v okolí města se usazují řemeslníci, kteří poškozují výdělky městských řemeslníků a obchodníků.⁹² Tato stížnost mimo jiné poukazuje na význam městské správy jako ochránce a garanta městských a cechovních privilegií.

Předtím než přistoupíme k výše nastíněným tématům, je záhodno věnovat se institucionálnímu vývoji cechů v Olomouci nejen ve sledovaném období, ale též v době starší. Především se dotkneme vztahu městské správy a cechů v 16. a 17. století, abychom mohli srovnat období před a po započetí aktivní státní cechovní politiky ve 30. letech 18. století. Problematika dohledu městské správy nad cechy dosud byla mimo zájem českých historiků. Zikmund Winter v jedné své práci věnoval této otázce prostor a doložil pro 16. století výrazné podřízení cechů městské reprezentaci.⁹³ Městská politika a autorita měla významný vliv na možnosti cechovních mistrů prosazovat své partikulární zájmy. Z těchto důvodů nemohla být vzájemná komunikace obou institucí bezkonfliktní. Do budoucna bude potřeba tento vztah přesně tematizovat.⁹⁴

Cech, podobně jako jiné lidské instituce, neměl neměnnou entitu, která by byla pro vždy daná. Nezřídka se v literatuře objevují konotace spojující cech se *středověkem* a je považován za *středověkou* organizaci par excellence; mentalita mistrů byla

---

⁹² KUX, Hans. Verwaltungsgeschichte der Stadt Olmütz. Olmütz, 1942, s. 115–118.

⁹³ „Silné a široké automii netěšily se u nás cechy nikdy. Vždy závisely tuze na městské správě. Ona cechovní organisace i usnesení jejich stvrzovala, proměnu statut si vyhrazovala, cechy v příčině živnostenské hlídala, hospodářské politice své je podrobovala.“ WINTER, Zikmund. Český průmysl a obchod, s. 57, 78–89.

⁹⁴ REITH, Reinhold. Zünfte im Süden des Alten Reiches: Politische, wirtschaftliche und soziale Aspekte. In: HAUPT, Heinz-Gerhard (Hg.). Das Ende der Zünfte. Ein europäischer Vergleich. Göttingen, 2002, s. 56–59. – Viz případová studie, která se mimo jiné zabývá vztahem mezi cechy a městskými administrativami ve Vídni a Amsterdamu. BUCHNER, Thomas. Möglichkeiten von Zunft, s. 58–72.

středověká, tedy omezená a zpátečnická. Tento přívlastek nemá ani tak funkci chronologickou, zařazující cech do schématické periodizace evropských dějin, nýbrž spíše odkazuje na negativní charakteristiky spjaté s tímto obdobím. Implicitně nám říká, že cech byl přirozenou součástí jedné periody, ale v jiném *modernějším* čase se stala tato instituce přežitou a retardační. Tato představa souzní s teleologickou koncepcí světových (spíše evropských) dějin. Instituce, nepodléhající *času* a *prostoru*, v tomto pojetí získávají esenciální a konstantní podobu.

Vývoj cechovníctví v českých a dalších evropských zemích nelze jednoduše ztotožňovat s tzv. středověkem (v českých zemích periodizován jako období 9. až 15. století). Je nevyvratitelným faktem, že první řemeslná bratrstva se objevují ve střední Evropě už od 12. století, avšak v tomto raném období měla spíše funkci náboženskou a charitativní nežli přímo hospodářskou. Hospodářský prvek těchto bratrstev nebyl městskou správou a panovníkem až do 14. století akceptovaný. Především geneze cechovních privilegií a pořádku ukazuje, že některé charakteristické prvky definující cech a status řemeslníka se objevovaly postupně, časově a geograficky nestejnoměrně.

Reinhold Reith dokládá, že vandrovní povinnost byla v Říši až do 16. století vzácným jevem. To však neznamenalo, že by forma vandru neexistovala, ale měla dobrovolný charakter. U některých cechů ještě neexistovalo přesné rozlišení mezi statutem učně a tovaryše.⁹⁵ Jan Kühndel pro Olomouc rovněž konstatuje, na základě nijak reprezentativního vzorku, že vandrovní povinnost je doložena u většiny cechů, s výjimkou řeznického až pro 16. století. I když cechovní přímus u olomouckých pekařů a řezníků může doložit už ve 14. století, tak první cech, u kterého se objevil vandr, byl sladovnický (1533), byť byl jen dobrovolný. Teprve pekařské artikule z roku 1555 propůjčené mohelnickým pekařům obsahují tuto povinnost. Obdobný vývoj lze sledovat u tzv. svačín a výhod mistrovských synů při udělování mistrovského práva. Oba instituty se staly běžnými pro olomoucké cechovní právo až od 16. století.⁹⁶ Zdá se, že se koncem 15. a počátkem 16. století vykrystalizovaly základní znaky cechovního zřízení nejen v Olomouci, ale i v českých zemích.⁹⁷

---

⁹⁵ REITH, Reinhold. Circulation of Skilled Labour. In: EPSTEIN, Stephan R. – PRAK, Maarten (Ed.). *Guilds, Innovation, and the European Economy 1400–1800*. Cambridge, 2008, s. 116–117.

⁹⁶ Jeho názor limituje skutečnost, že dva nejstarší dochované cechovní artikule jsou až z konce 15. století – mlynářů (asi 1475) a tkalců (1490). KÜHNDEL, Jan. Vývoj olomouckých řemeslnických cechů: do začátku 17. století. Olomouc, 1929, s. 21, 112, 118–119. – Rovněž Winter se domnívá, že

Další faktor hovořící o ceších jako fenoménu spíše raněnovověkém je rozšiřování cechovní sítě v českých zemích, ale též v dalších evropských státech. Práce Zikmunda Wintra a četné regionální studie ukazují, že s rozvojem vrchnostenských měst od 16. století došlo taktéž k rozšiřování řemeslných korporací. Na počátku 90. let na tuto skutečnost znovu upozornil Josef Macek, když komentoval neustále rostoucí počet nově založených cechů v českých a moravských královských a vrchnostenských městech.⁹⁸ Bohužel pro české země neexistuje žádná studie nebo databáze, která by chronologicky a geograficky mapovala zakládání cechů. Případ českých zemí není v evropském kontextu ojedinělý. Kupříkladu pro Nizozemskou republiku je signifikantní, že cechovnictví se nejvíce rozvíjelo po roce 1550, a poté zejména v první polovině 17. století.⁹⁹

Pokud sledujeme strukturální vývoj cechu v samotné Olomouci, tak, až na období třicetileté války, jejich počet až do poloviny 18. století neustále rostl. První cechovně organizovaná řemesla byla v Olomouci ta, která byla existenčně nepostradatelná pro městské hospodářství: potravinářské, textilní, oděvní, kovodělné a dřevozpracující živnosti. Tato odvětví, s výjimkou textilního, tvořila od 16. století

---

vandrovní povinnost byla v českých zemích typická až od 16. století. WINTER, Zikmund. Český průmysl a obchod, s. 340.

⁹⁷ Janáček tento proces popsal ve velice negativním smyslu, u něj se setkáváme s esenciálním vnímáním cechovní organizace. Hovořil o tom, že principy cechovnictví v 16. století, které byly přítomné od počátku, se dále prohloubily natolik, že lze „o něm v předbělohorském období možno plným právem mluvit jako o reakčním momentu v rozvoji výrobních sil.“ JANÁČEK, Josef. Přehled vývoje, s. 233–240.

⁹⁸ MACEK, Josef. Jagellonský věk v českých zemích 1471–1526. Díl 1–2. Praha, 2001, s. 105–106. – WINTER, Zikmund. Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách. Praha, 1909. – V roce 1472 bylo v Olomouci 23 cechů, v roce 1612 už to bylo 40 a v roce 1751 dosáhl jejich počet maxima, kdy existovalo v městě 54 korporací. V roce 1851 pak tento počet klesl na 42. Viz: ČERMÁK, Miroslav. Olomoucká řemesla a obchod v minulosti. Olomouc, 2002.

⁹⁹ Zejména v oblastech se silným rozvojem obchodnického stavu. Geografická a časová tabulka tohoto trendu viz: BOS, Sandra – LOURENS, Piet – LUCASSEN, Jan. Die Zünfte in der niederländischen Republik. In: HAUPT, Heinz-Gerhard (Hg.). Das Ende der Zünfte, s. 129–131. – Josef Ehmer na základě strukturální analýzy vývoje cechů v rakouských zemích učinil závěr, „*dass das Zunftwesen in Österreich nicht in erster Linie ein mittelalterliches, sondern ein neuzeitliches Phänomen gewesen ist.*“ EHMER, Josef. Zünfte in Österreich in der frühen Neuzeit. In: Tamtáž, s. 90–94. – K situaci na jihu Říše viz: REITH, Reinhold. Zünfte im Süden des Alten Reiches: Politische, wirtschaftliche und soziale Aspekte. In: Tamtáž, s. 43–44.

až do konce existence cechů hlavní pilíř olomoucké řemeslnické výroby. Celkový vývoj struktury olomouckých cechů a řemeslnického stavu poznamenal patrný úpadek textilního řemesla. Do poloviny 18. století zaujímali soukeníci a tkalci významné místo v životě města. Na přelomu 16. a 17. století tvořili 30 až 20 % řemeslnického stavu.¹⁰⁰ Ještě v roce 1751 patřili s 24 soukenickými a 26 tkalcovskými mistry k největším korporacím, hned za krejčími, ševci, řezníky a pekaři. Avšak s rozvojem soukenictví a plátenictví v následujícím desetiletí, jak v menších poddanských městech a na venkově (především v Novém Jičíně, Uničově), tak i v královských městech (v Jihlavě a Brně) došlo k razantnímu poklesu významu zdejších soukenických dílen. O sto let později měl soukenický cech pouze pět členů, z čehož dvě byly vdovy a zbylí tři mistři starší 50 let.¹⁰¹

Nyní se obrátíme ke vztahu cechu k vnější moci, která nezřídka zasahovala a ovlivňovala politiku cechovní mistrů. Až do počátku 18. století panovník zasahoval do řemeslnických a cechovních věcí pouze nahodile a nezřídka činil rozhodnutí *ad hoc*.¹⁰² Nejradikálnější zásah proti cechům v tomto období ze strany panovníka bylo rozhodnutí Ferdinanda I. z roku 1547, kterým byly dočasně zrušeny řemeslné korporace v českých a hornolužických královských městech. Mělo spíše politický nežli hospodářský podtext, poněvadž bylo zaměřeno pouze na menší, avšak mocnou, skupin měst, a netýkalo se vrchnostenských měst. Bylo rovněž omezeno geograficky, pouze na dvě země Koruny české. Charakteristické pro roli panovníka je jeho význam při konfirmaci cechovních artikulů, kdy řemeslníci vnímali privilegia potvrzená panovníkem jako prestižnější a právně silnější.¹⁰³ Pouze několika

---

¹⁰⁰ ČERMÁK, Miroslav. Olomoucká řemesla, s. 69.

¹⁰¹ Soupis cechů, mistrů, učňů a dílen z roku 1751: SOAO, fond AMO, Zlomky registratury, sg. 74/16, inv. č. 2134, č. k. 87. – Seznam olomouckých řemeslníků a cechů z roku 1850: SOAO, fond AMO, Registratura 1786–1873, sg. 963 VI, inv. č. 483, č. k. 902. – Obdobné údaje o počtech soukeníků uvádí hlavní účetní kniha daně výdělkové z roku 1855: SOAO, fond AMO, Knihy, sg. 5854, inv. č. 3726.

¹⁰² K úloze panovníka v cechovní otázce v rakouských zemích 16. a 17. století. Viz: EHMER, Josef. Zünfte in Österreich in der frühen Neuzeit, s. 112–116.

¹⁰³ WINTER, Zikmund. Český průmysl a obchod, s. 58–59, 91. – Ačkoliv císař Matyáš II. vydal v roce 1617 nařízení, že žádný cech bez panovníckého povolení nesmí vzniknout, nemělo to však žádný důsledek pro dosavadní praxi. Místní vrchnost dále zakládala cechy. Ehmer dále zmiňuje, že důvodem proč se řemeslníci obraceli na panovníka, byl ten, že byl povolnější zájmům mistrů nežli

olomouckým cechům udělil jejich privilegia přímo panovník. Rudolf II. kupříkladu v roce 1592 udělil artikule krejčovskému cechu. Jeho autorita se spíše vztahovala k městským privilegiím, a to zejména k tržnímu právu.¹⁰⁴

Nezávislost cechu nebyla v této době limitována panovnickou mocí, nýbrž autoritou městské správy. Třebaže v českých zemích se přímá participace cechů na městské samosprávě v průběhu raného novověku pozvolna omezovala, přesto nebyli olomoučtí řemeslníci zcela vyloučení z městské politiky. Od přelomu 16. a 17. století se představení cechu společně s vlastníky vinných šenkovních domů a majiteli domů ležících na náměstí (Ringbürger) účastnili schůzí všech tří rad.¹⁰⁵ V roce 1619 pregnatně definoval olomouckou městskou politickou obec purkmistr Zacharias Damaschko, když odpověděl komisaři moravských protestanských stavů, že na schůzích městské obce jsou přítomni všichni ti, kteří se k obci právoplatně počítají; ne každý hospodář, nýbrž výhradně pouze vlastníci domů na náměstí, držitelé šenkovního práva a představení cechů mající respekt celé obce.¹⁰⁶

Pokud bychom vycházeli pouze z olomouckých cechovních artikulů a městských policejních řádů, tak bychom tam našli jenom nezřetelné doklady tohoto vztahu. Byla to právě rada města a purkmistr, kteří udělovali řemeslníkům jejich cechovní statuta. V jejich úvodních pasážích nejzřetelněji odkazovala městská správa svou pravomoc nad cechem a je garantem jeho práv. Zájem cechu měl být podřízen dobru celé městské obce. Jako v cechovních pořádcích ševců z roku 1641,

---

místní vrchnost, kupř. v otázce pevně stanoveného počtu mistrů. EHMER, Josef. Zünfte in Österreich in der frühen Neuzeit, s. 115.

¹⁰⁴ KÜHNDEL, Jan. Vývoj olomouckých řemeslnických cechů, s. 139. – Jako příklady uvedme udělení mílového práva Ludvíkem I. v roce 1523, kterým se zakazovalo provozování řemesla v okruhu jedné míle od města, a dovoz cizích řemeslnických výrobků do města měl probíhat pouze v době konání výročních trhů. SPÁČIL, Vladimír. Sbíрка listin archivu města Olomouce 1261–1793. Olomouc, 1998, inv. č. 533, č. 604, s. 175.

¹⁰⁵ KUX, Hans. Verwaltungsgeschichte, s. 72–73.

¹⁰⁶ „welche rechtmässig zur Gemeinde gerechnet werden; dass zu Olmütz nicht alle und jede Wirth der ganzen Stadt, sondern allein nur die Ringleut, Weinherren und Zechältesten vor die ganzen Gemeind geachtet werden und also jetzt beihändig wären“ Cit. Tamtéž, s. 113. – Ve Vidni už od roku 1526 byli řemeslníci explicitně vyloučení z městské rady. EHMER, Josef. Zünfte in Österreich in der frühen Neuzeit, s. 112.

kdy představení města po prohlídce artikulů neshledali nic proti blahu města.¹⁰⁷ V ostatních ustanoveních se jen zřídka a vágně objevuje možnost městské rady zasahovat do chodu cechu a výkonu řemesla. V cechovních artikulích z let 1590 a 1641 je v bodě o fušerech uvedeno, že pouze se svolením městské rady je možné proti nedovolenému výkonu řemesla zakročit. Zkonfiskované výrobky prodají městskému špitálu ve prospěch chudých.¹⁰⁸ Policejní řád z roku 1656, jež byl přijat z Brna, rovněž neobsahuje přesnější ustanovení týkající se dohledu městského úřadu nad cechy. Pokud jeho ustanovení souvisejí s řemesly nebo obchodem, tak většinou v rovině ochrany místních řemeslníků vůči neměšťanským výrobcům a městskému trhu. Pouze v jednom bodě se hovoří o tom, že řemeslníci mají prodávat své výrobky za spravedlivé ceny, aby nevyvolávaly stížnosti.¹⁰⁹

Oba typy dokumentů nám indikují, že role městské správy v dohledu nad řemeslníky byla omezená a nepřilíš praktikovaná. Nebude-li vycházet pouze z normativních pramenů, nahlédneme na tuto problematiku z pohledu městské správní praxe, tím nabude plastičtější a složitější podoby. Především Jan Kühndel snesl pro Olomouc nemnoho dokladů – vycházel zejména z první dochované knihy nařízení městské rady (1515–1614) – kdy se cechy nezřídka obracely k představitelům města s žádostí o ochranu svého řemesla a městská rada zasahovala do cechovních záležitostí. Zdá se, že nemnoho řemeslníků je vnímalo jako garanty jejich živnostenských, a zároveň měšťanských práv. Naopak v jiných případech

---

¹⁰⁷ „Wann Wier dan diessess ihr bittlichess Anersuchen nicht vor unbillich erachtet, dabey alle gutte Policy Ordnung undt Eynigkeit in gemayner Stadt gerne gehalten sehen wollen.“ Kopie cechovních artikulů z 8. března 1641. SOAO, fond AMO, ZR, sg. 3b/I, inv. č. 132, č. k. 5.

¹⁰⁸ V tomto bodě jsou, až na několik výjimek, cechovní pořádky z roku 1590 a 1641 shodné. Cituji starší: „Item alle Storer und Fuscher so bey gemeiner Stadt auff deroselben gebiet sich auffhalten, und mit untuchtiger falscher Arbeit das Volck anseyen und betriegen. Solcher keiner sol geduldet, sondern mit Vorbewust und Bewilligung eines Ampts auffgehebt und zue der Straff gebracht werden. Sollen auch alle Störer Arbeit es sey auff der Tenditen, oder anderen örtern wo dieselben mögen angetroffen werden, gleichesfalls mit verwiehen des Ampts genomen und armen Leuthen in den Spitalern ausgetheilen werden.“ SOAO, fond Cech ševců Olomouc, inv. č. 1, č. k. 1. – Srov. WINTER, Zikmund. Český průmysl a obchod, s. 80–81.

¹⁰⁹ SOAO, fond AMO, ZR, sg. 78/14, inv. č. 2365, č. k. 93. – Podobný obsah měl policejní řád z roku 1732: SOAO, fond AMO, ZR, sg. 23/II, inv. č. 715, č. k. 28.

městská rada dbala o to, aby byly dodržovány cechovní artikule, a řešila zásadní spory uvnitř korporace, nebo i mezi dvěma cechy.¹¹⁰

Městská rada vykonávala svou správu nad cechy pomocí tzv. cechovního komisaře nebo deputovaného radního, který byl vybírán z členů rady. Jak jsme už v předchozí kapitole zmínili, tato funkce byla běžná v Olomouci, a také v pražských městech, už před vydáním cechovního patentu a všeobecných cechovních artikulů ve 30. letech 18. století.¹¹¹ Nevíme, kdy a za jakých okolností se začal objevovat komisař na schůzích cechu a byl prostředkovatelem mezi cechem a městskou radou. Pro náš další výklad je však tato otázka nepodstatná, nás více zajímá pole jeho působnosti.

Údaje o komisaři máme dochované z nejstarších cechovních knih. Nejstarší zápis se nám podařilo objevit u cechu koželuhů. 18. července 1621 došlo k ujednání týkající se sporu, který vznikl mezi evangelickými a katolickými mistry během stavovského postání v roce 1620. Mimo jiné je poznamenáno, že v té době byl Christoph Spullman řemeslným komisařem a patronem („*unser Handwerkh's Commissario und Patron*“).¹¹² Nemůžeme vyloučit, že tento komisař byl dosazen protestantskou městskou radou především z důvodů politických a s koncem její krátké vlády nad městem tato funkce zanikla. Od 60. let 17. století se zmínky o cechovním komisaři vyskytují v hojnějším množství. Objevují se nejčastěji ve dvou typech cechovních zápisů. Jednak ve standardních a pravidelně opakujících záznamech o cechovních schůzích. Kupříkladu v kontinuálně vedených zápisech tesařského cechu byla neúčast komisaře neobvyklá a často se objevovala poznámka, že s rozhodnutím cechu souhlasil.¹¹³ V druhém případě se setkáváme s cechovním

---

¹¹⁰ Srov. WINTER, Zikmund. Český průmysl a obchod, s. 78–82.

¹¹¹ K pražským městům viz pozn. č. 53. – Winter dokládá, že po roce 1547 se nesměl cech sejít bez vědomí císařského rychtáře. Zmiňuje některé případy, kdy byli někteří představení cechu arestováni kvůli neohlášené cechovní schůzi. WINTER, Zikmund. Český průmysl a obchod, s. 163–164. – Rovněž ve Vídni se od druhé poloviny 17. století účastnili magistrátní radní cechovních schůzí a podepisovali cechovní účty. Podle Thomase Buchnera: „*Ihnen [cechovní komisaři] war nicht nur die Kontrolle der zunftinternen Entscheidungsprozesse übertragen worden, sondern sie übten de facto auch eine Rolle als Mittler zwischen Handwerkern und Bürgermeister bzw. dem Stadtrat aus.*“ BUCHNER, Thomas. Möglichkeiten von Zunft. Wien, 2004, s. 63.

¹¹² Kniha mistrů a počtů 1616–1783. SOAO, fond Cech koželuhů Olomouc, inv. č. 5, č. k. 1, fol. 10.

¹¹³ Kupříkladu na schůzi z 9. července 1669 byl městský radní, ještě se neoznačoval za komisaře, srozuměn s cechovním ustanovením: „so umb Willen E. E. H. W. W. Rath wissen haben.“ Obdobné

komisařem v ustanovení, ve kterém se řešil konkrétní spor a záležitosti uvnitř cechu.¹¹⁴ Oba typy záznamů zřetelně poukazují na význam cechovního komisaře jako prodloužené ruky městské správy. Řemeslníci ho často chápali jako ochránce svých práv a prostředníka, pomocí něhož mohli prosazovat své zájmy.

Na podzim 1675 vzplanul spor uvnitř ševcovského cechu. Mladší mistři (což nebyli věkově mladší řemeslníci, ale pojmenování pro hodnostáře cechu) si stěžovali olomouckému magistrátu na počínání představených cechu, kteří podle nich vedou špatně cechovní účty. Z tohoto důvodu jsou nuceni obrátit se o pomoc na městskou radu: „*bey Einem Edl bestreng Hochweisen Magistrat nothwendige Hilf undt gnädige Schutz gesuchet.*“ Předmětem sváru bylo především to, aby představení cechu neskládali cechovní počty na tajných schůzích, bez vědomí mladších mistrů. Požadovali, aby nesrovnalosti v dosavadních účtech dal do pořádku městský učitel (*deutschen Schulhalter*) a měšťan Georg Martin Tropper. Další body jejich stížnosti se týkaly participace mladších mistrů na správě cechu. Tři mladší mistři měli mít možnost kontroly počtu, a rovněž, aby se při cechovních schůzích nepilo („*kein Trunkh Wein passiret möchte werden*“). Nakonec požadovali přísné potrestání viníků a zvolení nových představených cechu. Odvolávali se obecně na tři roky staré cechovní artikule a jejich naplňování. Dekretem z 10. listopadu 1675 rozhodla městská rada, že bude v této věci ustanovena komise, což

---

znění se váže ke shromáždění z 12. listopadu 1668. Kniha zápisů a počtů 1666–1697: SOAO, fond Cech tesařů Olomouc, inv. č. 6, č. k. 1. – Cechovní komisaři se objevují rovněž i u jiných cechů jako společného cechu zlatníků, stříbrníků, sochařů, malířů a sklenářů. SOAO, fond Cech zlatníků a stříbrníků Olomouc, inv. č. 2, č. k. 1. – V zápisech zámečnicků ze 17. století žádné informace o komisaři nemáme, což nemusí znamenat, že se jejich schůzích neúčastnil, poněvadž ani v zápisech z 18. století není o něm zmínka. SOAO, fond Cech zámečnicků Olomouc, inv. č. 8, č. k. 2. – U ševcovského cechu je komisař doložený od 20. let 18. století. SOAO, fond Cech ševců Olomouc, inv. č. 5, č. k. 1. – Parsch uvádí ve své práci o rybářském cechu seznam cechovních komisařů od roku 1702 viz: PARSCH, F. X. *Das Meisterbuch der bestandenen Olmützer Fischer-Zunft*. Olmütz, 1899, s. 19.

¹¹⁴ První zápis v ševcovské cechovní knize z 19. listopadu 1675 se týká cechovního hospodaření a každoročních příjmů z kapitálu 800 zlatých moravských. Nebyl zde přímo uveden cechovní komisař, ale ujednání vycházelo nejen z rozhodnutí cechu, nýbrž i magistrátu a jeho komise, která se touto otázkou zabývala: „*von allen Maistern alt= undt jung mit Wüst undt Vereinwillung beysitzenden Herren des Raths als Commissarii geschlossen worden, absonderlich aber, Mass von wohlgeordneten löblichen Commission...sowohl einem Edlen Magistrat, als auch dem ganzen Handwerk.*“ SOAO, fond Cech ševců Olomouc, inv. č. 5, č. k. 1, fol. 2.

byl obvyklý postup při řešení cechovních věcí.¹¹⁵ Následně byli 19. listopadu za přítomnosti třech radních zvoleni noví představení cechu, ale oproti obvyklému způsobu volby, kdy volili pouze odstupující cechmistrři, byli nyní zvoleni všemi mistry: „*Noví přísežní byli zvoleni, ne jak je obvyklé u tohoto řemesla, skrze přísežné, nýbrž od všech mistrů a celého cechu, v přítomnosti tří pánů radních komisařů.*“ Bylo vyhověno stížnosti mladších mistrů a ujednáno, aby bez zástupců mladších mistrů se nekonaly žádné cechovní schůze.¹¹⁶ V této kauze je patrná úloha přítomných městských radních na zasedání cechu, kteří se snažili kompromisním návrhem zabránit dalším hádkám mezi mistry.¹¹⁷

Městská rada tudíž nezřídka z nejrůznějších pohnutek zasahovala do cechovní samosprávy. Platnost některých cechovních ujednání mohla na žádost nespokojených mistrů dočasně suspendovat, jak se to stalo v případě řeznického cechu, kdy si šest řeznických mistrů stěžovalo na jednání cechu. Městská rada rozhodla, aby cechovní rozhodnutí ve věci potrestání řezníka Georga Arbesmana, až

---

¹¹⁵ SOAO, fond Cech ševců Olomouc, inv. č. 5, č. k. 1, fol. 3–5.

¹¹⁶ „*Neue Geschworne, nicht wie sonst bey diesem Handtwercks gebräuchlich, durch die Geschworne, sondern von allen Maistern und gantzen Handwercks, in Beysein dreyer Herren Raths Commissarien...erwöhlet.*“ Cechovnímu písaři přislíbili mistři každoročně platit za vedení cechovních knih a účtů. Bylo zakázáno při cechovních schůzích pít pivo a víno. Cechovní schůzí 25. listopadu bylo toto ujednání znovu potvrzeno. Tamtéž, pag. 6–8. – Jako další doklad o pravomoci městské správy zasahovat do interních věcí cechu uveďme nařízení z 5. ledna 1712 týkající se jirchářského cechu. Nejspíš došlo ke konfliktu mezi představenými mistry a ostatními členy cechu. Magistrát přikázal, že se má cechovní pokladna otevírat za přítomnosti všech mistrů viz: Nařízení městské rady (Liber decretorum). SOAO, fond AMO, Knihy, sg. 179, inv. č. 523, fol. 121. – Obdobný případ u kordovnického cechu viz dekret z 19. prosince 1712: SOAO, fond AMO, Knihy, sg. 179, inv. č. 523, fol. 176. – Další zajímavý příklad je odvolání představeného zlatnického a stříbrnického cechu Wolfa Rossmayera, protože proti němu mistři podali stížnost pro jeho neschopnost vykonávat svěřený úřad. Nařízení městské rady (Liber decretorum). SOAO, fond AMO, Knihy, sg. 182, inv. č. 526, fol. 624.

¹¹⁷ Městská rada ve svém rozhodnutí z 27. září 1728 ve věci stížnosti Friedricha Schamrowského, kordovnického tovaryše, který se stěžoval na cech, že jej nechce přijmout za mistra. Rada nařídila ustanovení komise, ale podotkla, že by byla raději, kdyby se celá věc vyřešila klidně a smírem: „*Anerwogen ein löbl. Hoch undt Wohlweyser Magistrat gerne sehete, wann die Sach via amicable Compositonis beygeleget, undt dadurch dem Querulanten schleinige auf Richtung verschaffet werden möchte.*“ SOAO, fond AMO, Knihy, sg. 182, inv. č. 526, fol. 733–734.

do prošetření celé záležitosti bylo pozastaveno („*in suspenso bleiben*“).¹¹⁸ V některých případech dokonce mohla ustanovení cechu měnit. Magistrát kupříkladu nařídil řeznickému cechu, aby nebránil mistrovské vdově ve výkonu řemesla a přidělil jí schopné tovaryše.¹¹⁹

Autorita městské správy nad řemeslníky se rovněž zrcadlila v častých sporech mezi jednotlivými cechy, které patřily k tradičním jevům cechovnictví a to jak v 17. věku, tak i v následujících dvou staletích. Městská rada se obvykle zabývala přesným vymezením hranice mezi jednotlivými řemesly a případy, kdy nějaký řemeslník zasahoval do živnosti jiného mistra a to jednak tím, že nedisponoval právem vykonávat konkrétní práci (nebyl členem cechu), anebo bránil spolumistrovi v řemesle (byl členem cechu). Nový městský policejní řád z roku 1602 varoval řemeslníky, že městská administrace nebude tolerovat zasahování do jiného řemesla, přesto to nezabránilo častým nesvárům.¹²⁰

Ukázkovým případem pro celé raněnovověké období byla kožedělná řemesla. Ševci, koželuzi a kordovníci vedli několik pří o dodávky, kvalitu a zpracovávání surové kůže. V roce 1470 si ševci stěžovali u městské rady na nekvalitní kůže, které prodávali na městském trhu koželuzi. Obviňovali je, že lepší kůže prodávají na jiných městských trzích a na domácím nabízejí jenom horší kvality. Problém se znovu vrátil před městskou radu v roce 1522, kdy si naopak stěžovali koželuhové na ševce, že nakupují kůže na cizích trzích (mimo jiné v Krakově). Městská rada nakonec upravila obchod s kůžemi. Koželuhové mohli prodávat své zboží na olomouckém trhu pouze ve stanovených dnech (v pondělí, středu, pátek a sobotu), ale na cizí trhy mohli vyvážet jenom ty kůže, které v Olomouci neprodaly. Cizí koželuhové mohli prodávat kůže jen ve středu a sobotu, a jedině ty, které domácí mistři prohlédli a označili svou pečeti. Od roku 1605 se této kontroly mohli zúčastňovat i ševci.¹²¹

---

¹¹⁸ Dekret rady z 27. června 1710: „*dass der gemachte Neue Handwercksschluss unterdessen in suspenso bleiben, und bies auf und weithe die Sache Erledigung, keinesweegs ad effectum gebracht werden solle.*“ SOAO, fond AMO, Knihy, sg. 179, inv. č. 523, fol. 17.

¹¹⁹ Dekret rady z 23. března 1714. Tamtéž, fol. 287.

¹²⁰ KÜHNDEL, Jan. Vývoj olomouckých řemeslnických cechů, s. 71. – Srov. WINTER, Zikmund. Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku, s. 588–589.

¹²¹ Obdobné spory vznikaly mezi kovozpracujícími řemeslníky, např. mezi kováři a zámečníky, a nebo mezi zámečníky a ostružníky viz: KÜHNDEL, Jan. Vývoj olomouckých řemeslnických cechů,

I když oproti druhé polovině 18. století ještě nebyla cechovní autonomie ve věci udělování mistrovského práva omezována centrálními úřady, přesto lze najít několik případů, kdy městská rada zasahovala do této oblasti. V roce 1713 rozhodl magistrát ve věci udělení mistrovského práva Johana Hucka, stolařského tovaryše. Neshledal žádné důvody pro nepřijetí do stolařského cechu. Cech proti němu namítal, že tovaryš je svobodný. Magistrát tento důvod považoval za irelevantní a přitom se odvolával na nějaké císařské rozhodnutí. Cech má Hucka na příští cechovní schůzi a za přítomnosti cechovního komisaře přijmout do cechu.¹²² Rovněž rybářský cech se dostal do sporu s městskou radou ohledně přijímání nových mistrů. Ten v roce 1710 vznesl protest proti rozhodnutí magistrátu, aby Franz Kořzinsky, městský cechovní řezník na předměstí Nové Sady, byl přijat bez svolení cechu („*nicht mit Unsere gutten willen*“) za rybářského mistra, když ho už jednou na cechovní schůzi odmítli – v této souvislosti připomněli, že byl přítomen i cechovní komisař: „*massen nicht ohne ist, des wir dergleichen Autoritate Unsers Her. Commissari geschaffen haben*“. Jako hlavní důvod svého odmítavého postoje uvádějí současnou chudobu rybářských mistrů. Žádají, aby do budoucna byla při přijímání nových mistrů do cechu zohledněna špatná situace řemesla.¹²³ Zasahování do udělování mistrovského práva bylo v této době nahodilé a zdá se, že městská

---

s. 67–68, 70–71. – Ke sporu koželuhů a kordovníků v roce 1712 viz: Nařízení městské rady (Liber decretorum). SOAO, fond AMO, Knihy, sg. 179, inv. č. 523, fol. 266–267. – O sporech koželuhů a ševců v Českém království v 16. století viz: WINTER, Zikmund. Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku, s. 582–583.

¹²² Nařízení městské rady (Liber decretorum). SOAO, fond AMO, Knihy, sg. 179, inv. č. 523, fol. 235. – V roce 1728 řešila městská rada stížnost Friedricha Schamrowského, kterému kordovnícký cech zamítl udělení mistrovského práva. Magistrát nařídil, aby v této věci vznikla komise, jež by celou věc vyřešila. SOAO, fond AMO, Knihy, sg. 182, inv. č. 526, fol. 733–734.

¹²³ List z 16. ledna 1710: „*Als werden veranlasset Einen Löbl. Hoch und Wohlweyse Magistrat untergehorsambst zubitten, derselbe geruhe über obberührt=gehors. anbringen in hochgeneigte Consideration zuziehen, undt damit wier uns nicht mit mehrere einzunehmen überlegen dürffen, obrigkeithl. zuschützen*.“ Je dochována žádost zmíněného Franze Kořzinka z 11. července 1709 o udělení mistrovského práva. Hovoří o tom, že on si vzal mistrovskou dceru, ale přesto už ho cechmistrů dvakrát odmítli. Městská rada tentýž den rozhodla, že se cech má k této věci vyjádřit. Cech odpověděl 4. srpna 1709. SOAO, fond AMO, ZR, sg. 65/II, inv. č. 1806, č. k. 74.

rada řešila většinou sporné případy.¹²⁴ Nešlo tedy o trvalý dohled jako ve druhé polovině 18. a první polovině 19. století, kterým se budeme zabývat v následující kapitole.

Městský trh byl další oblastí hospodářského a řemeslného života, pravomoc cechu byla plně podřízena městu, a mistři nemohli ve věci trhu přijímat svévolná ujednání. Pokud ano, městská rada to vnímala jako poškozování práv celé městské obce a svých kompetencí. Jak uvidíme, nešlo vždy o konfliktní vztah, četné supliky řemeslníků jsou dokladem respektu k městským úřadům. Nejčastěji olomoucký magistrát řešil záležitosti fušerů a záležitosti městského trhu.

Dohled nad řemeslnými dílnami a prodejem na městském trhu měli od 16. století většinou pod kontrolou samotní cechovní mistři, respektive jimi volení dohlížitelé (*Beschauer*). V této době však tato funkce nebyla běžná u všech tehdy existujících cechů (9 z 30 korporací). Pouze u kupeckého zboží sama městská rada volila tržní kontrolory (*Marktaufseher*), kteří později převzali dohled nad celým trhem. Měli dbát mimo jiné o to, aby cena základních produktů (mouky, sladu nebo pečiva) nepřekračovala stanovený taxovní pořádek, tj. městskou radou určených cen.¹²⁵

Potravinářská řemesla patřila právě k těm živnostem, která byla nepostradatelná pro zásobování města. Prvně u pekařů městská rada koncem 14. století (1380) ustanovila necechovní dohlížitele, kteří měli právo kdykoliv kontrolovat pekařské krámy – zdali jakost, váha a cena chleba je odpovídající městským taxám. Magdeburské právo, podle něhož se dohled nad pekaři řídil, trestalo závadný prodej pečiva tak, že provinilec dostal do jedné ruky nůž a do druhé housku a byl postaven do koše, který visel nad vodou či bahništěm. Zkonfiskované pečivo mělo propadnout městskému špitálu jako příspěvek chudým.¹²⁶ Z tohoto

---

¹²⁴ Kupříkladu městská rada v roce 1564 zasáhla proti praxi, že kloboučnický cech odmítl přijmout za mistry tovaryše neumějící německy. KÜHNDEL, Jan. Vývoj olomouckých řemeslnických cechů, s. 110. – Srov. WINTER, Zikmund. Český průmysl a obchod, s. 79–80, 206–209.

¹²⁵ Od roku 1551 byla vedena kniha stanovení cen sladu, piva, svíček, rohlíků, oleje a hus. SOAO, fond AMO, Knihy, sg. 33, inv. č. 509. – Krátce se zmiňuje k určování cen Hans Kux: KUX, Hans. Verwaltungsgeschichte, s. 84. – Srov. WINTER, Zikmund. Český průmysl a obchod, s. 129–133.

¹²⁶ Ustanovení pekařští dohlížitelé v roce 1516 vedli stížnosti na chléb, jež měl být pečen podle tax, které byly určeny podle magdeburského právního kodexu. Cena pečiva měla odpovídat úměrné prodejní ceně žita a pšenice. KÜHNDEL, Jan. Vývoj olomouckých řemeslnických cechů, s. 72–73. – Dále rovněž ČERMÁK, Miloslav. Obchod pečivem v Olomouci. In: OAO, 1979, s. 70–78.

období známe nemnoho případů potrestání pekařských mistrů.¹²⁷ Rovněž řezníci byli pod přísným dohledem městské správy. Ještě na konci 16. století sami cechovní řezníci volili své kontrolory, ale od roku 1586 patřily masné krámy městu a řeznickému cechu byly pronajímány. Nejspíš tato změna majitele vedla ke vzniku městského úředníka, který dohlížel nad řeznickými krámy (*Inspektoren über Fleischbänke*). Magdeburské právo obsahovalo předpisy o prodeji zdravého masa, přísně zakázáno bylo nabízet maso uhynulých zvířat.¹²⁸

Řezníci a pekaři (a také rybáři a mydláři) nemohli tedy libovolně rozhodovat o cenách svých výrobků, ale byly regulovány ze strany městské rady. Později centrálními úřady (zemským a krajským úřadem). Cechovní mistři často předkládali žádosti o zvýšení ceny masa či pečiva. Městská rada v roce 1564 na žádost pekařů nařídila tzv. pečení na zkoušku, aby tak zjistila, zdali dosavadní ceny (taxy) chleba odpovídají současné situaci. Podle výsledku této zkoušky pak rada upravila cenu pečiva.¹²⁹ Ne vždy se zájmy řemeslníků a městské rady protnul. V roce 1728 prosili řezníci o změnu masné taxy, ale olomoucký krajský úřad po prozkoumání situace tuto žádost odmítl a připomněl cechu, aby město pravidelně zásobovali dobrým masem: „*annebst erinnert die Stadt mit tauglich undt gutten Fleisch zu versehen*“.¹³⁰ Právě z tohoto principu vycházela městská politika dohledu nad potravinářskými řemesly. Městská rada upozorňovala, že zájem mistrů je podřízen celé městské obci, a proto nemají být výrobky předražované a ceny mají být spravedlivé. V roce 1689, kdy na žádost olomouckých pekařů zrušila městská rada svobodný chlebný trh, připomněla pekařům, že jejich povinností je péct dobře

---

¹²⁷ Dekret městské rady z 24. října 1713 ve věci prosby tří pekařských mistrů o snížení pokuty za špatné pečivo. SOAO, fond AMO, Knihy, sg. 179, inv. č. 523, fol. 226–227. – Rozhodnutí z 13. května a 18. září 1727 potrestat pekaře za nedodržování stanovené váhy pečiva: SOAO, fond AMO, Knihy, sg. 182, inv. č. 526, fol. 513, 587.

¹²⁸ Kux tento úřad uvádí po roku 1620 a 1631 viz: KUX, Hans. Verwaltungsgeschichte, s. 83. – ČERMÁK, Miloslav. Obchod masem v Olomouci. In: OAO, 1978, s. 75–90.

¹²⁹ KÜHNDEL, Jan. Vývoj olomouckých řemeslnických cechů, s. 87. – Např. Dekretem z 1. července 1737 magistrát ponechal dosavadní taxu pečiva nezměněnou. SOAO, fond AMO, Knihy, sg. 183, inv. č. 527, fol. 525. – Podrobnější popis určování cen v pražských městech viz: JELÍNEK, Tomáš. Právní vývoj regulace cen viktualií v pražských městech od 16. do poloviny 17. století. In: PHS, 1995, č. 28, s. 5–25.

¹³⁰ Dekret městské rady z 19. dubna 1728: SOAO, fond AMO, Knihy, sg. 182, inv. č. 526, fol. 672–673.

vypečený a kvalitní chléb, jinak bude znovu povoleno cizím pekařům dodávat na městský trh chléb.¹³¹

Městská rada nejen dohlížela a trestala přestupky na trzích, měla rovněž kompetence měnit ustanovení týkající se přístupu na městský trh a podmínky tržního práva. Hospodářská strategie cechu nebyla neodvislá od městské autority. Jenom skrze ni mohli mistři prosazovat své zájmy. Už ve zmíněném případě zrušení svobodného chlebného trhu v roce 1689 si městská rada nárokovala, pokud bude městské obyvatelstvo nespokojeno s pečivem domácích pekařů, znovu obnovit svobodný prodej. Obdobně vyhrožovali představitelé města ševcovskému cechu v roce 1564 a 1571, kdy jim dali na srozumění, že jestli budou předražovat své výrobky, tak dovolí cizím cechovním mistrům, kteří mohli výlučně navštěvovat jenom výroční jarmarky, prodávat boty i na týdenním trhu.¹³² Některá řemesla prosila o omezení přístupu cizích mistrů na výroční svobodné trhy, na které mohli přicházet jakkoliv cechovně organizovaní řemeslníci a obchodníci. Z druhého desetiletí 18. století máme doklady o těchto snahách. V roce 1713 prýmkařští, hrnčířští a sklenářští mistři nezávisle na sobě chtěli omezit svobodný prodej na výročním trhu a městská rada jejich žádost odmítla s argumentací, že svobodný trh je lepší pro celou městskou obec (*gemeinen Stadtweesen*).¹³³

To neznamená, že by magistrát byl zásadně proti zájmům olomouckých řemeslníků. Cechovní mistři hledali u městské rady ochranu vůči nepovolenému výkonu své živnosti. Cech nemohl svévolně vystupovat proti tzv. fušerům. Již výše

---

¹³¹ Viz policejní řád z roku 1656. SOAO, fond AMO, ZR, sg. 78/14, inv. č. 2365, č. k. 93. – Rozhodnutí všech tří rad po svátku Nanebevstoupení v roce 1689. Svobodný trh neznamenal samozřejmě, že kdokoliv a kdekoliv mohl prodávat v Olomouci pečivo. Svobodný trh se konal ve středu a mohli ho navštěvovat jiní cechovní pekaři z jiných měst. Městská rada hovoří o tom, že povinností pekařů, aby dodávali potřebné pečivo: „*Dagege solle die Beke die er. Gemein zur Notdurfft mit Brot versehe, und die Beke so alhier in der erb. Zech seindt, täglich das Brodt bakhe und feil habe. Doch das daselbtige Waizen= und Rohnbrodht nicht allein fein und sauber, dan wohl aufgebakhe, sonder am Gewicht genugsam seye, alles unserer Ordnung nach.*“ SOAO, fond AMO, ZR, 3b/IV, inv. č. 149, č. k. 6.

¹³² KÜHNDEL, Jan. Vývoj olomouckých řemeslnických cechů, s. 140.

¹³³ Rozhodnutí městské rady z 19. května, 12. a 19. června 1713. Hrnčířský cech požadoval pouze, aby cizí mistři přicházející na výroční trh zaplatili mimořádný poplatek do cechovní kasy, z kterého by se zaplatil nový cechovní prapor. SOAO, fond AMO, Knihy, sg. 179, inv. č. 523, fol. 208, 212–213.

zmíněné artikule ševcovského cechu z roku 1590 a 1641 obsahovaly bod, který se věnoval potírání fušerů. To mělo probíhat se souhlasem a vědomím městských úřadů. V pořádku koželužského cechu z roku 1712 bylo podobné ustanovení. Cizí koželuh, křesťan či žid, jenž by mimo dobu konání výročního trhu prodával ve městě kůže, má být s pomocí zástupce městského soudu, hospodářského inspektora nebo jiného městského sluhy předveden před magistrát a jeho zboží má propadnout městskému špitálu.¹³⁴ Svévolné zatýkání fušerů a konfiskace bez vědomí purkmistra a radních nebylo akceptováno.¹³⁵ Řemeslníci proto městské radě adresovali nejednu stížnost a prosbu proti fušerům. Magistrát většinou těmto žádostem, pokud nebyly obecného charakteru, vyhověl, respektive se usnesl, že se konkrétní kauzou bude zabývat komise složená ze dvou radních.¹³⁶

Obě městské instituce, i když ne vždy, sdílely podobné zájmy, pohlížely na řemeslo a status mistra obdobnou optikou. Každý řemeslník nebo měšťan měl mít jeden druh obživy (*Nahrung*), která zajišťovala jeho sociální status nejen uvnitř městské obce, nýbrž vůči jiným skupinám obyvatel. Získání měšťanského práva bylo buď spojené s výkonem řemesla či obchodu nebo vlastnictvím domu. Městská rada dbala na to, aby měšťané neprovozovali několik živností. Signifikantně formulovala tento princip ve vyjádření k žádosti jistého obchodníka se sýrem o zřízení pekařského krámu ve městě. Městská rada jeho požadavek zamítla

---

¹³⁴ Opis cechovní artikulů z roku 1712, které byli konfirmované císařem Karlem VI. SOAO, fond Cech koželuhů Olomouc, inv. č. 4, č. k. 1.

¹³⁵ 16. června 1710 městská rada připomněla bednářskému cechu, který žádal o zakročení proti fušerům na předměstí, aby purkmistrovi oznámili přestupek a ten pak má rozhodnout o dalším postupu: „*wurde ihnen Supplicanten (bednářům) nicht erlaubt derley von andern denen hiesigen Bürgern heimlich gefertigendes Geschirr auf betreten, auf die Strassen und Gassen hinweeg zunehmen. Doch das sie es allemahl zur löbl. Bürgermaistersambte bring die Urstände undt Beschaffenheit derselbsten relationiren und so dann weitheren Beschaidt erwarthen sollen.*“ SOAO, fond AMO, Knihy, sg. 179, inv. č. 523, fol. 16. – Srov. WINTER, Zikmund. Český průmysl a obchod, s. 134.

¹³⁶ Městští pekaři si často stěžovali na tzv. *Platzbecken*, kteří prodávali ve městě a na předměstí pečivo. V roce 1713 vydala městská rada na žádost mistrů dekret, který zakazoval tzv. *Platzbeckenů* prodej na týdenním trhu. Viz nařízení městské rady z 20. března 1713. SOAO, fond AMO, Knihy, sg. 179, inv. č. 523, fol. 197. Už 9. května 1712 městská rada rozhodla zamezit *Platzbecken* prodávat na týdenním trhu. V obou případech připomněla rada cechovním pekařům, že nejlepším postupem proti cizím je výroba kvalitního pečiva.

s odůvodněním, že on už má dostatečný zdroj obživy. V opačném případě by městští radní byli pozitivně nakloněni jeho prosbě.¹³⁷

Ukázali jsme na několika případech, že zájem cechovních mistrů nebyl v 16. a 17. století neodvislý od moci olomoucké městské správy. Cechovní artikule utvářely práva a povinnosti řemeslníků k cechmistrům a celé korporaci. Poněvadž v Olomouci existovalo desítky cechů, jež se často dostávaly z nejrůznějších důvodů do sporu, a kromě nich zde existovala také skupina obyvatel nijak spjatá s cechem. Z těchto důvodů zde byla potřeba zastřešující autority, která by garantovala sociální řád ve městě. Panovník a jiné úřady v této době zasahovali do měšťanského prostřední nekonzistentně (s důležitou výjimkou apelačního soudu a fiskální politiky) a většinou garantovali zájmy celé městské obce než jednotlivých měšťanů. Prostředkující role tudíž připadala na městskou radu a její úřady. Pravomoci městské rady vycházely spíše než z cechovních artikulí, z obecných článků policejních řádů a sdílených představ o samostatném měšťanovi. Větší konflikty uvnitř cechu nebo fušerství nebyly projednávány interně na cechovních schůzích, ale k řešení, nebo lépe řečeno k respektování ujednaného kompromisu, docházelo pod dohledem městské administrativy. Patronace ze strany městské rady zatím nenabyla takové šíře jako v pozdějším období, kdy se městská správa stala součástí instanční struktury protomoderního státu. V 18. století cechovní politika centrálních úřadů navazovala na starší městskou správní praxi, kde byli řemeslníci v mnoha ohledech pod kontrolou lokální správy. Cechovní patent a cechovní všeobecné artikuly nebyly po obsahové stránce ničím novým a neomezily význam místní vrchnosti.

---

¹³⁷ „...aber ansonsten denen Jenigen zuuerstatten ist, welche keine andere Nahrung haben, weder einiges Handtwerckh üben können.“ Dekret 30. července 1731. SOAO, fond AMO, Knihy, sg. 182, inv. č. 526, fol. 913. – Podobně se magistrát vyjádřil 13. dubna 1731 k žádosti jistého Johana Betzdorfa, který prosil o povolení provozovat obchod s ovocem. Odpověděl mu, že nejprve musí získat městské právo, protože „*der angesuchte Obsthandel für eine bürgerl. Nahrung zuachten*“. Tamtéž, fol. 897. – Rozhodnutí z 23. listopadu 1730 o provozování „Kocherei“ v Olomouci. Žadatel měl získat po tří měsíční lhůtě městské právo a tedy právo vykonávat zmíněné řemeslo: „es wurde aber derselbe anforderist eine Bürgschaft zu dem Ende, das er längstens binnen einer drey Monatl. Frist, das Burger Recht hergebracht massen erwerben, undt sich dadurch zu der burgerl. Nahrung habitiren solle, hierortigts zurprastiren haben.“ Tamtéž, fol. 872.

3. Praxe udělování mistrovského práva v Olomouci v 18. a 19. století

„Ich war vorigen Herbst Meister geworden, besuchte nun die Handwerksversammlungen, und überhaupt wurde mein Leben ernster. Einkauf von Korn, Weizen, Holz, Schweinen lag mir ob; in die Abendkneipen kam ich wenig; am Kartenspiel fand ich ohnehin keinen Gefallen, konnte auch nicht soviel Bier vertragen wie meine Kameraden. Meine Mussestunden widmete ich der französischen Sprache, kaufte mir den Florian in dreizehn Bänden und las ihn durch und wieder durch.“¹³⁸

Dosažení cechovního mistrovského práva bylo vrcholem tovaryšovy životní cesty. Nešlo pouze o hospodářský vzestup jednotlivce, ale byl spojen i s jinými kulturními jevy. Mistrovstvím se stal tovaryš respektovaným členem cechu a tedy i městské společnosti. Jeho postavení bylo manifestováno při četných náboženských a městských slavnostech. V cechovních artikulích se běžně objevují pasáže o uctivém chování tovaryšů a učňů k mistrovi, který byl hlavou domácnosti. Ta se skládala nejen z členů rodiny, ale ze všech obyvatel žijících v domě. S tím souvisela i maskulinní podstata mistrovství. Bylo výjimečné, aby žena získala mistrovské právo. Pouze v případě mistrovské vdovy, a to ještě často pod dohledem cechmistrů, připadalo v úvahu samostatně provozovat živnost. Mistrovské právo bylo spjata se založením rodiny a nezdědka docházelo ke sporům a rozmlškám mezi svobodnými a ženatými tovaryši. Později za Marie Terezie byly tyto rozdíly mezi oběma skupinami zrušeny.

Praxe udělování mistrovského práva nám může mnohé povědět o možnostech cechovních mistrů prosazovat své zájmy. I když od vydání všeobecných cechovních artikulů v roce 1739 bylo propůjčování mistrovství pod dohledem městské správy a centrálních úřadů, úplně to však neznamenalo, že by řemeslníci neměli prostor zasahovat a regulovat přijímání nových mistrů. Nové podmínky, jak si dále ukážeme na příkladu Olomouce, nesnižovaly význam cechu v městském hospodářském a sociálním životě. Cech nebyl pasivním článkem v řemeslnické

---

¹³⁸ BECHSTEDT, Christian Wilhelm. *Meine Handwerksburschenzeit 1805–1810*. Berlin, 1991, s. 421.

politice města a státu. Je nepopiratelným faktem, že dohled nad udělováním mistrovského práva od 30. let 18. století překročil hranice města a stal se součástí centrální a protomoderní správy, což jak jsme viděli výše v případě kameralistů a státních úředníků, kteří, přestože z pohledu obecného blaha cechy kritizovali, zahrnovali korporativismus do svých představ o správě země. Udělování mistrovského práva v Olomouci nabízí několik názorných příkladů o aktivní roli cechovních mistrů, kteří využívali institucionálních změn v dosavadní praxi. Náš výklad budeme směřovat především ke dvěma cechům a to pekařskému a ševcovskému, rovněž neopomineme zmínit i další početně menší cechy zámečnicků, sklenářů a soustružníků.

Podle všeobecných cechovních artikulů se měl žadatel o mistrovství nejprve prokázat výučním listem, pokud se učil řemeslu v jiném městě, dále dokumentem o svém původu a absolvování vandrovní povinnosti. Když tovaryš nepocházel z královského města a byl poddaným světské nebo církevní vrchnosti, musel kromě zmíněných dokumentů předložit také zhostný list. Všechny tyto dokumenty měl předložit na cechovní schůzi, na které ohlásil svůj zájem o mistrovství. Posléze zažádal u městské rady o městské právo a doložil, že jej cech přijímá za mistra. Následně vyhotovil mistrovský kus, jenž předložil k prohlídce cechovnímu komisaři a představeným cechu. Pokud cech proti zhotovenému mistrovskému kusu nic nenamítal, mohl být tovaryš přijat za mistra a měšťana. V opačném případě měl zaplatit pokutu anebo znovu opakovat zkoušku. Oproti starší tradici, bylo zakázáno („*in natura*“) pohoštění, tzv. svačina, pro přítomné mistry ze strany tovaryše. Mistrovskému synovi a tovaryši, který si vzal za manželku mistrovskou vdovu či dceru, byly zachovány výhody. Vedle toho existovaly dílčí rozdíly mezi jednotlivými řemesly.

Tato ustanovení, pouze s menšími rozdíly, nebyla nijak odlišná od předchozí praxe, a funkce cechovního komisaře byla obecně kodifikována (pro všechny typy měst). V Olomouci se, jak jsme již uvedli, funkce magistrátního cechovního komisaře objevuje od druhé poloviny 17. století. Tuto skutečnost dokumentuje srovnání cechovního pořádku ševců z roku 1641 a koželuhů z roku 1712. Cechovní pořádek ševců z roku 1641, který z větší části vycházel ze starších artikulů z konce 16. století, cechovního komisaře vůbec nezmiňuje. Naopak u mladšího textu

koželužského cechu se tato funkce objevuje.¹³⁹ Ani u jednoho z cechů není zmínka o povinnosti tovaryše poskytnout pohoštění spolumistrům, což souvisí s tím, že všeobecné artikule vycházely z obecných představ, ale jen omezeně ze zkušeností jednotlivých cechů a měst.

Největším zásahem do praxe udělování mistrovského práva ve 30. letech 18. století, bylo to, že cech nemohl sám určovat počet dílen (*Numerus fixus*) a tedy mistrů ve městě. Tato pravomoc přešla na panovníka, který mohl vydat souhlas, aby na daném místě existoval určitý počet mistrů (*Numerus restrictus*). Znamenalo to ovšem, že by cech ztratil možnost ovlivňovat přijímání nových mistrů. V Olomouci některé cechy dosáhly panovnického souhlasu a nadále regulovaly počet mistrů ve městě. Zejména prostřednictvím tohoto panovnického konsensu se důležitost cechu v hospodářském životě města nijak radikálně nesnížila. Jak nyní uvidíme na příkladě třech cechů, státní politika v 18. a 1. polovině 19. století stále počítala s řemeslnou korporací. Nebyl to však pouze vztah shora dolů, ale také cechovní mistři dokázali účinně využívat svého postavení k prosazování svých zájmů.

Cech zámečníků

Zámečnické řemeslo bylo až do poloviny 18. století sdruženo ve společném cechu s puškaři a hodináři. Poté existoval samostatný zámečnický cech, ve kterém byly inkorporovány specializované živnosti, šroubkaři a pilníkáři. Počtem mistrů patřil tento cech k těm středně velkým. Po celou sledovanou dobu nebyl jejich počet vyšší než 8 mistrů.¹⁴⁰ Zámečnický cech nezažádal o speciální artikule, jak to například učinili ševci, tesaři nebo kováři, nýbrž měl se řídit podle ustanovení cechovního

---

¹³⁹ Článek druhý: „*Wann dieses obbenannte Meister Stückh fertig ist, solle er sich wieder bey den Zechmeister ordentlich anmelden, als dann wirdt solches in Beyseyen gewisser Persohnen aus dem Raths mittel durch die beschworene Beschau Meister auch ordentlich besichtigt.*“ SOAO, fond Cechu kožeľuhů Olomouc, inv. č. 4, č. k. 1. – V ševcovských artikulích z roku 1641 se objevují několikrát sousloví „ehrbahren Männer“. Tyto osoby měly doprovázet neúspěšného kandidáta o mistrovské právo k druhé mistrovské zkoušce, když první cech neuznal mistrovský kus za dostatečný. Měly garantovat, že se žadateli nestane křivda. Je otázkou, zda tímto pojmem byli myšleni městští radní nebo všeobecně všichni měšťané. SOAO, fond AMO, ZR, 3b/I, inv. č. 132, č. k. 5.

¹⁴⁰ Seznam bratrstev a cechů ve městě (uveden počet učedníků, mistrů a dílen) z roku 1751. SOAO, fond AMO, ZR, sg. 74/16, inv. č. 2134, č. k. 87. – Soupis olomouckých řemeslníků a živnostníků z roku 1850. SOAO, fond AMO, Reg. 1786–1873, sg. 963VI, inv. č. 483, č. k. 902.

patentu a všeobecných cechovních artikulů. Jak jsme už několikrát poznamenali, tyto předpisy zrušily fixní počet dílen a místo toho byl zaveden institut *Numerus restrictus*. Hospodářská politika habsburského státu však nabízela několik způsobů k prosazování cechovní regulace přijatých mistrů.

Nejspíše z důvodu zhoršené hospodářské situace během slezských válek¹⁴¹ podal sdružený cech zámečnicků, hodinářů a puškařů 3. června 1746 žádost císařovně Marii Terezii, aby se současný počet 20 mistrů (8 hodinářů, 8 zámečnicků, 3 puškařů a 1 šroubkař) do budoucna nezvyšoval, ale naopak zmenšil na 13 mistrů (4 hodináře, 6 zámečnicků, 3 puškaře a 1 šroubkaře). Snížení řemeslníků mělo proběhnout formou zániku mistrovské dílny (mistrovského místa) po smrti mistrovské vdovy. Vdově po zámečnickém nebo hodinářském mistrovi měl být přidělen tovaryš, aby mohla dále provozovat živnost a měla zajištěný výdělek. Po její smrti měla dílna definitivně zaniknout. Tímto způsobem bude snížen počet mistrů na požadovaných 13 dílen. Rovněž uvedli, aby mistrovské právo mohlo být podstoupeno v případě jejich vlastní smrti manželce nebo dětem, anebo případně prodáno jinému řemeslníkovi a měšťanovi.¹⁴² Důvodem jejich žádosti byly nízké výdělky řemeslníků, zejména zámečnicků a hodinářů, které byly podle nich způsobeny množstvím fušerů, což byl tradiční argument objevující se v různých suplikách cechovních mistrů.

Žádost byla posléze předložena k posouzení moravskému zemskému místodržitelství, které na základě vyjádření městské rady v Olomouci rozhodlo 16. ledna 1750, aby bylo částečně vyhověno žádosti hodinářů a dalších řemeslníků. Zemský úřad respektoval názor olomouckých radních, kteří se domnívali, že po zámečnickém řemesle bude vždy poptávka, proto jsou pro zachování osmi dílen ve městě. U hodinářů má dojít ke snížení počtů mistrů a u ostatních má být zachován dosavadní počet mistrů. Pokud by v budoucnu vzrostla veřejná potřeba po výrobcích těchto řemesel, chtěli radní, aby případně mohli zvýšit počet dílen: „*Es wäre dann*

---

¹⁴¹ Tento argument neuvedli samotní mistři, ale olomoucký magistrát ve své replice zemskému místodržitelství z 27. března 1747. MZA, fond Gubernium, sg. O 12, č. k. 1308.

¹⁴² Později na konci 18. století bylo právo prodávat mistrovské právo omezeno pouze tzv. radiciované a prodejní živnosti (např. hostince). Většina řemesel spadala pod tzv. personální řemesla, kde nebylo možné živnost prodávat a ani děti mistra neměly automatické právo nastoupit po svém otci. Jenom vdova mohla vykonávat živnost svého manžela. *Vollständige Sammlung aller Verordnung*. Bd. 1, s. 296–297, 303–306.

dass dermahleneinst nach Erheischung des Publici, und Erkantnuss des Magistrats einige mehrere Werckstätte, über die vorgeschlagene funfzehen [dílen] erforderlich seyn möchten.“ Radní doufali, že u všech řemesel bude určený proporční počet mistrů a považovali tuto politiku za prospěšnou nejen pro veřejnost (*Publici*), ale i pro příliv nových zručných řemeslníků do Olomouce – hodnotili ji jako obecně prospěšnou (*Universalis bonum*). Naopak odmítavě se magistrát postavil k žádosti mistrů, aby mohli prodávat své dílny, tedy mistrovské právo, jiným zájemcům. Hlavním důvodem jejich postoje bylo, že by nákup nadměrně zatížil nového mistra. Označili tuto praxi za nebezpečí všeobecného blaha (*Universale malum*). Další pohnutkou, snad nejdůležitější, byla obava, že tím se dostane udělování mistrovského práva mimo dohled městské správy. Císařovna nakonec byla srozuměna s doporučením zemského mistodržitelství, tedy olomoucké městské rady, a 21. března 1750 vydala rozhodnutí určující počet mistrů v Olomouci zmíněných řemesel a nepovolila prodej mistrovského práva.¹⁴³

Je potřeba se ptát, jak cech zámečníků prakticky uplatňoval ustanovení o stanoveném počtu dílen ve městě, poněvadž v nových podmínkách konstituování moderního státu musel vyjednávat nejen s městskou správou, ale též s centrálními úřady.

Už během projednávání žádosti o udělení privilegia *Numerus restrictus* řešil magistrát a zemské mistodržitelství stížnost Christiana Stentzla, zámečnického tovaryše. Ten 17. května 1749 podal stížnost a odvolání proti rozhodnutí magistrátu, tedy i cechu, nepropůjčit mu mistrovské právo v Olomouci. Ve své obsáhlé suplice napadal magistrát, že svým usnesením předjímal rozhodnutí panovnice ve věci žádosti udělení stanoveného počtu mistrů ve městě. Magistrát ve svém vyjádření z 29. června poznamenal, že dosavadní zámečníci se ocitli v existenčních problémech. Prosí zemský úřad, aby vzal v potaz, jejich „*Fürsorge, damit bürgerl. Handwercker conserviret, und in aufrechten Standt gebracht, nicht aber durch Überhauffungen grösseren Verfall gesetzt werden*“. Zemský úřad svým

---

¹⁴³ Žádost olomouckých zámečníků, hodinářů, puškařů a šroubkaře následně iniciovala anketu o prospěšnosti prodeje mistrovského práva v dalších moravských krajích a královských městech. MZA, fond Gubernium, sg. O 12, č. k. 1308. – O podobný souhlas usilovali po roce 1731, těšně po vydání cechovního patentu, chomutovští provazníci. Viz žádost z 16. listopadu ante 1731: WENISCH, Rudolf. *Zunftordnungen*, s. 146.

rozhodnutím z 2. září potvrdil ustanovení magistrátu.¹⁴⁴ Tovaryš byl nakonec v témž roce přijat za mistra.¹⁴⁵

Měštští zámečníci a magistrát bedlivě střežili, aby počet mistrů v Olomouci moc nevzrostl. Jejich zájem se nesoustředil pouze na samotné město, ale rovněž i předměstské části. 18. dubna 1793 městská rada, na základě vyjádření cechmistrů, rozhodla zamítnout udělení mistrovského práva Franzi Jaroschovi, který chtěl vykonávat živnost na předměstí Nových Sadů. Magistrát zdůvodňoval svůj postoj tím, že Nové Sady leží blízko města a potřeby tamějších obyvatel jsou náležitě pokryty městskými zámečníky. Dál měl obavu, že se tam se svou živností nemůže uživit a musel by tedy brát práci městským mistrům, čímž „*aber die ohnehin übersätzte Stadt Meisterschaft in ihrer Gewerbsnahrung beenträchtigt würde*“. Své usnesení magistrát rovněž opíral o dvorský dekret z 9. prosince 1790, kterým se má zachovávat rovnováha mezi řemeslníky. Po neúspěšné žádosti se přestěhoval na jiné olomoucké předměstí Nový Svět a v březnu roku 1799 znovu usiloval o mistrovské právo, nyní již v novém domově. Cech opět zopakoval své starší výhrady proti Jaroschovi. Tentokrát magistrát nerespektoval názor cechmistrů s odůvodněním, že podle generálních artikulů je dovoleno předměstským a venkovským mistrům pracovat pro městské obyvatelstvo. Rozdíly mezi městskými a předměstskými řemeslníky jsou zrušeny. Jaroschově žádosti především napomohl list od obecních představených Nového Světa, kteří ujišťovali magistrát, že se v jejich obci jeden zámečník užíví, čímž vyvrátili jeden z hlavních důvodů předchozího zamítnutí. Městská rada mu 28. dubna udělila předměstřanské mistrovské právo.¹⁴⁶

Zámečnické řemeslo dlouhou dobu patřilo mezi policejní živnost, u které se neměl zvyšovat počet mistrů bez ohledu na dosavadní stav řemesla v daném místě. Zámečnický cech a městské úřady ve svých vyjádřeních a rozhodnutích na tuto skutečnost odkazovali. Tyto podmínky ovlivňovaly strategii a možnosti cechu regulovat přijímání nových mistrů. Nejzřetelněji se to jeví v době, kdy cech ztratil institucionální nástroje, které dosud umožňovaly hájit jeho zájmy. Podle dvorského dekretu z 20. října 1819 bylo zámečnictví přiřazeno ke komerčním živnostem. Tato

---

¹⁴⁴ MZA, fond Gubernium, sg. S 421, č. k. 2002.

¹⁴⁵ SOAO, fond Cech zámečnicků Olomouc, inv. č. 8, č. k. 2, pag. 15.

¹⁴⁶ SOAO, fond AMO, Reg. 1786–1873, sg. 16s, inv. č. 190, č. k. 114.

změna, jak uvidíme názorně na případu Vincenta Kirschnera, zásadně ovlivnila možnosti cechu.

Vincent Kirschner, zámečnický z Hranic, požádal městskou radu o inkorporaci do olomouckého zámečnického cechu. Dále prosil, poněvadž už 19 let vykonával svou živnost, aby nemusel znovu podstupovat mistrovskou zkoušku. K jeho úmyslu se následně 26. října 1822 vyjádřil zámečnický cech. Nejvíce se postavil proti úmyslu neabsolvování mistrovské zkoušky, což je prý nepřípustné, protože Kirschner má pouze znalosti venkovského mistra, které jsou nedostatečné pro výkon řemesla v královském městě. Cech konstatuje, že je zde mnoho mistrovských synů, kteří už dlouho čekají na uprázdnění mistrovského místa. Rovněž není pravda, jak uváděl ve své žádosti Kirschner, že existuje nyní v Olomouci pouze pět mistrů. Dosavadní počet sedmi mistrů je dostatečný, proto neexistuje žádný důvod a nutnost množství zvyšovat, obzvláště když jednotliví mistři trpí přítomností vojenských zámečnicků z olomoucké posádky a zámečnických mistrů v Pavlovičkách a okolí, kteří narušují jejich právo a získávají práci v městě. Městští zámečníci sotva můžou zaměstnat větší počet tovaryšů. Magistrát, ani nadřízené úřady, nepřijaly názor cechovních mistrů, že současný stav zámečnicků ve městě je dostačující. A to především z důvodu, že zámečnické řemeslo náleželo od roku 1819 ke komerčním živnostem, a proto je irelevantní ohlížet se na lokální podmínky.¹⁴⁷

Zařazením zámečnického řemesla mezi komerční se počet mistrů ve městě mírně zvýšil. V 50. letech 19. století se počet zámečnických dílen pohyboval mezi 9 a 10. Magistrát i přesto nezdůvodněl vyhovět cechu a několikrát odmítl udělit mistrovské právo.¹⁴⁸ Státní úřady však už nedbaly výtek cechu na dostatečný počet mistrů a odvolání neúspěšných žadatelů proti rozhodnutí magistrátu byla vždy úspěšná. Mistrovské právo bylo odmítáno pouze těm tovaryšům, kteří nepředložili

---

¹⁴⁷ Tamtéž.

¹⁴⁸ Jako v případě Josefa Loubala (Laubala), kdy svým rozhodnutím z 18. července 1845 zamítl jeho žádost i s vědomím, že zámečnické řemeslo patří ke komerčním řemeslům. Magistrát uvedl, že existuje v Olomouci dostatečný počet zámečnických mistrů a přijetí dalšího mistra by poškodilo výdělků řemeslníků. Zemský úřad vůbec nedbal argumentů cechu a magistrátu a svým dekretem z 3. října magistrátní rozhodnutí zrušil. Obdobný případ Benedikta Skopala z roku 1844, Antonína Bolelauckého z let 1828–1830, Antonína Benka z roku 1851 a nebo Thomase Watze z roku 1856. SOAO, fond AMO, Reg. 1786–1873, sg. 16s, inv. č. 190, č. k. 114.

předepsané doklady o učení a vandru,¹⁴⁹ anebo nedisponovali dostatečným majetkem. Právě majetek se stal nejen u zámečníků hlavním kritériem k výkonu řemesla.¹⁵⁰ To však neznamenal, že by cech ztratil svůj hospodářský a sociální význam. Nadále musel být nový mistr inkorporován do cechu a magistrát potíral nejrůznější druhy fušerství.¹⁵¹

Cech ševců

Olomoucký ševcovský cech je dokladem, že řemeslná korporace v Olomouci i ve sledovaném období znamenala důležitou sociální a hospodářskou jednotku. Jeho cechovní artikule z roku 1740, kterými se cech až do konce své existence řídil, se v porovnání s o sto let staršími pořádky z roku 1641 nejeví nijak převratné. Poukazují spíše na kontinuitu ve vývoji olomouckých cechů než radikální odklon od předchozí praxe. Tato skutečnost je patrná při udělování mistrovského práva.

Rovněž i olomoučtí ševci disponovali *Numerus restrictus*, ale oproti zámečnickům bylo toto ustanovení vtěleno do jejich cechovního statutu. Ševcovský cechovní pořádek (*Special=Artikel*) z roku 1740 určoval přesný počet 34 ševcovských lavic (*Schuhbank*).¹⁵² Vedle těchto ševcovských lavic existovaly ještě

---

¹⁴⁹ 21. srpna 1848 odmítla městská rada, na podkladě vyjádření cechu, propůjčit mistrovské právo Sebastianovi Kreuzburgovi, městskému strojníkovi (*Maschinist*). Magistrát zamítl jeho žádost jednak z důvodu, že nepředložil výuční list a vandrovní knížku. Dále argumentoval velkým počtem mistrů v okolí města: „*die auf der Nahrungserwerb der bestehenden Meister sehr empfindlich einwirkten.*“ Tamtéž.

¹⁵⁰ Především případ Ferdinanda Menzla z let 1847–1848. Cech a magistrát neměl nic proti jeho přijetí do cechu, ale požadoval, aby doložil, že disponuje dostatečným majetkem k výkonu řemesla. Tamtéž.

¹⁵¹ 7. dubna 1836 si stěžovali zámečnickí mistři, že Franz Mikesch, výrobce petlic a závor (Riegelschmidt), provádí zámečnickou práci. 12. dubna městská rada se ztotožnila s názorem cechu: Mikesch je inkorporovaný do zámečnického cechu jako výrobce závor, a ne jako zámečnický mistr. Magistrát mu přikázal, aby zámečnické práce zanechal, jinak mu hrozí konfiskace nástrojů a výrobků. Tamtéž.

¹⁵² „...*ein Frembder anhero kommete, und in die Zech angenommen zu werden begehrete, so soll er seines ehrlichen Verhaltens halber richtige Kundtschafft mit sich bringen, sich umb eine Bankh bewerben, und ihme solche gerichtlich verschreiben lassen...und sollen über die schon aufgerichte vier und dreyssig Schuh und zwey Gottes Bänk nicht mehr aufgerichtet werde.*“ Ševcovské cechovní artikule z 26. prosince 1740. SOAO, fond Cech ševců Olomouc, inv. č. 3, č. k. 1.

dvě tzv. *Gottes Bänk*, které byly určeny zchudlým a starým mistrům, kteří nemohli dále vykonávat své řemeslo. Tyto lavice jim zajišťovaly stabilní příjem, aby ve stáří neupadli do chudoby. Ševcovské lavice, podobně jako řeznické, se mohly prodávat a dědit. Pouze její držitel, samozřejmě pokud splňoval další podmínky (vyučení, vandrovní povinnost atd.), mohl provozovat obuvnickou živnost ve městě. Řemeslník, který takto získal mistrovské právo, tak prodejem této lavice někomu dalšímu toto právo ztratil a nemohl řemeslo nadále vykonávat.¹⁵³

Tento institut pevně stanoveného počtu dílen dovoloval, na rozdíl od zámečnického cechu, nepřímo regulovat přijímání nových mistrů. Cech však nemohl bezprostředně ovlivňovat, který konkrétní tovaryš bude přijat do cechu, poněvadž toto rozhodnutí náleželo vlastníkovému ševcovské lavice. Cechovní mistři proto více dohlíželi na řemeslné schopnosti žadatele o mistrovské právo. Dbali, aby počet mistrů nebyl ve městě překročen. Především dohlíželi na ševce, kteří prodali svou lavici, aby již dále nevykonávali svou živnost. S tím souvisel zvýšený zájem o předměstské části Olomouce, kde nebyl pevně stanoven počet mistrů.

Praxe udělování ševcovského mistrovského práva tedy, na rozdíl od dvou námi studovaných řemesel, probíhala bez větších konfliktů a sporů. A to především díky tomu, že magistrát a nadřízené státní orgány nikdy nezpochybnily a nenarušily pevně stanovený počet ševcovských dílen ve vnitřním městě. Každá žádost tovaryše o mistrovské právo musela obsahovat zmínku, že dotyčný vlastní ševcovskou lavici. Například Ferdinand Thomasberger uvedl, že je řádně vyučený obuvnickému řemeslu, sedm let pracuje jako tovaryš a mimo jiné získal v exekuci ševcovskou lavici po Josefovi Peikertovi, tudíž se jeho přijetím za mistra počet ševců ve městě nezvýší. Pod jeho, a také pod většinu ostatních, žádostí byli spolupodepsáni představení cechu.¹⁵⁴

Naopak už zmíněná *Gottesbank* byla příčinou častých sporů uvnitř cechu, které musela řešit městská rada. 17. dubna 1714 vydala dekret, kterým Leopoldovi

---

¹⁵³ Tamtéž.

¹⁵⁴ Žádost Ferdinanda Thomasberga z 11. září 1840. Obdobné znění v případě Josefa Müllera (10. října 1840), Josefa Rasschky (31. března 1841), Franze Wiessera (1. března 1845), Eduarda Ungera (1. dubna 1845), Wilhelma Westingera (24. prosince 1845), Franze Malaty (20. března 1847), Johana Schwarze (18. března 1848), Antona Philipa (13. října 1851), Antona Volkmana (26. prosince 1851), Josefa Wolfa (4. června 1854) nebo Josefa Pabsta (28. dubna 1858). SOAO, fond AMO, Reg. 1786 – 1873, sg. 16s, inv. č. 190, č. k. 110.

Lauterbachovi dočasně, dokud nekoupí normální lavici, propůjčila *Gottesbank*. Městská rada zdůraznila, že je primárně určena chudým mistrům.¹⁵⁵ V letech 1822–1824 vzplál spor mezi cechem a Franzem Gaukischem o propůjčení této lavice. Cech našel zastání u magistrátu a nadřízených orgánů, kteří opakovaně odmítli stížnost Gaukische. Cech zdůvodňoval, že na ni nemá nárok, poněvadž nezchudnul při výkonu řemesla, ale pouze prodal svou normální ševcovskou lavici. Úřady přiznaly cechu právo disponovat *Gottesbanken*, které byly jejich vlastnictvím. Podle starého obyčeje byly lavice určené jenom „*in der Profession verunglückte Schuhmacher*“.¹⁵⁶

Politika ševcovského cechu se tudíž orientovala především na dohled a regulaci předměstských mistrů. Tzv. *Vorstädtermeister* a *Landmeister*, kteří žili ve vesnicích obklopující Olomouc a byli inkorporováni do městského cechu. Obě skupiny platí menší inkorporační poplatek (polovinu městského) než městští mistři. Oproti nim si však nemohli zřídit krám ve městě, ve kterém by mohli nabízet své výrobky, ani zde nemohli prodávat na týdenním trhu. Cechmistři dbali o to, aby počet mistrů na předměstí nijak zvlášť nevzrostl. Magistrát často vycházel vstříc požadavkům mistrů.

Už ve 40. letech 18. století si stěžovali městští mistři na obuvníky z okolních obcí a požadovali, aby byl snížen jejich počet. Tehdy žilo nejvíce řemeslníků na Lazcích („*Laske gleich bey dem Thor*“), Závodí (*Savoda*) a Českém Povlu.¹⁵⁷ K této stížnosti se později podrobněji vrátíme. V první polovině 19. století existovalo nejvíce ševců na předměstí Nová Ulice a v poddanských obcích Nové Sady, Nový Svět a Holice.¹⁵⁸ Především předměstí Nová Ulice, rozkládající se na císařské silnici ve směru na Prostějov a dále Brno, byla preferovanou lokalitou (nejen) ševcovských mistrů. 19. prosince 1834 Josef Podiebrad žádal, ševcovský tovaryš, aby mu bylo

---

¹⁵⁵ Nařízení městské rady (Liber decretorum). SOAO, fond AMO, Knihy, sg. 179, inv. č. 523, pag. 290–291.

¹⁵⁶ Opisy magistrátního rozhodnutí z 25. ledna 1825 v knize mistrů z roku 1825. SOAO, fond Cech ševců Olomouc, inv. č. 10, mimo karton. – Podobný případ z roku 1826, kdy Valentýn Steiner, chudý švec žádal o udělení *Gottebank*. Cech mu ji nechtěl propůjčit. SOAO, fond AMO, Reg. 1786 – 1873, sg. 16s, inv. č. 190, č. k. 109.

¹⁵⁷ Soupis k roku 1745. MZA, fond Gubernium B1, sg. O 15, č. k. 1309.

¹⁵⁸ Hlavní účetní kniha daně výdělkové městských statků z let 1825–1827. SOAO, fond AMO, Knihy, sg. 5853, inv. č. 3725.

uděleno mistrovské právo na Nové Ulici. Ševcovský cech ve své odpovědi z 12. ledna 1835 uznal jeho řemeslné znalosti a také to, že disponuje dostatečným majetkem. Přesto má magistrát podle cechu přihlížet zejména k tomu, že v současné době na Nové Ulici pracuje sedm ševců. Dále uvádí, že se na Zelené Ulici (Greinergasse), odkud Podiebrad pocházel, nacházeli tři mistři, kteří beztak brali práci městským řemeslníkům. Cech proto prosí, aby magistrát tuto žádost odmítl, dokud se neuvolní nějaké mistrovské místo na Nové Ulici.

Magistrát respektoval vyjádření cechu a 13. ledna 1835 rozhodl, že na Nové Ulici je dostatečný počet mistrů a zvýšení ševců není ku prospěchu dosavadních mistrů, a odmítl propůjčit mistrovské právo Josefu Podiebradovi. Magistrát ve svém usnesení přímo odkazoval na ševcovské řemeslo coby policejní živnost.¹⁵⁹

Cechovní mistři se rovněž ohrazovali proti ševcům, kteří přímo nespádali pod jejich kompetenci, ale bydleli a pracovali v blízkém okolí města a byli členy jiných venkovských cechů. To je i případ Karla Schaffera, který provozoval své řemeslo v osadě Ostrov (před Hradskou bránou). Tato ves patřila k panství Klášterní Hradisko a nespádala pod pravomoc magistrátu. Cech si na něj stěžoval a požadoval, aby odešel do Dolan, kde byl původně inkorporován do tamějšího sdruženého cechu. Cechmistři připomínali, že mistrovské právo je fixované na určité místo, nemůže se tedy libovolně přenášet z jedné lokality do druhé. Magistrát apeloval na správu panství, aby dotyčný mistr opustil Ostrov, což se také následně stalo.

Městští ševci si byli jisti tím, že počet mistrů ve vnitřním městě nebude dále růst, že mohou doufat v zastání u magistrátu a vyšších úřadů při jakémkoliv narušení jejich práv, jak uvidíme v další kapitole. Tím více se zajímali o přijímání nových mistrů na předměstích a snažili se prostřednictvím magistrátu regulovat jejich počty.

---

¹⁵⁹ „...durch ein Vermehrung derselben [mistrů] nur der Nahrungs und Steuerfähigkeit der bestehenden Meister Abbruch geschehen würde, überdas auch nach der bestehender Vorschriften Polizeigewerbe, ...ohne Noth nicht vermehrt werden sollen.“ SOAO, fond AMO, Reg. 1786–1783, sg. 16s, inv. č. 190, č. k. 109. – Josef Podiebrad svou žádost v roce 1836 znovu opakoval, ale nyní už jej podpořili i představení Nové Ulice, kteří dosvědčili, že svým řemeslem se uživí a nebude na přítěž ostatním mistrům. Magistrát i přes setrvalý odpor cechu jeho nové žádosti vyhověl a propůjčil mu mistrovské právo. Cech se odvolal k zemskému úřadu, ale ten svým nařízením ze 7. srpna 1837 potvrdil rozhodnutí magistrátu. Tamtéž. – Další příklady udělování mistrovského práva předměstským mistrům: Karl Zeitzler (7. června 1841), Rudolf Mikowetz (29. listopadu 1842) nebo Johan Matusch (17. června 1848).

Cech pekařů

Rovněž pekaři si vymohli pevně určený počet mistrů ve městě, ale za odlišných okolností než předchozí dva cechy, pokud tedy máme věřit tvrzení olomouckých pekařů, že koncem 18. století nastala v Olomouci obtížná situace pro jejich řemeslo. Můžeme jenom spekulovat, co bylo její příčinou, zda malá úroda a tím vysoká cena obilí; konflikt s Osmanskou říší a posléze revoluční Francií; anebo špatnou hospodářskou situací ve městě a celé zemi. Co je hlavně důležité, a co nás zajímá, je, že stížnosti pekařů na nízké výdělků vzal magistrát a nadřízené úřady na vědomí. Oproti předchozím příkladům se pekaři neobraceli primárně k panovníkovi nebo zemskému úřadu, ale poněvadž od 70. let 18. století se opět posílila role magistrátu v řemeslnických záležitostech, pekařský cech adresoval svou žádost na olomouckou městskou radu. Mistři se ve svých listech odvolávali na pravomoc magistrátu svěřenou jim panovníkem.¹⁶⁰

12. března 1793 pekařští mistři požadovali, aby magistrát snížil počet pekařských dílen ve městě. Hlavním důvodem jejich žádosti byly nízké výdělků, které byly podle nich způsobené zejména likvidací olomouckého předměstí, výstavbou olomoucké pevnosti a zrušením mnoha klášterů ve městě. Za těchto okolností bylo 30 pekařských dílen neúnosných. Vybízají magistrát, aby prosazoval politiku rovnoměrnosti mezi spotřebitelem a výrobcem, nepřevyšující počet řemeslníků ke spotřebě obyvatel.¹⁶¹ Tato strategie je dobrá nejen pro samotné řemeslníky, ale též pro zásobování městského obyvatelstva. Dále argumentovali tím, že v Brně je pouze 18 pekařů, ale počet obyvatel je větší než v Olomouci. Magistrát následně 14. března jejich žádosti bez výjimek vyhověl, ale zdůraznil, že v případě zlepšení

---

¹⁶⁰ „Einem löbl. er Magistrat vermög des untern 11ten Sept. et prase. 28ten Octobris 773 erflossenen Hohen k. k. Gubernial Decreti ohnehin die Volle Macht eingeraumet worden ist, die Zahl der Zunftsmeistern entweder zuerhalten, oder über die Möglichkeit ihrer Erhaltung zunehmen, oder zumindern.“ SOAO, fond AMO, Reg. 1786–1873, sg. 16b, inv. č. 177, č. k. 86. – Vyjádření pekařského cechu z 22. září 1787 k žádosti Antona Silberhorna o mistrovské právo: „Einem löbl. er Magistrat vermög des untern 11ten Sept. et prase. 28ten Octobris 773 erflossenen Hohen k. k. Gubernial Decreti ohnehin die Volle Macht eingeraumet worden ist, die Zahl der Zunftsmeistern entweder zuerhalten, oder über die Möglichkeit ihrer Erhaltung zunehmen, oder zumindern.“ Tamtéž.

¹⁶¹ „...die Beschränkung, oder Vermehrung der Meisterschaften bey einen Gewerbe lediglich dem löblichen Magistrat zusteht, mithin dass auch löblich derselbe immer das das Verhältniss zwischen der Verzehrenden, und arbeitender Klass von darinnen nehmen wird.“ SOAO, fond AMO, Reg. 1786–1873, sg. 16b, inv. č. 177, č. k. 84.

situace se může počet pekařů zvýšit: „jedoch mit dem Vorbehalt solche wieder, um zu vermehren.“¹⁶²

Příklad pekařského cechu ve věci regulace řemeslníků poukazuje nejen na shodu mezi cechovními mistry a městskou správou, ale lze se také domnívat, že na žádost o omezování počtu pekařských dílen v Olomouci měly jistý vliv v téže době vydané dvorské dekrety, které přiznávaly místní vrchnosti pravomoc snižovat nadměrný počet mistrů ve městě, pokud neodpovídal místní poptávce a ohrožoval výdělky dosavadních řemeslníků.¹⁶³ Magistrát se na tato dvorská nařízení odvolával ve svém rozhodnutí z 20. března 1798 ve věci žádosti pekařského tovaryše Michaela Wankeho, když odmítl revidovat zamítavé rozhodnutí pekařského cechu nepřijmout jej za mistra. Kromě toho se magistrát s cechem shodl na tom, že Olomouc má nadměrně mnoho pekařů a je jeho povinností (*Amtspflicht*) snížit jejich počet. Odkazuje na dvorské dekrety z 9. prosince 1790, 11. ledna a 29. dubna 1797, které dávají městské radě možnost regulovat počet řemeslníků a udržovat jistou rovnováhu: „*folglich auf diese Art das Gleichgewicht unter den Gewerbsleuthen zu erhalten*“.¹⁶⁴

Redukce olomouckých pekáren měla podle rozhodnutí magistrátu z března 1793 probíhat pozvolna. Pokud by po zemřelém mistrovi nezůstala ani vdova, ani syn, tak má jeho dílna (mistrovské místo) zaniknout. Nebylo to však automatické pravidlo, ale jednalo se o součin pekařského cechu a magistrátu, popřípadě nadřízených úřadů, pokaždé se přihlíželo k aktuální situaci pekařského řemesla v Olomouci. Podobně se postupovalo i v případě, že se mistr vzdal svého řemesla. Tímto způsobem bylo 10. září 1811 místo po Franzi Bauerovi starším, který se vzdal svého řemesla na schůzi pekařského cechu, zrušeno a nikdo o něj nemohl více žádat.

---

¹⁶² Jako další důvod nízkých příjmů uvádějí, že tzv. Platzbäcker, prodejci pečiva, mají snadnější pozici, nejsou měšťany a nemusí platit městské poplatky. Pekařský cech znovu zopakoval svou žádost o snížení počtu pekařů 12. listopadu 1797. Magistrát znovu připomněl ve svém rozhodnutí z 14. listopadu starší nařízení z roku 1793. Tamtéž.

¹⁶³ Například dvorský dekret z 12. března 1796, který byl 25. dubna vyhlášen Moravsko-slezským guberniem: „*Magistrate in Städten als politische Obrigkeiten das Ganze zu übersehen, über die Localnahrungsfähigkeit zu urtheilen, und das erforderliche Gleichgewicht zwischen den Gewerbsleuten zu halten allein im Stande sind.*“ Vollständige Sammlung aller Verordnungen. Bd. 1, s. 195–196.

¹⁶⁴ K případu Michaela Wankeho viz: SOAO, fond AMO, Reg. 1786–1873, sg. 16b, inv. č. 177, č. k. 84.

Cechmistrři zdůvodňovali tuto žádost tak, že současných 24 pekařů má malý odbyt. Menší počet mistrů dokáže pokrýt potřeby městského obyvatelstva. Obdobně se vzdal v roce 1802 svého řemesla Josef Gilg, který opustil Olomouc a stal se mlynářem ve Velké Bystřici a po šestnácti letech provozování pekárny už živnost nechtěl provozovat.¹⁶⁵

Z důvodů finančních potíží některých olomouckých pekařů magistrát dbal u nově přijímaných mistrů, aby doložili dostatečný majetek pro výkon živnosti, a tím předešli zásobovacím problémům. Především z těchto důvodů magistrát bránil výkonu řemesla mistrovské vdově Veronice Brennerové. Naopak cechovní mistři se vdovy zastávali a podporovali ji v její žádosti, byla totiž mimo jiné manželkou dlouholetého cechmistra: „*sie [mistři] mir [vdova] in den Selbstbetriebs des Bäckergewerbe behilflich seyn möchte*“. V té době neměla ještě zařízenou pekárnu, ale dohodla se s cechem, že ji budou provizorně zásobovat pečivem vybraných mistrů. Někteří členové městské rady se domnívali, že její žádost má být odmítnuta, protože vdova nedisponuje žádným majetkem, aby mohla samostatně vykonávat pekařskou živnost. Rovněž skutečnost, že by prodávala ve svém krámě pečivo jiných mistrů, je podle guberniálního dekretu z 19. listopadu 1832 nepřijatelné.¹⁶⁶

Cech rovněž mohl ovlivňovat svými doporučeními, kdo získá mistrovské právo. To umožňovalo mistrům-otcům, jak ještě uvidíme v další části, prosazovat na své místo syna nebo zetě. V roce 1836 byl vyslechnut názor představených pekařského cechu na propůjčení mistrovského práva po zesnulé výše zmíněné mistrovské vdově Veronice Brennerové. Tři tovaryši Eduard Schwabe, Johan Nather a Karl Molitor vznesli žádost o uvolněné mistrovské místo. Cechmistrři znovu zopakovali, že v Olomouci je příliš mnoho pekáren. Přesto, má-li se přijmout nový mistr, tak cechmistrři preferovali především Johana Nathera, který disponuje všemi schopnostmi pro výkon řemesla, protože se pekařskému řemeslu vyučil už v roce 1826, pomáhá svému otci vést řemeslo už hodně let a nakonec disponuje i dostatečným majetkem. Cechmistrři dále uvedli, že i E. Schwabe a K. Molitor jsou řádně vyučení, majetní a jsou syny zdejších pekařů. Avšak prosí magistrát, aby tito

---

¹⁶⁵ List od pekařského cechu z 9. září 1811. SOAO, fond AMO, Reg. 1786–1873, sg. 16b, inv. č. 177, č. k. 87. – Žádost Josefa Gilga z 14. listopadu 1802. SOAO, fond AMO, Reg. 1786–1873, sg. 16b, inv. č. 177, č. k. 85.

¹⁶⁶ Rozhodnutí magistrátu z 13. prosince 1833. SOAO, fond AMO, Reg. 1786–1873, sg. 16b, inv. č. 177, č. k. 85.

tovaryši sečkali, až se uvolní jiné mistrovské místo, a žádají zrušení dílny po V. Brennerové. Magistrát částečně respektoval postoj mistrů a na podzim roku 1836 propůjčil Johanovi Natherovi mistrovské místo. Zbývající dva mistři získali tyto pozice v následujících letech.¹⁶⁷

Na rozdíl od ševcovského cechu nebyl počet pekařů ve městě pevně stanovený, ale flexibilně regulovaný k odbytovým poměrům a počtu obyvatel města. Z tohoto důvodu byla většina řízení o propůjčení mistrovského práva v první polovině 19. století vyjednáváním mezi cechovními mistry a magistrátem. Dokladem, že cechovní mistři částečně docílili svého záměru, byl pokles počtu pekáren v Olomouci z 30 na 24. Tento stav vydržel do konce 50. let 19. století.¹⁶⁸

Námi zmíněné cechy pekařů, ševců a zámečnicků patřily k tzv. policejním řemeslům, u kterých se, jak už bylo výše pojednáno, mělo při udělování mistrovského práva přihlížet k lokálním podmínkám. Nejčastěji šlo o prosté srovnání dosavadního počtu mistrů s počtu obyvatelstva. Uchazeč o mistrovské právo uváděl ve své žádosti běžnou formulí, že jeho inkorporací nestoupne počet mistrů ve městě, nebo nebudou ohroženy výdělkové ostatních mistrů. Naopak cech a magistrát, pokud byl proti přijetí tovaryše do cechu, argumentoval malým odbytem a nedostatkem práce pro cechovní mistry.

Institut policejních řemesel i nadále zajišťoval možnost aktivně ovlivňovat získání mistrovského práva. V druhé polovině 18. století postupně konstituoval instanční dohled nad řemeslníky. Na nejnižším stupni rozhodoval magistrát nebo vrchnostenský úřad. Tovaryš zažádal o mistrovské právo přímo u městského úřadu. Magistrát následně předložil jeho žádost kompetentnímu cechu k posouzení. Názor představených cechu, kteří zastupovali všechny mistry ve vztahu k magistrátu, nebyl pro členy městské rady závazný a ne vždy byl respektován. Obě strany, jak tovaryš

---

¹⁶⁷ Vyjádření cechu z 3. ledna 1836. Tamtéž. – Eduard Schwabe získal mistrovské právo v roce 1837 a Karl Molitor až v roce 1840. Viz Kniha přijatých mistrů 1779–1869. SOAO, fond Cech ševců Olomouc, inv. č. 6, č. k. 1.

¹⁶⁸ Podle soupisů z roku 1733 bylo v Olomouci 29 městských pekařů a 1 venkovský pekař v Německé Hůzové. SOAO, fond AMO, ZR, sg. 3b/VII, inv. č. 167, č. k. 6. – V roce 1751 bylo inkorporovaných 30 mistrů. SOAO, fond AMO, ZR, sg. 3b/IV, inv. č. 148, č. k. 6. – Soupis plátců výdělkové daně k 17. listopadu 1838 uvádí 23 pekařů. SOAO, fond AMO, Berní úřad, inv. č. 1, č. k. 1. – V hlavní účetní knize výdělkové daně k roku 1855 je uvedeno 24 pekařů. SOAO, fond AMO, Knihy, sg. 5854, inv. č. 3726.

ucházející se o mistrovské právo, tak i cech měli možnost se odvolat proti rozhodnutí magistrátu k vyšším instancím – krajskému, zemskému a dvorskému úřadu. V nejkrajnějších případech se tím protáhlo řízení o propůjčení mistrovského práva i na několik let. Další a daleko jistější způsob byl ten, že se uchazeč již předtím domluvil na cechovní schůzi s cechmistry a ti jeho prosbu spolupodepsali. Především u žádostí ševcovských tovaryšů se objevují podpisy představených cechu. Naopak pekařští a zámečnickí tovaryši nemohli vždy doufat v náklonnost cechmistrů, proto často nejprve požádali magistrát o propůjčení mistrovského práva, který jejich prosbu předložil cechu. Z nesčetných případů olomouckých pekařů a ševců se ukazuje, že názor prvoinstančního orgánu měl často největší vliv na rozhodnutí nadřízených úřadů v odvolacím řízení. Pokud se názor cechu na žádost o mistrovské právo shodoval s magistrátem (tedy negativně), tak se zřídka kdy stávalo, že by vyšší úřad rozhodl jinak.

4. Mezigenerační sociální a geografická mobilita olomouckých řemeslníků v 18. a 1. polovině 19. století

„Es war immer noch mein Wille, mich in Berlin als Tuchscherer zu etablieren. Meine Mutter und Bruder schrieben mir aber immer einen Brief nach dem andern, ich sollte nach Hause kommen und bei dem Herrn Korb als Pressgeselle eintreten. Auf einmal ging mir mein Plan, den ich in Berlin vorhatte, fehl. Dazu kam grade ein Schreiben von Herrn Korb selbst. Dieses nahm ich an und ging nun den 2. April 1812 von Berlin ab und kam, nachdem ich 6 ¾ Jahr von Hause wegwar, den 9. April wieder gesund und wohl hier in Breslau, meiner Vaterstadt, an und trat bei Herrn Korb, Sandstrasse No. 5, als Pressgeselle ein.“¹⁶⁹

Dlouho v historiografii raného novověku převažovala představa, v opozici k moderní době, o imobilitě tehdejších obyvatel. Z tohoto předpokladu se vyvozovala jistá sociální stabilita zejména venkovského lidu a jeho konzervativního myšlení. Ani městská společnost nebyla ušetřena tohoto pohledu. Především řemeslné cechy byly považovány za *par excellence* instituci, která napomáhala petrifikovat měšťanskou populaci. Často je zdůrazňovaná představa, že mistrovské právo se většinou dědilo z otce na syna nebo zetě. Nejspíš z důvodů těchto apriorních představ byl zájem o vandrovní tovaryše a mobilitu řemeslníků na okraji.

Od 80. let 20. století se problematice měšťanské migrace v raném novověku dostalo větší pozornosti. Autoři poukazovali na to, že vysoká míra mobility obyvatel byla typická až pro industrializovanou moderní společnost, nicméně zejména předmoderní města vykazovala různé typy migrací. Nestudovali pouze měšťany, tedy držitele městského práva, ve svých studiích rovněž zohledňovali význam neprivilegovaných složek městského obyvatelstva. Pro různé skupiny služebnictva, tovaryšů, nádeníků a pomocného personálu nebyla prostorová mobilita nic neobvyklého. Naopak pro mnoho venkovanů byla pracovní zkušenost ve městě běžnou praxí. Venkovské dívky vstupovaly do služebního poměru v rodinách

---

¹⁶⁹ SCHOLTZ, Johann David. *Meine Reise 1805 – 1812*. Bremen, 1993, s. 176–177.

měšťanů a chlapci se učili u městského mistra řemeslu. Po několika letech se vrátili na venkov, kde založili rodinu a provozovali vedle zemědělství řemeslo.¹⁷⁰

I když je studium migrace učňů, tovaryšů a mistrů od 80. let minulého století běžným tématem zahraničních badatelů, tak v české historiografii se nesečkáme zatím se žádnou monografií nebo studií s obdobným tématem.¹⁷¹ Z těchto důvodů bude tato část nepatrným nakročením do tohoto tématu a diskuze. Wilfried Reininghaus s odkazem na sociologii formuloval čtyři otázky výzkumu migrace (řemeslníků): výchozí oblast migrantů; motivy migrace; druh a rozsah přistěhovaectví; důsledky a dlouhodobé změny ve vývoji migrace.¹⁷² V této kapitole se dotkneme hlavně prvních dvou otázek. Na podkladě matrik, knihy přijatých měšťanů a cechovních záznamů rekonstruujeme výchozí lokality a země příchozích mistrů a míru přistěhovaectví u olomouckých řemeslníků. Neopomineme však i další části problému, na několika případech poukážeme na některé formy a podoby migrace. Budeme se zajímat nejenom o horizontální nebo prostorovou mobilitu olomouckých mistrů, ale podíváme se na mezigenerační sociální mobilitu ševcovských a pekařských mistrů. Na základě získaných údajů ověříme předpoklad kontinuálního převodu řemesla z otce na syna nebo zetě, a zda odpovídal sociální realitě. Na závěr si položíme otázku, jak dalece ovlivnila praxe udělování mistrovského práva geografickou a mezigenerační mobilitu.

---

¹⁷⁰ K historiografii předindustriální migrace viz: HAHN, Sylvia. Migration – Arbeit – Geschlecht: Arbeitsmigration in Mitteleuropa vom 17. bis zum Beginn des 20. Jahrhunderts. Göttingen, 2008, s. 71–84. – Stručné shrnutí podoby migrace v předmoderní Evropě viz: BADE, Klaus J. Evropa v pohybu. Evropská migrace dvou staletí. Praha, 2005, s. 13–53.

¹⁷¹ Výjimkou jsou studie Jaroslava Millera. Zejména MILLER, Jaroslav. Uzavřená společnost a její nepřátelé. Město středovýchodní Evropy (1500 – 1700). Praha, 2006. – Větší pozornosti se těší venkovské obyvatelstvo a jeho migrace. Např. GRULICH, Josef. Motivace migrací a mobility venkovského obyvatelstva na jihu Čech v 17. až 18. století. In: BŮŽEK, Václav – DIBELKA, Jaroslav (Ed.). Člověk a sociální skupina ve společnosti raného novověku. České Budějovice, 2007, s. 255–290. – Nejnověji VELKOVÁ, Alice. Krutá vrchnost, ubozí poddaní? : proměny venkovské rodiny a společnosti v 18. a první polovině 19. století na příkladu západočeského panství Šťáhlavy. Praha, 2009.

¹⁷² REININGHAUS, Wilfried. Migrationen von Handwerkern. Anmerkungen zur Notwendigkeit von Theorien, Konzepten und Modellen. In: SCHULZ, Knut (Hg.). Handwerk in Europa. Vom Spätmittelalter bis zur Frühen Neuzeit. München, 1999, s. 195–199.

Migrace byla pro zdravý demografický a hospodářský rozvoj města nutností. Domácí měšťanstvo samo nebylo schopné z vlastních řad reprodukovat dostatečný počet nových měšťanů. Hlavním důvodem byla vysoká úmrtnost mezi měšťany. Míru přistěhovalectví ovlivňovalo několik faktorů. Jednak mimořádné události, jako epidemie nebo mocenské konflikty, které mohly radikálně a náhle ovlivnit nejen celý život města (demograficky, sociálně), ale mohly vést k zásadní proměně migračních sítí. Hospodářská atraktivita lokality byla dalším činitelem působícím na rozhodování jedince, zda do daného města přesídlí. Vedle toho existovaly institucionální a kulturní determinanty, které ovlivňovaly přistěhovalectví. Udělování městského a mistrovského práva bylo v kompetencích městských úřadů a korporací. Žadatel kromě toho, že *chtěl* žít v daném místě, musel splňovat podmínky (např. morální, náboženské a případně jazykové), které vyžadovala městská rada a cech. Uchazeč o městské právo musel taktéž disponovat dostatečným majetkem, aby si mohl koupit měšťanský dům, anebo provozovat živnost. Pouze vlastník domu, nebo držitel mistrovského práva si mohl nárokovat městské právo.¹⁷³ Nakonec nemůžeme opominout vliv příbuzenských vazeb a rodinnou tradici, která vytvářela trvalé migrační cesty.¹⁷⁴ V případě migrace olomouckých řemeslníků se všechny zmíněné faktory vzájemně prolínaly, a nelze vždy říct, které byly důležitější.

Kulturní, sociální a hospodářský život Olomouce byl v druhé polovině 17. století silně poznamenán následky třicetileté války, zvláště několikaletou okupací švédskou vojenskou posádkou. Město bylo zničené nejen po materiální stránce, ale výrazně klesl počet obyvatel. Demografická situace ve městě v 50. letech 17. století dokládala katastrofické důsledky vojenské přítomnosti. Obyvatel bylo v této době

---

¹⁷³ MILLER, Jaroslav. Uzavřená společnost a její nepřátelé. Město středovýchodní Evropy (1500–1700). Praha, 2006, s. 47–75.

¹⁷⁴ Například v Olomouci se usadili čtyři ševcovští mistři jménem Appel: Alexander Appel (Apl) se stal mistrem v roce 1761. Franz Appel si vzal vdovu po olomouckém ševci a v roce 1770 získal mistrovské právo. V roce 1772 se stal mistrem Antonín Appel. Nakonec v roce 1776 získal mistrovské právo Mathias Appel. Všichni pocházeli z východočeského Lanškrouna. SOAO, fond Cech ševců Olomouc, inv. č. 6, č. k. 2. – Rovněž u pekařů můžeme najít několik obdobných příkladů. Kupříkladu v roce 1709 se stal pekařským mistrem Franz Hünel (Nešpor Hänl, Nather Hünel), původem z Vražic (Prossnitz) u Českého Krumlova. V roce 1732 získal mistrovské právo Johan Michael Hünel, rovněž z Vražic u Českého Krumlova. Dále v roce 1729 si otevřel pekařskou dílnu Caspar Clement, pocházející z Lomnice u Rýmařova. V roce 1735 získal Friedrich Clement, taktéž z Lomnice u Rýmařova, mistrovské právo. SOAO, fond Cech pekařů Olomouc, inv. č. 4, č. k. 1.

pouhých 1 675, z nichž bylo 254 měšťanů. V roce 1656 žilo ve městě asi 2 500 lidí. Údaje o plátcích městských daní (lozunku) z této doby dosvědčují tehdejší obtížnou dobu, krom toho rovněž pozvolnou obnovu měšťanské společnosti. V roce 1653 se platil lozunk z 254 domů, o skoro dvacet let později v roce 1678 to již bylo z 393 domů.¹⁷⁵ Počátkem 18. století můžeme předpokládat, že obnova hospodářského a sociálního života ve městě dosáhla předválečných poměrů. Počet domů, ze kterých se platil lozunk vzrostl v roce 1701 na 625.¹⁷⁶

Olomouc a její trhy vždy hrály významnou úlohu v moravském raně novověkém obchodu. Město využívalo výhodné polohy při dálkových cestách ve směru mezi Vratislaví, Krakovem a Brnem, Vídní a Terstem. I v období po skončení třicetileté války si tuto roli uchovala, o čemž svědčí skutečnost, že se zejména v první polovině 18. století usídlilo ve městě několik italských obchodníků.¹⁷⁷

Obnova města znamenala velkou šanci pro nové příchozí měšťany. Velké stavební zakázky, např. jezuitský Konvikt nebo sloup Nejsvětější trojice, ale i menší stavební podniky vytvářely poptávku po kamenících, zednících a uměleckých řemeslnících (sochařích, malířích, zlatnících aj.). Již v roce 1652 městská rada udělila kameníkům a zedníkům cechovní artikule.¹⁷⁸ Mezi příchozími kameníky nalezneme tovaryše a mistry kupříkladu z Bavorska, Tyrolska nebo Uher.¹⁷⁹ Středoevropská cechovní síť podporovala migraci řemeslníků do města. Cech nejen reguloval pracovní trh, ale rovněž byl jednou z důležitých institucí, které strukturovaly pracovní migraci.

---

¹⁷⁵ Kol. autorů. Dějiny Olomouce. Sv. 1. Olomouc, 2009, s. 371.

¹⁷⁶ Rejstřík lozunků z roku 1603 uvádí, že ve vnitřním městě a předhradí bylo celkem 646 proskribovaných domů. SOAO, fond AMO, Knihy, inv. č. 393. – Rejstřík lozunků k roku 1701. SOAO, fond AMO, Knihy, inv. č. 498. – Posléze došlo k mírnému poklesu počtu domů, z kterých se platil lozunk. V roce 1711 bylo 612 domů, a v roce 1724 zase 613 domů. SOAO, fond AMO, Knihy, inv. č. 509 a 526.

¹⁷⁷ Kupříkladu jistý Curti Josef (1716), Garamazzo František (1719), De Marcelli Jan František (1721), Orelli Antonín (1724), Cattoni Dominik (1755), Bottaki Amand Antonín (1763) nebo Primavesi Pavel (1802).

¹⁷⁸ ČERMÁK, Miloslav, Olomoucká řemesla a obchod, s. 126.

¹⁷⁹ Uvedme například Bader Mathias (1671) kameník z Mnichova; Baur Gregor (1674) kameník a zedník z Thaya (Dolní Rakousy); Sessthalet Georg (1673) zednický tovaryš z Bavorska; Rotzer Kaspar (1673) zednický tovaryš z Tyrolska; Hertzog Hans (1676) sochař z Vídně; Hirnlober Hans (1679) zedník z Waal (Bavorsko); Christian Render (1689) z Přešova; NEŠPOR, s. 4–5.

Jaká byla tedy obecná míra migrace v Olomouci v druhé polovině 17. století? Na základě Nešporova soupisu tvořili v meziobdobí 1668–1687 domácí novoměšťané pouze jednu pětinu všech přijatých (graf č. 1-4). Do Olomouce přicházeli především lidé ze sousedních regionů. Není překvapením, že největší skupina příchozích pocházela z Moravy, z blízké okolní Olomouce a horských vesnic a měst ležících při cestách do Vratislavi, Kladska nebo Opavy. Další důležitou výchozí oblastí byly rakouské země a Slezsko. Naopak migranti z Čech a Říše (myšleno území tvořené především z dnešní SRN) tvořili asi jednu desetinu. Přistěhovalci z říšského prostoru byli převážně z katolických jihoněmeckých států (především Bavorska).

Ve struktuře olomoucké měšťanské migrace došlo v průběhu 18. století k pozvolnému nárůstu podílů novoměšťanů pocházející z Olomouce a Moravy. Rovněž se zvýšilo množství přijatých měšťanů, kdy oproti předchozímu mezidobí bylo přijato skoro o 200 více měšťanů. Na přelomu 18. a 19. století došlo ke znatelnému poklesu přijatých měšťanů, což nejspíš souviselo s válečným konfliktem mezi revoluční Francií a habsburskou monarchií. Právě domácí a z Moravy pocházející měšťané měli největší podíl na tomto nárůstu. U domácích došlo oproti druhé polovině 17. století k dvojnásobnému zvýšení. Přesto jejich procentuální podíl nepřesáhl více než jednu třetinu všech přijatých měšťanů (z 20,5 % na 38,5 %).

I když ve druhé polovině 18. století došlo k menšímu poklesu přistěhovalců ze Slezska (a to jak rakouského, tak pruského), přesto důsledky slezských válek na olomouckou migrační síť nebyly až tak zásadní. Mezi přistěhovanými měšťany najdeme mnoho osob z pruské části Slezska. Tato oblast si nadále udržovala pevné vazby s habsburskými zeměmi. Mezi důvody pro cestu na Moravu a usídlení v Olomouci nebyla pouze geografická blízkost. Hospodářské obtíže vedly některé chudší venkovské rodiny k tomu, že posílaly své syny na učení na Moravu.¹⁸⁰ U

---

¹⁸⁰ Dva ševcovští učni ze Sauerwitz (dnešní Zubrzyce) u Leobschütz (Głubczyce/Hlubčic) byli dotazováni policejním úředníkem olomouckého magistrátu, zdali po svých rodičích zdědí nějaký majetek, nebo zda nějaký vlastní. Jeden z nich odpověděl, že jeho rodiče jsou velmi chudí a od nich žádný majetek nezíská. Domov opustil, protože ho jeho otec ho nemohl živit („*mich mein Vater nicht unterschützen konnte*“), proto odešel ze své vlasti a v rakouském císařství hledá mistra, u kterého by se vyučil ševcem. Druhý učeň k tomu řekl, že chce zůstat navždy v rakouském císařství a chce se živit jako švec: „*Nachdem ich wenig oder gar nichts von Hause zu hoffen habe, so will ich für immer hier konnte verbleiben, und durch die Schuhmacherprofession der Nahrungsunterhalt*

některých řemeslníků můžeme předpokládat, že příčinou k odchodu z pruského Slezska byla jistá sympatie k habsburské monarchii, nebo averze vůči novému pruskému režimu (vojenské povinnosti).¹⁸¹

Naopak ve vývoji přistěhovalectví z rakouských zemí a Říše došlo od poloviny 18. století k výrazné proměně. Migrantů z rakouských zemí bylo v Olomouci počátkem 19. století oproti předchozímu období zanedbatelné množství (1,8 %). Obdobná situace byla u měšťanů pocházejících z říšského prostoru (2,4 %). Možnou příčinu tohoto vývoje můžeme hledat v rozvoji Vídně, která se stala atraktivní nejen pro lidi z venkovských měst a regionu rakouských zemí, ale také moravských, slezských a českých zemí.¹⁸²

Prostorová mobilita u olomouckých měšťanů nebyla cizím jevem. Skoro dvě třetiny nově přijatých měšťanů nepocházela z Olomouce. Hlavní příčinou tohoto stavu byla obnova města po třicetileté válce. Největší část přistěhovalců však pocházela ze širšího okolí města – jak z Hané, tak z horských oblastí Jeseníků. V průběhu 18. století jejich podíl rostl a imigrace z ostatních zemí výrazně klesala. Do budoucna bude zapotřebí komparovat olomoucký případ s ostatními královskými a významnými poddanskými městy. Ve srovnání s ostatními moravskými městy bude možné konstatovat, zda šlo o lokální vývoj jednoho města anebo se jednalo o soudobý obecný jev.

My nyní obrátíme naši pozornost ke specifické řemeslnické migraci, která tvoří v porovnání s celkovým obrazem olomouckého městského přistěhovalectví svébytnou problematiku. Samozřejmě, že struktura řemeslnické migrace odrážela obecný vývoj. Studium řemeslnické imigrace nám ukazují regionální rozdíly mezi

---

erwerben.“ Protokol z 18. dubna 1818. SOAO, fond AMO, Reg. 1786–1873, sg. 16s, inv. č. 190, č. k. 111.

¹⁸¹ Anton Chroma, ševcovský mistr, ve své žádosti z 9. května 1752 o dispenz od cizího původu (o povolení k trvalému pobytu v habsburských zemích) uvedl, že důvodem odchodu ze svého rodného města Frankenstein (dnes Żąbkowice Śląskie) byl jeho odpor ke vstupu do pruské vojenské služby a jeho láska k pravé vrchnosti: „*Nachdem aber umb nicht zu königlich Preüschen Kriegesdiensten genommen zu werden, hab mich wegen meiner Treü=allerunterthänigst allergehorsambst zu dem Allerdurchleuchtigsten Kayser Königlichen Ertzhertzoglichen Hauss Zeit meines Lebens gehörten, und bies in Todtfort pflanzenden Devotion in Allerhöchst dero Landen mit Verlassung all und jedens in Franckenstein.*“ MZA, fond Gubernium B1, sg. C 47, inv. č. 895, č. k. 337.

¹⁸² Steidl konstatuje, že migrace z Čech, Moravy a Slezska do Vídně tvořila v polovině 18. století nepatrný zlomek. STEIDL, Annemarie. *Auf nach Wien*, s. 63, 67–70.

jednotlivými řemesly. Existovaly regiony a města, ze kterých se rekrutovali noví měšťané-mistři. Vazba mezi výchozí oblastí a novým domovem nebyla zcela přerušena, mohla být mostem pro další přistěhovalce z mladší generace.

Migrace tovaryšů byla od 15. a 16. století kodifikována v cechovních statutech. Každý tovaryš, pokud neexistovaly zásadní překážky (např. zdravotní), musel absolvovat několikaletou vandrovní cestu. Některé cechovní pořádky doporučovaly přímo města, ve kterých měl tovaryš pracovat. V protokolech o přijetí zámečnického, soustružnického nebo sklenářského tovaryše za olomouckého mistra z 1. poloviny 19. století se objevovalo konstatování, že žadatel pracoval ve významných městech, především v královských, což bylo hodnoceno pozitivně. Naopak u těch, kteří pracovali pouze v menších venkovských městech, hrozilo, že jejich žádost v nejhorsím případě cech zamítne.¹⁸³ Samotné studium vandrujících tovaryšů a jejich mobility, je v případě Olomouce na rozdíl od učňů a mistrů, velice obtížné a skoro nemožné, protože u žádného z cechů se nezachovaly dokumenty, které by to umožňovaly.¹⁸⁴ Proto se budeme věnovat pouze prostorové a mezigenerační mobilitě olomouckých mistrů.

Na základě podílu domácích a cizích mistrů u jednotlivých olomouckých řemesel můžeme rozlišit dvě skupiny. Zejména u potravinářských živností (pekařů a řezníků) a sklenářů mírně převažovali mistři pocházející z Olomouce. Naopak u ševců, krejčích, hrnčírů nebo zámečníků jasně dominovali mistři původem mimo Olomouc, s tím souvisí jejich větší geografický záběr. Mnoho zámečnických mistrů pocházelo nejen z Moravy, ale také z rakouských zemí, Říše, švýcarských kantonů nebo Uherského království. Podobné rozvrstvení panovalo u ševcovských a

---

¹⁸³ Zámečnický cech ve svém vyjádření z 28. srpna 1839 ve věci propůjčení mistrovského práva Silvestru Horakovi uvedl mezi důvody pro odmítnutí jeho žádosti jeho malou řemeslnou zkušenost, a že dotyčný pracoval ve velkých městech pouze krátkou dobu: „und auch nur zu kurze Zeit in grössern Städten gearbeitet.“ Cech místo něho podporoval přijetí jiného tovaryše Franze Heblinga, který dvanáct let pracoval jako vandrovní tovaryš z toho osm roků v Brně. Během té doby získal dostatečné řemeslné znalosti. SOAO, fond AMO, Reg. 1786–1873, sg. 16s, inv. č. 190, č. k. 115. – Obdobný případ u soustružnického tovaryše Johanna Grosse (1843). SOAO, fond AMO, Reg. 1786–1873, sg. 16d, inv. č. 178, č. k. 92.

¹⁸⁴ Jde zejména o knihy, které evidovaly tovaryše pracující v daném městě, nebo jím jenom procházeli, ale měli nárok na finanční podporu. Právě na základě tohoto materiálu zkoumala Steidl migraci tovaryšů, kteří přišli do Vídně. STEIDL, Annemarie. Auf nach Wien, s. 19–25.

krejčovských mistrů. Přesto většina krejčích a ševců, kteří se nenarodili v Olomouci, pocházela z Moravy.

Jak jsme výše konstatovali, v průběhu 18. století stoupal poměr měšťanů, kteří měli olomoucký původ. Rovněž u většiny zmíněných řemesel můžeme vidět, že zvláště v druhé polovině 18. století dochází k patrnému poklesu mistrů cizího původu a nárůstu řemeslníků narozených v Olomouci. Nejzřetelněji to můžeme sledovat u olomouckých ševců a pekařů. Na jejich příkladě můžeme sledovat rozdíly v míře horizontální a mezigenerační mobility, které sekundárně poukazují na svízel s vytvářením obecných charakteristik řemeslnického stavu.

V letech 1668–1859 bylo přijato 262 mistrů. Až na jeden propad v období 1768–1787 byl vývoj přijímaných ševců stabilní (roční průměr činil 1,4 mistrů), což souvisí se stabilním počtem ševcovských dílen (lavic) ve městě. Z Olomouce pocházela více než jedna pětina všech mistrů (29 %). Další pětinu tvořili migranti z regionů mimo země Koruny české (27 %), a to zejména z rakouských zemí a Říše. Samozřejmě, mnoho ševců přesídlilo do města z okolí Olomouce a Moravy (24 %). Nakonec malá část ševců přišla z ostatních zemí Koruny české, rakouského Slezska (5 %) a Čech (7 %). Pokud budeme sledovat vývojový trend poměru domácích versus cizích mistrů, tak ve druhé polovině 18. století je patrný růst přijatých mistrů, narozených v Olomouci a na jeho předměstí. Kupříkladu ještě v mezidobí let 1748–1767 výrazně dominovali cizí mistři (81 %), především ze zahraničí (z rakouských zemí a Říše) a Moravy (graf č. 5-7).

Na přelomu 18. a 19. století došlo k zásadní proměně v geografické mobilitě ševcovských mistrů. V letech 1788–1827 se poměr mezi domácími a cizími mistry zcela vyrovnal, respektive lehce převážil ve prospěch prvně jmenovaných (31 ku 27). V dalších desetiletích se znovu zvýšil podíl cizích ševcovských mistrů, avšak ti většinou pocházeli z českých zemí, převážně z Moravy. Zcela ustala migrace z rakouských zemí a Říše. Od 70. let 18. století do konce existence ševcovského cechu pouze čtyři mistři pocházeli z těchto zemí. Je velice obtížné určit faktory, které ovlivnily strukturu přistěhovalců ševcovských mistrů. Snad můžeme uvést jako důvod hospodářskou situaci hlavně na konci 18. století. Nemůžeme ani opominout skutečnost, že nejvyšší podíl domácích mistrů spadl do období tureckých a zejména napoleonských válek. Nejistá doba nepřála migraci nejen řemeslníků. Olomouc se stala méně atraktivní destinací pro cizí mistry a tovaryše, kteří hledali práci v jiných městech habsburské monarchie procházející

konjunkturou. Snad hlavní příčinou malého počtu mistrů z rakouských zemí byl nejspíše rozvoj Vídně, která absorbovala ševce nejenom z rakouských zemí, ale i ostatních regionů monarchie.¹⁸⁵

V případě pekařů můžeme sledovat institucionální vliv na chování tovaryšů usilujících o mistrovské právo. V letech 1668–1847 bylo přijato 162 pekařů. Až do 80. let 18. století byl přijímán jeden mistr ročně. I pro olomoucké pekaře platí, ne však v takové míře jako u ševců, že většinu nově přijatých mistrů tvořili řemeslníci, kteří se nenarodili v Olomouci (51 % ku 44 %). Výchozími regiony přistěhovaných pekařů byly výhradně země Koruny české (91 % ze všech cizích mistrů), a to převážně Morava (57 %). Ze zahraničních zemí nejvíce přišli z blízkého pruského Slezska (6 %, graf č. 8-10).

Můžeme prozatím pouze spekulovat, jaké faktory zapříčinily nižší geografickou mobilitu pekařů. Snad to souviselo s vysokými finančními náklady, které musel začínající mistr investovat do svého řemesla. Domácí prostředí poskytovalo výhody pro výkon pekařské živnosti. Rodinné jmění zděděné po otci bylo dobrým předpokladem, že bude mít nový mistr dostatečné finanční prostředky. Pekaři na rozdíl od ševců vlastnili v mnohem větší míře měšťanské domy, ve kterých zřizovali pekárny.¹⁸⁶ Jak jsme již uvedli, olomoucký magistrát v případě pekařských mistrů dbal, aby vlastnili dostatečný majetek. Představitelé města vnímali jejich případné finanční potíže jako hrozbu pro zásobování města. Pekaři si museli vytvářet zásoby obilí, aby se tak vyhnuli nenadálému zdražení pečiva. I u řezníků, kteří rovněž museli disponovat dostatečným vstupním kapitálem, byl podíl mistrů pocházejících z Olomouce ještě vyšší (49 %, graf č. 14). Měli obdobnou strukturu geografické mobility. U pekařů taktéž můžeme sledovat souvislost mezi jejich relativně úspěšnou snahou regulovat počet mistrů a proměnou prostorové a mezigenerační mobility pekařů.

Jak jsme v předchozí kapitole uvedli, od 90. let 18. století pekařský cech pod dohledem magistrátu a státních úřadů usiloval z důvodů zhoršených hospodářských

---

¹⁸⁵ Už ve 40. letech 18. století tvořili cizí mistři z jiných částí monarchie skoro 39 % všech vídeňských ševců. Viz tabulka: STEIDL, Annemarie. *Auf nach Wien*, s. 222.

¹⁸⁶ Role otce nebo jiného příbuzného hrála při získání pekařského mistrovského práva důležitou roli. Například pekařský mistr Franz Ručičky koupil od Josefa Gerlich, olomouckého pekaře, dům se zařízenou pekárnou a pekařské nářadí pro svého nevlastního syna Wenzla Molitora. Žádost F. Ručičky z 4. února 1795. SOAO, fond AMO, Reg. 1786–1873, sg. 16b, inv. č. 177, č. k. 86.

poměrů o snížení počtu pekařských dílen v Olomouci. Do poloviny 19. století proto kleslo množství pekařů z 30 na 24. Tato politika měla zásadní důsledky pro geografickou a mezigenerační mobilitu olomouckých pekařů v první polovině 19. století. Pokud v období před prosazováním regulace pekáren byl ročně průměrně přijat jeden mistr, tak po roce 1788 klesl roční průměr na 0,7. Kupříkladu ve dvacetiletém mezidobí 1811–1830 bylo inkorporováno pouze sedm mistrů. Proměnila se i prostorová mobilita pekařů. V období 1788–1847 pocházely dvě třetiny pekařů z Olomouce.

Poklesem počtu pekáren se možnost provozovat pekařskou živnost v první polovině 19. století stala více limitující než v předchozím období. Nešlo pouze o cizí vandrující tovaryše, kteří usilovali o získání mistrovského práva.¹⁸⁷ Tato cechovní politika ohrožovala taktéž rodinnou strategii dosavadních pekařských mistrů. Dospělý syn mistra vyučený v otcově řemesle musel čekat někdy i několik let než se jeho otec vzdal svého řemesla a postoupil mu jej. Představení pekařského cechu často v protokolech o udělení mistrovského práva zmiňovali jako argument pro zamítnutí tovaryšovy žádosti, že mu nemůže být propůjčeno mistrovské právo, poněvadž sami synové olomouckých pekařů musejí čekat, až se uvolní mistrovské místo.¹⁸⁸ Tuto situaci názorně ilustruje případ neúspěšné snahy Jakoba Georga, pekařského tovaryše a syna zesnulého olomouckého pekaře, zřídit si v 90. letech 18. století samostatnou pekařskou živnost. Přes 9 let pracoval v různých městech jako vandrovní tovaryš. Jak uvedl ve své žádosti, pracoval několik let v Lembergu (Lvov)

---

¹⁸⁷ Tuto skutečnost ilustruje případ Petera Schramma, pekařského tovaryše původem z Kunína, který byl mladším bratrem Leopolda Schramma olomouckého pekaře (1808). První žádost o mistrovské právo předložil v roce 1811, ale ta byla magistrátem bez vyjádření cechu ihned odmítnuta. O šestnáct let později v roce 1826 usiloval znovu o inkorporaci do pekařského cechu. Během té doby se stal měšťanem a provozoval obchod s moukou. Jeho žádost byla nejen magistrátem, ale také zemským guberniem a dvorskými úřady zamítnuta (1831). Až v lednu 1833 byl přijat do cechu a ve 47 letech se stal olomouckým pekařem. SOAO, fond AMO, Reg. 1786 – 1873, sg. 16b, inv. č. 177, č. k. 87.

¹⁸⁸ Magistrát ve svém rozhodnutí z 20. března 1798 odmítl žádost propůjčit Michaelovi Wankemu mistrovské právo, zdůvodňoval svůj postoj tím, že i synům olomouckých pekařů (případ Jakoba Georga a Karla Utschika) bylo odepřeno mistrovské právo. SOAO, fond AMO, Reg. 1786 – 1873, sg. 16b, inv. č. 177, č. k. 84. – Tento argument uvedl Peter Schramm na podporu své žádosti z 28. března 1831: „*dermal kein hierortiger zu Erlangung eines Bäckermeisterrechtes geeigneter Meistersohn vorhanden ist, der auf eine Bäckermeisterstelle Anspruch machen könnte.*“ SOAO, fond AMO, Reg. 1786 – 1873, sg. 16b, inv. č. 177, č. k. 87.

u jisté mistrovské vdovy. Snažil se tam etablovat jako pekařský mistr. Po nějaké době, doufaje, že bude mít větší šanci získat mistrovské právo, opustil Lemberg a vrátil se do Olomouce („...*ich Lemberg durch mehrere Jahre die Meisterstelle bei der Wittib Schabingerin vertreten, die ich bloss in der Hofnung hierorts selbst als Meister unterzukommen verlassen haben.*“). Ve svých žádostech neustále připomínal, že je synem mistra a pochází z Olomouce. Přes snahu jeho matky, mistrovské vdovy, která podepsala první žádost svého syna, se mu nepodařilo získat mistrovské právo. Všechny kompetentní instituce s odkazem na obtížnou situaci olomouckých pekařů jeho četné žádosti odmítly.¹⁸⁹

Omezení přijatých mistrů vedla k tomu, že se v daleko větší míře předávalo řemeslo z otce na syna, případně zetě. Získat mistrovské právo jiným způsobem než sňatkem s mistrovskou vdovou nebo dcerou, anebo dědictvím po otci, bylo skoro nemožné. Analýza sociálního původu otců přijatých pekařů první poloviny 19. století zřetelně ukazuje, že z 28 přijatých mistrů (1808–1847) bylo 21 pekařskými syny. Čtyři tovaryši získali mistrovské právo sňatkem s vdovou či dcerou mistra. Pouze tři mistři získali právo jiným způsobem, z čehož jeden z nich byl bratrem olomouckého pekaře (už zmíněný Peter Schramm). U tohoto řemesla v první polovině 19. století vidíme vysokou míru sociální reprodukce, kdy skoro dvě třetiny přijatých pekařů pokračovalo v živnosti svého otce a pouze desetina pocházela z neřemeslnické rodiny (12 %). Ani v 18. století (1668–1787) nebyla praxe jiná. Většina přijatých mistrů pocházejících z Olomouce byli synové mistrů (ze 41 mistrů 32). Oproti tomu situace v první polovině 19. století se vyznačovala nižším počtem pekáren, a tedy nižší možností získat mistrovské právo (graf č. 16-17).

Pokud porovnáme mezigenerační mobilitu pekařských mistrů s údaji o ševcích vystanou patrné rozdíly mezi oběma řemesly. U ševců v období 1790–1859 bylo přijato 112 mistrů, z toho 29 mistrů získalo své mistrovské právo po svém otci a 23 mistrů se oženilo s vdovou nebo dcerou olomouckého ševce. Okruh tovaryšů, kteří mohli získat mistrovské právo, nebyl tak omezený jako v případě pekařů. Ve většině případů nebyla ševcovská lavice, resp. právo vykonávat obuvnickou živnost postupováno v linii otec-syn nebo tchán-zet', ševcovskou lavici mohl odkoupit od

---

¹⁸⁹ Především jeho žádost z 14. ledna 1796. Posledním rozhodnutím v jeho případě byl dvorský dekret z 8. ledna 1801, který zamítl jeho stížnost na neudělení mistrovského práva. Někdy během ledna 1801 Jakob Georg zemřel. SOAO, fond AMO, Reg. 1786 – 1873, sg. 16b, inv. č. 177, č. k. 86.

mistra kterýkoliv ševcovský tovaryš disponující dostatečným kapitálem. Ševcovský cech měl velice omezenou možnost ovlivňovat udělování mistrovského práva. Mezigenerační mobilita u ševcovských mistrů nebyla v porovnání s pekařskými mistry nijak vysoká. Pouze víc než jedna třetina olomouckých ševců pokračovala v rodinné tradici (36 %) a jedna třetina měla původ mimo neřemeslnický stav (30 %, graf č. 18).¹⁹⁰

Jak jsme v předchozí kapitole konstatovali, v 18. a 19. století byla možnost získat mistrovské právo stále limitována cechovními předpisy a magistrátní a státní řemeslnou politikou. U policejních řemesel stále převažoval pevně stanovený počet mistrovských míst, která mohl magistrát či státní úřady za jistých okolností zvyšovat nebo snižovat. Podoba regulace udělování mistrovského práva se mezi jednotlivými řemesly lišila, což mělo za následek rozdílné důsledky pro sociální a geografický původ přijímaných mistrů. Míra prostorové mobility u některých řemesel, jako ševců, krejčích nebo zámečníků byla stabilně vysoká, že nenalzáme důvody, abychom o olomouckých ceších hovořili jako o uzavřených korporacích. Zdá se, že státní cechovní politika neměla v případě Olomouce zásadní vliv na sociální a geografickou mobilitu mistrů. U ševců můžeme sledovat, že mezigenerační mobilita nebyla nijak vysoká. Mnoho synů olomouckých ševců se buď vůbec nevyučilo řemeslu svých otců, anebo hledali štěstí v jiném městě. Rovněž u řezníků a pekařů tvořili cizí řemeslníci významnou menšinu, avšak u těchto řemesel byla mezigenerační mobilita vysoká nejspíše z důvodu vysokých vstupních investic. Příklad pekařů nakonec poukazuje na význam řemeslné korporace. Mistři úspěšně využívali cech a korporativní jazyk k prosazování svých partikulárních zájmů. Do konce existence pekařského cechu mistři s pomocí magistrátu a státních orgánů dokázali zajistit svým synům stabilní sociální status.

---

¹⁹⁰ U zámečníků v období 1673–1850 bylo zjištěno, že pouze 13 (20 %) mistrů bylo syny olomouckých zámečníků. Naopak u olomouckých sklenářů pokračovalo v živnosti svých otců 8 (44 %) mistrů. U soustružníků pouze čtyři mistři (24 %) pocházeli z rodiny olomouckého soustružníka. Tři z nich byli členy rodiny Weisserů – Antonín (1762), který se narodil v Dlouhé Loučce blízko Uničova, jeho syn Michael (1789) a vnuci Franz (1818) a Ignác (1837).

5. Městský trh a olomoucké cechy

Olomouc byla v 18. a 1. polovině 19. století významným moravským tržním centrem. Městské trhy měly zásadní vliv na příjmy olomouckých řemeslníků a obchodníků, čehož si byl vědom i magistrát. Ten svými nařízeními spolu s cechy a obchodním bratrstvem dohlížel, aby nebyly porušovány a obcházeny tržní předpisy. Institut městského trhu byl hlavním nástrojem disciplinace prodávajících a nakupujících. Kromě toho, že byla přesně stanovena doba konání trhu, neméně důležitým ustanovením bylo přesné určení místa, kde se mohl daný produkt prodávat. Město tak bylo rozděleno na menší trhy – uhelný, zeleninový a ovocnářský, chlebný nebo masný. V této kapitole se zaměříme na obecnou podobu dohledu městských úřadů nad městským trhem. Dále poukážeme na to, že městský trh i nadále představoval pro domácí cechovní mistry prostředek jak regulovat nabídku a prodej zboží a služeb. Tuto situaci doložíme na příkladě pekařů, neopomineme přitom i další řemesla jako ševce, sklenáře či zámečníky.

Regionální a dálkový obchod probíhal v Olomouci na výročních trzích (*Jahrmarkt*). Ve sledovaném období se konaly čtyři výroční trhy – v pondělí po Oktávu Narození Páně; v pondělí před sv. Jiřím (24. dubna); v třetí pondělí po Sv. Janu Křtiteli (24. června); v pondělí po sv. Michalovi (29. září). Kromě toho existovalo několik trhů pro jednotlivá odvětví. Koňský a dobytčí trh, který se konal osm dní před každým výročním trhem, přitahoval obchodníky z ruského Polska, Haliče a Moldávie. I když textilní výroba v samotném městě během 18. století stále více upadala, přesto se v Olomouci obchod se surovinami potřebnými k výrobě pláten a suken v této době rozvíjel. Ve městě se konaly trhy s lnem a přízí (každou středu a sobotu) a dva trhy s vlnou (ve středu před svatodušními svátky a před svátkem Všech svatých). Směna běžných produktů a potravin probíhala na týdenním trhu (*Wochenmärkte*), který se konal každou středu a sobotu.

Městská správa už od počátku dohlížela na městský trh. Tržní právo patřilo k základním privilegiím a svobodám města, které nejen po právní stránce definovalo identitu měšťana. Každý měšťan (-řemeslník) měl mít možnost nabízet své výrobky na domácím trhu a městská správa měla dbát, aby jeho práva nebyla nikým narušována a zkracována. V městských policejních řádech se v této souvislosti objevují zejména ustanovení, která řešila problém prodeje mimo místo a dobu trhu.

Zemský policejní řád z roku 1765 obsahoval zákaz tzv. předkupu, tj. nákupu zboží mimo trh a spekulativní směny. Městský úřad a řemeslníci považovali tuto praxi za jednu z hlavních příčin zdražování výrobků. Magistrát měl vybrat ze svých řad dva, kteří spolu se speciálním úředníkem, tzv. tržním dohlížitelem (*Aufseher*) měli dohlížet na průběh trhu a cen, míry a kvalitu výrobků.¹⁹¹ Nařízení z roku 1774 se věnovala pouze dozoru nad výrobky pekařů, řezníků a voskářů, k čemuž se níže vrátíme.

Tržní řády vydávané městskými radami a potvrzované zemskými úřady byly hlavními nástroji dohledu nad městskými trhy. Z Olomouce známe tržní řád až z 90. let 18. století. Nevíme, zdali už předtím existovala podobná ustanovení týkající se fungování městského trhu, anebo se vycházelo z obecných a vágních ustanovení policejního řádu a konkrétního rozhodnutí městské rady. Lze však usuzovat, že nějaký tržní řád existoval, poněvadž ze 40. let se dochovaly instrukce pro tržního dohlázele. Předpisy se především týkají organizace týdenního trhu.¹⁹² Nepřímo nás informují o náplni a formě dohledu magistrátu nad trhem. Tržní dozorce byl magistrátním úředníkem, který podléhal městskému policejnímu komisaři (*Polizey=Commissarien*). Ve starších pramenech z 1. poloviny 18. století existovala tzv. komise tržního řádu (*Markts=Ordnung Commission*), která řešila nejen přestupky proti tržnímu právu, ale také byla poradním orgánem při udělování povolení provozovat obchod.¹⁹³

První ustanovení instrukcí týkajících se přímo trhu se věnovalo tradičnímu zákazu, aby nikdo v neděli a na svátky během mše, od 7. do 9. hodiny ranní,

---

¹⁹¹ „In deren Stadt und Orthen es der Zeit noch etwa nicht eingeleitet wäre zweyen Gliedern aus dem Rath ...dazu nichtminder auch von dem angestellten Polizey Aufseher und der Hilfe des unterhabende Amtspersonal, Gerichte, Obrigkeiten und Beamten den behorig Gebrauch machen solle, auf dass durch sogestaltige Aufmercksamkeit alles um ächten Gewicht, Maas, und der gesetzten Tax für Leutgegeben.“ Guberniální dekret z 12. dubna 1765. SOAO, fond AMO, ZR, sg. 23/I, inv. č. 699, č. k. 28. – Srov. Městský policejní řád z roku 1656. SOAO, fond AMO, ZR, sg. 78/14, inv. č. 2365, č. k. 93.

¹⁹² „Instruction Herr den W. W. bey dieser königlichen Haupt Stadt Olmütz bestelten Markt=Schauer, wie selbter sich zuverhalten habe“ z roku 1744. SOAO, fond AMO, ZR, sg. 23/I, inv. č. 701, č. k. 28.

¹⁹³ Například 14. srpna 1727 městská rada přeposlala komisi tržního řádu žádost Elisabethy Valentin, manželky řeznického mistra, provozovat obchod se zeleninou a ovocem. Další příklady viz SOAO, fond AMO, Knihy, sg. 182, inv. č. 526, fol. 563, 624–625 nebo 688. – Komisař tržního řádu byl uváděn od roku 1701 mezi městské úředníky. KUX, Hans. Verwaltungsgeschichte, s. 83.

neprodával pečivo, obilí a zeleninu, vinné a pivní šenky měly být zavřené. Zejména se předepisovalo, aby nikdo před městskou a mýtnou branou, v měšťanských domech a kláštorech neprodával potraviny ani k vlastnímu užitku, ani dalšímu prodeji (*Vorkaufen*). Směna má výhradně probíhat na trhu a to veřejně (*öffentlichen Kauf*). Tržní dohlížitel měl večer před začátkem trhu a v době jeho konání prohlédnout okolí městských bran, zdali tam nedocházelo k nekalému obchodování (*Auskäufflerey*), které vede ke zdražování zboží. Případné přestupky měl hlásit policejnímu komisaři. Kromě toho měl dohlížet, aby se na trhu nenabízely zkažené potraviny a prodejci se drželi stanovených tax. Závadné nebo předražené potraviny jim měli být zadrženy a předány purkmistrovskému úřadu a věc se měla ohlásit policejní komisi. Předpisy obsahovaly taktéž zákaz předkupu na týdenním trhu a mimo něj. Samotný trh se měl konat tak dlouho, co byl prapor, který byl signálem k zahájení trhu, vyvěšen. Místa na tržišti byla úřady přidělována, aby přehled a kontrola prodávajících byla co nejsnadnější. Pekaři měli pouze prodávat ve svých krámech nebo domech, mlynáři zase na tzv. mlýnských lavicích (*Mühlbänken*), řezníci v masných krámech. Dolní a Horní náměstí bylo vyhrazeno pro prodej obilí a zelí. Obchodníci s ovocem měli prodávat u Neptunovy kašny a uhelný trh probíhal u kostela sv. Michala. Prodej palivového a stavebního dřeva a rybí trh se zase konaly u Herkulovy kašny. Tržní dozorce spolu s komisí tržního řádu přiděloval místa maloobchodníkům (hokynářům). Bylo zakázáno nedovoleně měnit uspořádání nebo jiným zabírat jejich určený prostor.¹⁹⁴

Na trhu mohli prodávat jak domácí obchodníci a řemeslníci, tak i tzv. licencovaní (*licentiate*) prodejci. Povolení vydával magistrát, osobám, které se neprokázaly magistrátním oprávněním a nepředložily doklad (*Zettel*) o zaplacení městského mýta, mělo být tržním dozorcem zabaveno zboží, které se považovalo za kontraband. Toto opatření bylo zacílené především proti neoprávněným a nekalým obchodníkům, kteří nakupují výrobky přímo na venkově a mimo trh.¹⁹⁵

---

¹⁹⁴ „...die Jenigen, so sich derley Handels unbefugt anmassen, oder sonsten etwa an einer andere Stelle, als ihnen angewiesen ist, sich betrette lassen, zur behörigen Remedur anzeigen und Respective an die assignirte Stellen, verwiesen zukommen.“ SOAO, fond AMO, ZR, sg. 23/I, inv. č. 701, č. k. 28.

¹⁹⁵ „...wohl aber gehalten seyn sollen, dergleichen Waaren sich auf dem Land zuerkauffen, und damit die Stadt vorsonderlich damahlen, wo die Land=Leuthe wegen der Feldarbeith in die Stadt zukommen verhinderet seynd, zuversehen.“ Tamtéž.

Jak jsme již zmínili v kapitole o vztahu městské správy a cechu, některá řemesla a cechy, zejména potravinářské, byly pod přísnou kontrolou městských úřadů. Cenová politika řezníků a pekařů nebyla tvořena na zasedání cechu, ale byla pod dozorem nejprve magistrátu a od druhé poloviny 18. století krajského a zemského úřadu.¹⁹⁶ Taxovní pořádky určovaly cenu pečiva, masa a mouky. Instrukce proto tržním dozorcům připomínaly, aby hodnota pečiva byla regulována podle cen obilí. Rovněž měli policejní komisi podávat zprávy o výkyvech v cenách obilí, která ceny zapisovala do obilného soupisu (*Getreüd=Consignation*). Ten byl podkladem k případným změnám stanovené taxy. Magistrát a později i státní úřady vnímaly závažnost a důležitost kontroly nad obchodem s obilím. Bylo to v zájmu městské obce, aby se potíral spekulativní a podloudný obchod.¹⁹⁷

Všeobecný tržní řád pro Olomouc a jeho předměstí z roku 1792¹⁹⁸ vyšel především proto, aby „*der verschiedentlich missbrauchten Freyheit des Getreidhandels Schranken zusetzen*“, nabídl bližší pohled na kontrolu magistrátu nad městským trhem. Domácí obyvatelé a pekaři byli prostřednictvím přednostních nákupů zvýhodňováni na obilném trhu. Prodej obilí měl od listopadu do ledna začínat od 8 hodin, od února do dubna od 7 hodin, od května do srpna od 6 hodin a v září a říjnu od 7 hodin. Vždy v prvních dvou hodinách mohli nakupovat obilí pouze městští a předměstští pekaři a samotní měšťané. Teprve poté se mohli účastnit trhu všichni ostatní. Nákup obilí měl probíhat pouze k vlastní potřebě, ale v žádném případě obchodník s obilím neměl provádět tzv. znovuprodej (*Wiederverkauf*).

---

¹⁹⁶ Například olomoucký krajský úřad vydal 26. září 1753 *Taxordnung* pro měsíc říjen, kde se magistrátu a jeho úředníkům připomíná, aby „*a jako bez toho na straně Magistratu na nejskrovnější splnění naddotčené ceny, a sice jak na prodavače, tak i na kupce pozorné oko se mítí má, tak budau obzvláště pohlídačové od policaje a mistři trhovní, jenž na jich instrukci se tuto poukazují, na to pozorovati, přestupníky bez meškání královskému krajskému pánu hejtmanu jakožto Praefidi Commissi Policaje oznámí.*“ SOAO, fond AMO, ZR, sg. XXII/56, inv. č. 4288, č. k. 145.

¹⁹⁷ „*...wahrgenommen wird, dass das in die Stadt bringende Getreüd zum Nachtheil des Publici, und der Polizey=Ordnung zuwieder, nicht alles auf den Markt, sondern in verschiedene Häuser abgeladen, und daselbst unter der Hand, verbothener Weise, verkauffet zu werden pflege.*“ Instrukce pro tržního dozorce z roku 1744. SOAO, fond AMO, ZR, sg. 23/I, inv. č. 701, č. k. 28.

¹⁹⁸ „*Allgemeine Marktordnung für die königliche Hauptstadt Olmütz, und ihre Vorstädte*“, který byl 7. května 1792 schválen zemským úřadem. SOAO, fond AMO, ZR, sg. 121, inv. č. 4115, č. k. 142. – Srov. Všeobecným tržním řádem města Vídně z roku 1791. Archiv für österreichische Geschichte. Bd. 35. Wien, 1865, s. 181–184.

Všichni účastníci obilného trhu měli stále povinnost ohlašovat prodejní ceny obilí městskému tržnímu dozorcí sídlícímu mezi radničními krámy, které on pak zapisoval do speciálního seznamu. Podle uvedených prodejních cen pak byly regulovány ceny pečiva.

U ostatních výrobků a zboží nebyla tak přísná opatření jako u obilného trhu, ale u některých produktů se magistrát snažil ve prospěch městských obyvatel omezovat přístup cizích obchodníků.¹⁹⁹ Prodejci mohli od časného rána nejen v době konání týdenního trhu, ale také v ostatních všedních dnech nabízet své výrobky. Museli však prodávat na vyčleněných místech a ne pokoutně. Městští a předměstští maloprodejci se neměli v zimě před 10. hodinou a v létě před 11. hodinou ukazovat na tržišti. Pouze osoby, které obdržely od magistrátu tištěný tržní průkaz (*Markt=Pollete*), mohly prodávat ve městě. Tímto dokladem se musely při kontrole tržního dozorce prokázat. V této době bylo pořád zakázáno, aby maloobchodníci šli naproti venkovanům, kteří šli do města prodat své produkty, poněvadž tím „*aber andere von dem Kauf zu verdrängen*“. V 90. letech nedohlíželi na průběh trhu pouze tržní dozorcí, ale rovněž policejní stráž (*Polizeywache*), občas za asistence vojska (*mit militärischer Hilfe*).

Nařízení olomouckého tržního řádu z roku 1792 platila až do počátku 60. let, kdy s ohledem na zásadní změny v živnostenském a obchodním právu byla ustanovení řádu novelizována. V návrhu nového tržního řádu pro Olomouc z roku 1860 byla u prodeje obilí zrušena výhoda pro místní pekaře a obyvatele. Určování cen zboží příslušelo pouze prodejci a taxovní řád byl zrušen.²⁰⁰ Týdenní trh měl i nadále probíhat ve středu a v sobotu. Nezměnila se ani praxe magistrátu ohledně vymezování přesných míst pro prodej určitého druhu zboží. Podomní prodej byl až na výjimky zakázán. Účastníci trhu se museli prokázat osvědčením, že jsou plátcí

---

¹⁹⁹ Článek 21 se týkal pěstitelů zeleniny (*Gärtner*), cizí obchodníci nakupovali na zdejším trhu ve velkém množství zeleninu, což vedlo k zdražování produktů („*damit die Stadt=Innwohner vor der Theuerung gedeckert werden*“), byla zavedena obdobná omezení, jaká platila u obilného trhu. První dvě hodiny se mohli účastnit zelného trhu pouze domácí obyvatelé, až poté cizí kupci.

²⁰⁰ Viz vyhláška Moravského místodržitelství z 25. ledna 1860, kterou byla zrušena taxa u pečiva. SOAO, fond Cech pekařů Olomouc, inv. č. 13, č. k. 3.

výdělkové daně. Byla rovněž zachována jistá výhoda pro místní řemeslníky a obchodníky.²⁰¹

Nejpodstatnějším důvodem, proč pekaři měli přednostní pozici na trhu, byl ten, že pekaři byli městskou správou a státními úřady považováni za hlavního zásobitele městského obyvatelstva. Moravský zemský úřad vydal 27. dubna 1774 dekret, kterým nařizoval, aby bylo kontrolováno, zda mají pekaři dostatečné zásoby obilí. Měla probíhat vizitace pekáren. Kromě toho museli podávat hlášení, kde, kdy, od koho a za jakou cenu obilí nakoupili. Pokud pekař klamal úřady nebo způsobil svým jednáním zvýšení ceny obilí, hrozil mu peněžité či tělesný trest.²⁰²

Na první pohled tato pozice omezovala možnosti prosazovat zájmy cechovních pekařů. Spíše se zdá, že olomoučtí pekaři naopak využívali své podřízenosti vůči městské správě, aby mohli nejen regulovat prodej pečiva ve městě, nýbrž také chránit své výlučné právo a jako jediní mohli provozovat tuto živnost. Samozřejmě, že ne vždy byly prosby pekařů vyslyšeny, ať už městskou reprezentací či nadřízenými úřady, jejichž nařízení měla v této věci největší váhu.

I když ve městě mohli péct a prodávat pečivo jenom cechovní pekaři, tak už od počátku 18. století městská rada povolovala, aby mohli na týdenním trhu prodávat i jiní výrobci. V pramenech se nazývají tito pekaři *Plätzbacker* pocházející z venkova. Měštští pekaři si na ně neustále ztěžovali a požadovali po magistrátu, aby jejich činnost zastavil, anebo přinejmenším na ně lépe dohlížel.²⁰³ Městská rada

---

²⁰¹ Nepodařilo se doposud naleznout oficiální nový tržní řád. Měli jsme k dispozici jeho návrh z roku 1860. Obsahuje připomínky a poznámky krajského úřadu, který měl nejvíce výhrad k prodeji masa. V úvodní pasáži, proti které neměl krajský úřad žádné připomínky, se hovoří o jistém zvýhodnění domácích městských řemeslníků: „*Andern als diese Artikel [potraviny, přírodní suroviny, hospodářské a zemědělské nářadí, produkty denní spotřeby] auf Wochenmärkten in Bauden und Ständen feil zu halten ist nur dann in der Gemeinde selbst wohnhaften Gewerbetreibenden rücksichtlich der Gegenstände ihres Gewerbes gestattet.*“ SOAO, fond AMO, Reg. 1786–1873, sg. 40u2, inv. č. 295, č. k. 305.

²⁰² Opis z 11. května 1774. SOAO, fond AMO, ZR, sg. 23/I, inv.č. 699, č. k. 28. – Z 23. července 1788 se dochoval stav obilí zjištěný u olomouckých pekařů. SOAO, fond Cech pekařů Olomouc, inv. č. 13, č. k. 3.

²⁰³ Například 9. května 1712 vydal magistrát dekret, kterým nařizoval, aby pečivo *Platzbäckerů*, které bude shledáno jako nevyhovující, bylo zkonfiskováno. SOAO, fond AMO, Knihy, sg. 179, inv. č. 523, fol. 136. – Magistrát dokonce na čas úplně zakázal (20. března 1713), aby tito prodejci nabízeli ve městě a na předměstí pečivo. Tamtéž, fol. 197. – Podobné stížnosti přicházeli městské radě i v pozdějším období. Např. 16. prosince 1790 si stěžoval pekařský cech magistrátu na zdejší

i bez žádosti pekařů regulovala udělování koncesí pro tyto pekaře.²⁰⁴ Podle tržního řádu mohli *Plätzbacker* prodávat pouze pod radnicí. Mohli nabízet jenom tzv. černý chléb nebo jinak nazývaný venkovský chléb (*Landbrot*), který se pekl z žitné mouky. Tento druh chleba nepodléhal přímo taxovnému řádu, ale měl být na místě vážen, tržní dozorce nebo policejní úředník pak následně s ohledem na taxovní řád určil jeho cenu. Prodej černého chleba se stále omezoval až do roku 1847 na dobu konání týdenního trhu, potom se mohl prodávat i v ostatních dnech. Tím byly smazány rozdíly mezi městskými cechovně organizovanými pekaři a ostatními výrobci.²⁰⁵ Další formy obchodování jako podomní obchod (hauzírování) s pečivem byly přísně zakázány.²⁰⁶

Městská rada někdy hrozila pekařům, pokud nebudou nabízet určité druhy pečiva, že dovolí necechovním pekařům a venkovanům prodávat na týdenním trhu tyto druhy pečiva.²⁰⁷ Po jedné pravidelné prohlídce městských pekáren úředníci živnostenské policie (*Polizeigeschäftsleitung*) konstatovali, že v nabídce vůbec nebyl černý chléb, nebo se prodával proti stanoveným taxám („*taxwidrig auf Mittelgattung*“). Pekařům bylo nařízeno, aby tento chléb prodávali v dostatečném

---

Plätzbäckery. Pečení a prodej chleba. SOAO, fond AMO, Reg. 1786–1873, sg. 40b2, inv. č. 254, č. k. 225.

²⁰⁴ Magistrát až do 20. let 19. století, kdy vyšel dvorský dekret (3. června 1824), který tuto živnost povoloval, často zamítal žádosti o povolení prodávat ve městě venkovský chléb. Například 11. září 1812 nevyhověl žádosti Kašpara Freunda, pekařského tovaryše. I přesto magistrát v dalších letech z různých důvodů zamítal některé žádosti – např. Josefa Slamy (1828). Tamtéž.

²⁰⁵ Guberniální nařízení z 29. září 1795. KROPATSCHEK, Joseph. *Kommentar des Buches für Kreisämter*. Bd. 2. Wien, 1799, s. 559–560. – Nařízení z 27. června 1809 a dvorský dekret z 28. dubna 1820. *Vollständige Sammlung*. Bd. 2, s. 58–59. – Guberniální cirkulář z 25. června 1847. SOAO, fond Cech pekařů Olomouc, inv. č. 13, č. k. 3.

²⁰⁶ Obchod s pečivem byl zakázán jednak z důvodu, že mohly být porušovány kvalitativní předpisy, poté, že často toto pečivo mělo menší váhu a byly do něho přidávány další zakázané suroviny (med, mák nebo ořechy), které „*Gesundheit nicht gar zuträglichen Bäckereyen nicht erlaubt werden kann*“. KROPATSCHEK, Joseph. *Kommentar des Buches für Kreisämter*. Bd. 2, s. 561–562.

²⁰⁷ 3. března 1843 bylo nařízeno magistrátem pekařům, aby pekli rohlíky v dostatečném množství a nabízeli je ve svých krámech, jinak bude vydáno opatření, podle kterého by mohl toto pečivo nabízet ve městě každý. Marně se snažil, aby magistrát odvolal toto rozhodnutí. Tamtéž.

množství, přestože *Plätzbackerhi* městské obyvatelstvo dostatečně zásobují domácím chlebem. Obdobná opatření platila i pro řezníky a mydláře.²⁰⁸

I když některými nařízeními státní úřady *liberalizovaly* chlebný trh, přesto až do roku 1860, kdy byla úplně zrušena regulace cen pečiva, platily předpisy, které chránily městské pekaře. Městská rada a následně státní úřady stále přiznávaly městským pekařům a koncesovaným prodejčům venkovského chleba, že pouze oni mohou ve městě prodávat pečivo. V této souvislosti rozhodlo městské zastupitelstvo 20. října 1854 nepovolit jednomu hokynářovi a obchodníkovi s potravinami prodej pečiva ve městě. Posléze toto rozhodnutí potvrdil moravský zemský úřad. Ve 30. letech 19. století bylo povoleno také městským mistrům nabízet ve svých krámech vedle bílého pečiva i černý chléb.²⁰⁹

Cech se souhlasem magistrátu reguloval rozmístění pekařských bud ve městě. Snažil se, aby jejich dosavadní uspořádání nebylo nijak zásadně změněné. Každý mistr mohl nabízet své pečivo pouze v domě nebo chlebném krámě, což byla dřevěná bouda stojící na ulici.²¹⁰ Když se cech vyjadřoval k žádosti pekařského tovaryše Josefa Brennera o mistrovské právo po Franzi Wünschovi, s jehož dcerou se oženil, měl jedinou podmínku. Cechovní mistři se totiž domnívali, že ve městě je dostatečný počet pekařských prodejních krámů, další by přitížil ostatním mistrům: „*indem in der Stadt bereits die Becken Kraml so überhäufet sind, dass einer neben den anderen gedrückt werde*“. Naopak na Předhradí, kde působil jeho tchán Franz Wunsch a kde měl prodejní boudu, bylo dostatek odbytu. Z tohoto důvodu mistři prosí magistrát, aby nepovolil přesun pekařského krámu a ponechal jej na stejném místě. Magistrát vyhověl požadavku pekařů.²¹¹ Kromě toho pekařský cech vlastnil dva krámy pod radnicí, dolní a horní. V těchto krámech se pekaři střídali. Každý den

---

²⁰⁸ Rozhodnutí magistrátu ze 17. srpna 1832 viz: Pečení a prodej chleba. SOAO, fond AMO, Reg. 1786–1873, sg. 40b2, inv. č. 254, č. k. 225.

²⁰⁹ Dvorský dekret ze 7. září 1832. SOAO, fond Cech pekařů Olomouc, inv. č. 13, č. k. 3.

²¹⁰ Magistrát 30. července 1731 zamítl žádost obchodníka se sýry o zřízení pekařského krámu ve městě. SOAO, fond AMO, Knihy, sg. 183, inv. č. 527, fol. 913.

²¹¹ Vyjádření pekařského cechu z 25. října 1791. I další pekař, který nastoupil po Franzi Brennerovi, Franz Bauer, prosil magistrát o povolení přesunout svůj prodejní krám u Hradní brány k vojenské kadetní škole (bývalý špitál sv. Ducha, dnes Muzeum umění). Magistrát rozhodnutím z 11. září 1810 jeho žádosti, především na základě negativního vyjádření pekařského cechu, nevyhověl. Pekaři – oznámení o vykonávání či odhlášení řemesla. SOAO, fond AMO, Reg. 1786–1873, sg. 16b, inv. č. 177, č. k. 85.

tam prodávalo šest mistrů, ti pak byli druhý den vystřídáni dalšími mistry, příští den zase jinými. Tento cyklus se po výměně všech pekařů opakoval.²¹²

Pekařský cech se rovněž snažil, aby žádný mistr neměl víc než jeden prodejní krámk. Tato strategie se pekařům dlouho dařila a žádosti o povolení mít dvě prodejní místa byly zamítány. Na počátku 19. století si pekařský cech stěžoval, že v posledních letech zažívají smutnou zkušenost, že mnoho mistrů si zřizuje nové prodejní krámy, a staré svévolně prodávají, čímž příjmy mnoha spolumistrů velmi snižují. Dokonce tento neřád (*Unordnung*) šel tak daleko, že mistr Anton Scholz příležitostně prodával své pečivo před svým domem a zároveň měl na Dolním náměstí prodejní stánek. Cechovní komisař mu přikázal, že nesmí v žádném krámu prodávat, nýbrž že může pouze nabízet své pečivo v předsíni svého domu na stole nebo v okně. Představení cechu proto žádali, aby zřizování a směna pekařských prodejních krámů byla pokaždé pod dohledem magistrátu. Magistrát a následně zemský úřad se za postoj cechu postavil a potvrdil, že žádný olomoucký pekař nesmí mít dvě prodejní místa.²¹³ Později bylo výjimečně některým mistrům povoleno mít dva prodejní krámy.²¹⁴

Prodej jiného pečiva než vlastního byl cechem a magistrátem často potírán. Postoj pekařského cechu v této věci byl víc než ambivalentní a záleželo na okolnostech. Zastával jiný názor, pokud se mistr ocitl v hospodářských potížích, nebo byl starý, nemohl plně vykonávat řemeslo, tak představení cechu tolerovali a

---

²¹² Prodej pečiva – spor mistrů s představenými cechu pekařů o prodejní řád v chlebných krámech atd. SOAO, fond AMO, Reg. 1786 – 1873, sg. 16b, inv. č. 177, č. k. 85.

²¹³ Viz žádost pekařského cechu z 20. května 1802 a potvrzení cechovního usnesení zemským úřadem z 6. března 1804. Anton Scholz se pokoušel i později vymoci si výjimku a zřídit si dvě prodejní místa. Magistrát znovu zamítl (21. listopadu 1827) jeho žádost a přikázal dále, aby další čtyři mistři, kteří prodávali na dvou místech a na něž si rovněž cechmistrů stěžovali, směli nabízet pečivo pouze na jednom místě. Podobný případ Johan Nather (1851). Prodej pečiva – spor mistrů s představenými cechu pekařů o prodejní řád v chlebných krámech atd. SOAO, fond AMO, Reg. 1786 – 1873, sg. 16b, inv. č. 177, č. k. 85. – Podobný případ Anton Utschik (1827 – 1829). SOAO, fond AMO, Reg. 1786 – 1873, sg. 156b, inv. č. 177, č. k. 87.

²¹⁴ 28. března 1854 městské zastupitelstvo povolilo Antonu Langrovi mít dva krámy. Městská rada se předtím dotazovala brněnské, zdali mají zákonem stanovený počet prodejních krámů pro jednotlivé mistry. Brněnští odpověděli (15. března), že nikoliv, pekařům v Brně je dovoleno vlastnit několik krámů. Prodej pečiva – spor mistrů s představenými cechu pekařů o prodejní řád v chlebných krámech atd. SOAO, fond AMO, Reg. 1786 – 1873, sg. 16b, inv. č. 177, č. k. 85.

dokonce podporovali, aby mistři prodávali ve svých prodejních krámech pečivo jiných pekařů. Oproti předchozímu případu, kdy jeden mistr získal výhodu dvou prodejních míst, nechápali nabízení cizího pečiva jako nebezpečné pro ostatní mistry, ba naopak. V této otázce se rozcházely zájmy cechu a magistrátu. U první instituce hrála významnou úlohu stavovská solidarita, u druhé naopak zájem o bezproblémové zásobování města, což, jak jsme již několikrát poznamenali, bylo jedním z hlavních principů městské politiky.

Na počátku 50. let vznikl dlouhý spor mezi inkorporovanými pekaři a městskou reprezentací, poněvadž mnoho pekařů a mistrovských vdov nevykonávalo své řemeslo samostatně. Na podzim roku 1851 devět z 22 mistrů a mistrovských vdov (z toho jedna vdova už nežila a jeden mistr se odstěhoval) neprovozovalo svou živnost samostatně,²¹⁵ ale šest mistrů pracovalo u jiných mistrů. U některých pekařů šlo o dočasné přerušení živnosti, jiní už nemohli plně vykonávat své řemeslo z důvodu vysokého věku. Například pekař Mauritz Müller, který byl mistrem od roku 1822 a pocházel z pekařské rodiny, několik měsíců pekl u jiného pekařského mistra rohlíky a housky, protože on „*mit diesem Erzeugnisse nicht Fortzukommen im Stande war*“. Ostatní druhy pečiva pekl ve své pekárně. Řemeslo přerušil jenom na nějakou chvíli, pak znovu plně obnovil provoz své pekárny. Zdůraznil, že nepřestal platit daně a také, že ve svém prodejním krámě denně nabízí dostatek pečiva. Naopak Leopold Schramm, který se stal mistrem už v roce 1808, už nebyl ve věku 76 let schopný pokračovat v řemesle, zároveň neměl dostatek financí a nakonec kvůli dluhům musel prodat svůj dům. Z těchto důvodů byl nucen spojit se s jiným mistrem, ten mu dodával do jeho krámu své pečivo, aby on „*darbey doch einigen, wenn auch nur sehr kargen Lebensunterhalt finde*“. Schramm prosil městskou radu, aby mu do doby než bude mít dostatek prostředků pro samostatný výkon živnosti, nadále povolila prodávat cizí pečivo.²¹⁶

Státní úřady a představení města však tuto formu prodeje zcela zavrhovaly. Městská rada 14. listopadu 1850 těmto mistrům nařídila, aby ti kdo takto vykonávali živnost, buď do několika dnů začali samostatně provozovat pekařské řemeslo, nebo jinak bude jejich mistrovské právo považováno za zrušené a na jejich místa budou

---

²¹⁵ Soupis z 11. listopadu 1851. Podle soupisu z 23. září 1852 samostatně nepracovalo šest pekařů a dva pekaři vůbec viz: Pekaři – oznámení o vykonávání či odhlášení řemesla. SOAO, fond AMO, Reg. 1786–1873, sg. 16b, inv. č. 177, č. k. 85.

²¹⁶ Protokol z 29. ledna 1854 s M. Müllerem a L. Schrammem. Tamtéž.

přijati jiní pekařští tovaryši. Městská reprezentace měla obavy, aby tento stav neohrozil zásobování městského obyvatelstva.²¹⁷ Obdobně reagovaly nadřízené orgány. Krajský úřad z 6. července 1851 nařídil, aby bylo znovu zahájeno správní řízení se čtyřmi pekařskými mistry, kteří nevykonávají řemeslo samostatně, nýbrž společně, poněvadž jejich jednání odporuje zákonům.

Pekařský cech se postavil na stranu svých členů a požadoval, aby městská rada a státní úřady zohlednily sociální situaci těchto pekařů. Argumentoval, že postoj úřadů může vést k tomu, že postižení měšťané a jejich rodiny upadnou náklady města do chudoby. Cech prosil o povolení společného výkonu řemesla a prodej cizího pečiva pro chudé mistry.²¹⁸ Úřady této žádosti nedbaly a některým mistrům zastavila živnostenské právo. Na jejich místa přijala nové pekaře, kteří většinou nepocházeli ze zdejších pekařských rodin, ani z Olomouce.²¹⁹

U městských ševců nemůžeme takový zájem městské reprezentace a státních úřadů pozorovat. Během celého sledovaného období nedošlo k omezování výhod při prodeji zboží, jak jsme mohli vidět u pekařů. Samozřejmě ševci několikrát vedli spory týkající se prodeje obuvi a to především s privilegovanými obchodníky, kteří byli také cechovně organizovaní. Pouze měšťtí ševci mohli nabízet ve svých krámech a dílnách své zboží. Cizím ševcům a obchodníkům bylo dovoleno prodávat obuv pouze v době výročního trhu. Nabízet na týdenním trhu jiné než domácí zboží bylo zakázané.

Kontrola a obrana proti nedovolenému prodeji obuvi ve městě byla především v rukou cechovních mistrů. Konfiskace zboží však musela probíhat nejen s vědomím městských úřadů, ale i ve spolupráci s magistrátními úředníky. Konfiskát

---

²¹⁷ Zpráva cechovního komisaře z 10. března 1854 městskému zastupitelstvu o případu Mauritze Müllera – „zumal da sein Bäckerladen fortan mit Gebäcke aller Art belegt wird, mithin das Publikum durch diese Unterbrechung des Gewerbsbetriebes keinen Nachtheil erleidet“. Tamtéž.

²¹⁸ Především námitka pekařského cechu ze 3. prosince 1850 proti rozhodnutí magistrátu z 11. listopadu 1850: „...die durch Führung dieser Massregel dem Publikum keiner Vortheil verschaffen, wohl aber dem beteiligten Bürger und Familien unverschuldet zur ganzlichen Verarmung, zum Bettelstab führen würde.“ Tamtéž.

²¹⁹ 1. března 1853 ministerstvo obchodu potvrdilo definitivně zrušení dvou živnostenských oprávnění a mistrovské právo bylo uděleno Josefu Tellarzikovi z Tarnova. Tamtéž.

musel být odevzdán městské radě, ten propadl buď ve prospěch městských chudých, nebo byl dán do veřejné dražby. Nedovolený měl být vrácen poškozené osobě.²²⁰

Olomoucká vojenská posádka byla jednou z mála institucí, která mohla mít ve vnitřním městě řemeslníky k vlastní potřebě. Po odchodu Švédů byla Olomouc prohlášena za vojenskou pevnost, ale až do 40. let 18. století nebylo započato s budováním sofistikovanějšího opevnění. Město dostalo vojenský charakter až ve 2. polovině 18. století, kdy byl vybudován komplexní systém bastionů, a ve vnitřním městě začaly vznikat vojenské budovy. Po zrušení jezuitů a některých klášterů, připadlo mnoho církevní budov armádě. Postoj řemeslníků a městské rady k vojenské posádce byl ambivalentní. Na jedné straně zvyšoval lesk a důležitost města a přinášel jisté hospodářské výhody. Na straně druhé vojenský element omezoval autoritu a pravomoci magistrátu a řemeslných korporací. Ve stížnostech pekařů, ševců a zámečníků se často objevovaly obecné pasáže, ve kterých si stýskali na vojenské fušery. Tehdejší zákony zakazovaly vojenským řemeslníkům výrobu pro civilní obyvatelstvo. Ve svých dílnách nemohli zaměstnávat tovaryše.²²¹ Cechovní ševci využívali těchto nařízení k potírání vojenských fušerů. Na přelomu 18. a 19. století si několikrát stěžovali u magistrátu na tyto nelegální obuvníky, kteří nejen že vyráběli nové boty a holínky, nýbrž je také veřejně prodávali. Žádali, aby velitelství olomoucké pevnosti zasáhlo proti těmto praktikám. Magistrát podpořil mistry a intervenoval u velitele.²²²

---

²²⁰ Dlouhý spor (1806–1812) byl veden mezi cechem, magistrátem a privilegovaným obchodníkem Primavesim o vrácení neoprávněně zabavených bot. SOAO, fond AMO, Reg. 1786–1873, sg. 963I, inv. č. 478, č. k. 896.

²²¹ Opis dekret moravského zemského gubernia z 27. července 1767 přikazoval veliteli olomoucké pevnosti potírat vojáky, kteří brali práci městským řemeslníkům a drželi si tovaryše. Viz: Cech ševců žádá o zakročení proti fušerství ze strany vojska. SOAO, fond AMO, Reg. 1786–1873, sg. 16s, inv. č. 190, č. k. 108. – 19. května 1753 rozhodla císařovna Marie Terezie ve věci olomouckých ševců, kteří si stěžovali na vojenské obuvníky, ti dávali svým tovaryšům větší plat než městští. Císařovna rozhodla ve prospěch městských mistrů. MZA, fond Moravské mistrodržitelství-Patenty B17, sg. 73, č. k. 227.

²²² Rozhodnutí magistrátu z 3. října 1797 ve věci vojenského fušera Josefa Nikoletského. Cech ševců žádá o zakročení proti fušerství ze strany vojska. Dále koncept listu z 3. července 1804 od městské rady adresovaný velitelství olomoucké pevnosti. Rovněž stížnost ševcovského cechu z 16. prosince 1811 a vyhláška magistrátu z 3. srpna 1819. Nakonec vyšetřovací protokol z 23. března 1831 ve věci vojenského ševce, který zaměstnával civilního tovaryše. SOAO, fond AMO, Reg. 1786–1873, sg. 16s, inv. č. 190, č. k. 108.

Stejná omezující opatření se týkala klášterů a církevních institucí. Úřady v Olomouci, která až do josefínských církevních reforem překypovala kláštery a řády, bedlivě střežily, aby se řemeslníci, kteří měli podobně jako ti vojenští pracovat pouze pro vnitřní potřeby konventu, ve městě příliš nerozmohli. Olomoučtí jezuité dostali v roce 1769 výjimku od zemského úřadu a bylo jim povoleno držet jednoho ševcovského tovaryše.²²³

Další skupinu, která narušovala výdělky městských ševců, byli podomní obchodníci, kteří se netěšili nijak zvláštní oblibě ani u mistrů, ani u úřadů. Jak jsme již několikrát uvedli, mnoho druhů zboží nemohlo být prodáváno podomním způsobem (potravin). Ve městech byla tato forma obchodu přísně regulována. Dvorským nařízením ze 30. března 1792 byl zakázán nejen podomní obchod s obuví všem kramářům, ale také těm, kteří nejsou ševci. Nemohli je veřejně prodávat ani na výročním trhu.²²⁴

Poslední skupinou, ale na rozdíl od předchozích případů, mocnější a bohatší, byli místní velkoobchodníci, kteří byli sdruženi v tzv. obchodním grémiu (*bürgerliche Handlungsgremium*), které se v 18. století nazývalo obchodním bratrstvem (*bürgerliche Handlungsbruderschaft*). Ti mohli jako jediní vedle cechovních ševců prodávat obuv ve městě, ale pod podmínkou, že budou nabízet pouze hedvábné a vyšívané módní boty, které byly úřady považovány za luxusní zboží. V roce 1804 vzplál spor mezi ševci a obchodníkem s galanterním zbožím Paulem Primavesim. Ševci žádali, aby byl vydán zákaz na prodej hedvábných a vyšívaných dámských bot. Použili osvědčenou rétoriku, že mistři trpí venkovskými fušery a ševci, kteří jim berou už tak malý výdělek. Argumentovali tím, že obuv nepatří ke galanternímu zboží, které je definováno jako pozlacený nebo postříbřený výrobek. Magistrát a posléze i nadřazené státní úřady jejich prosby nevyslyšely a

---

²²³ Žádost olomouckých jezuitů z 12. dubna 1769 a povolení moravského zemského gubernia ze 17. dubna 1769. Tamtéž.

²²⁴ Rovněž venkovští ševci nebyli vítanými návštěvníky městských trhů: „*eben so wenig als deren öffentlichen Verkauf auf den Jahrmärkten ohne Unterschied, wer sie immer seyen, beschränkt werden kann, deren Abstellung auch für die Landschuhmachermeister, da sie meistens ihre gefertigten Arbeiten selbst hausiren tragen...mehr lästig als zuträglich wäre*“. Vollständige Sammlung. Bd. 3, s. 225–226. – Tento podomní obchod často vykonávali židé. 8. ledna 1831 zabavil Anton Svoboda, městský švec, jednomu židovskému obchodníkovi několik párů dámských bot, které pak byly dány do dražby. Viz: Ševci – stížnosti cechu ševců na neoprávněný výkon řemesla. SOAO, fond AMO, Reg. 1786–1873, sg. 16s, inv. č. 190, č. k. 108.

nadále povolily obchodníkům s galanterním zbožím prodej těchto luxusní bot.²²⁵ Později vyšel dvorský dekret (11. června 1818), který povoloval obchodníkům s galanterií prodej luxusních bot.²²⁶

Naopak podle zmíněného dekretu nebylo dovoleno obchodníkům nabízet svým zákazníkům kožené boty. Ty mohli prodávat pouze cechovní ševci. Z tohoto důvodu měli mistři větší šanci prosazovat kontrolu městských obchodníků. Je to patrné z případu Josefa Riedela a Josefa Mandelbluha, obchodníků s galanterním a střižním zbožím. Ševcovský cech si vyžádal od magistrátu povolení k prohlídce skladu zmíněných obchodníků. 12. června 1818 za asistence dvou magistrátních sluhů našli a zabavili několik desítek párů kožených bot, které obchodníci „*öffentlich zum Nachtheile der Schuhmacherzunft zum Verkaufe auszubieten*“. Magistrát s odkazem na případ Paula Primavesiho podpořil ševcovský cech a potvrdil konfiskaci zabavených bot a zakázal místním obchodníkům obchodovat s koženými botami. Magistrát pak svůj postoj podrobněji osvětlil v odpovědi krajskému úřadu, který projednával odvolání potrestaných obchodníků. Mimo jiné uvedl, že ševcovské řemeslo je policejní a je potřeba chránit výdělky zdejších ševců, kteří jsou především odkázáni na výdělky z výročního trhu: „*Die hiesigen Lokalverhältnisse machen es überdies nothwendig, dass die hiesige Schuhmacherzunft in nahrungsfähigen Stand verbleibe*“. Zemský úřad následně uznal konfiskaci za platnou a odmítl stížnost obchodníků.²²⁷

Tržní řád byl nástrojem dohledu nad maloobchodníky a řemeslníky. Jeho hlavní zásadou bylo, aby všechen prodej probíhal veřejně na předem určeném místě, a byl tak dobře kontrolovatelný, zabránit porušování cenových, výrobních a hygienických předpisů. I když některá řemesla byla těmito předpisy omezována, jako například

---

²²⁵ Rozhodnutí magistrátu ze 17. srpna 1804 a definitivní rozhodnutí zemského úřadu ze 17. dubna 1807. SOAO, fond AMO, Reg. 1786–1873, sg. 963I, inv. č. 478, č. k. 896. – Ševci dokonce v době, kdy byla projednávána jejich odvolání k zemskému úřadu proti zamítnutí jejich žádosti, neoprávněně zabavili Primavesimu několik desítek párů bot. Viz stížnost Paula Primavesiho z 23. září 1806. Tamtéž.

²²⁶ Vollständige Sammlung aller Verordnungen. Bd. 3, s. 224–225.

²²⁷ Protokol o průběhu konfiskace z 12. června 1818; následné rozhodnutí magistrátu z 22. června 1818; koncept odpovědi magistrátu adresovaný krajskému úřadu z 6. listopadu 1818; konečné rozhodnutí zemského úřadu z 1. dubna 1820. SOAO, fond AMO, Reg. 1786–1873, sg. 963I, inv. č. 478, č. k. 896.

pekaři nebo řezníci, přesto byla tato opatření využívána, chránila domácí výrobce před cizí konkurencí a potírala nedovolený prodej. Chápat nespočet případů potírajících fušerství jako zápas mezi zastaralou a (proto)moderní výrobou, ale považujeme za velice přehnané a zjednodušující tvrzení. Většina olomouckých fušerů se rekrutovala z chudých poměrů. Nalezneme mezi nimi jak chudé venkovské řemeslníky, kteří hledali ve městě lepší život, tak i tovaryše, svobodné ženy a vdovy. Nedovolený výkon řemesla a obchodu nebyl zakazován pouze cechovními artikuly, nýbrž také zákony a předpisy předmoderního státu, z různých pohnutek (daňových, morálních, sociálních či hygienických) stíhal tyto přečiny. Nelze tedy tvrdit, že to byla ryze cechovní politika. V období konstituování (před)moderního státu zájmy cechovních mistrů, magistrátu a nadřízených úřadů v dohledu nad obchodem často souzněly, čehož dokázali řemeslníci dobře využívat. Samozřejmě nikdy tento vztah nebyl oproštěn od různých kolizí a sporů.

6. Zájmy olomouckých řemeslníků a cechovní samopráva

„Ist es der Absicht einer wohlthätigen Polizey ganz zuwider, neue Ordnungen [prodeje pečiva v pekařských krámech] zum Verfallen bürgerl. Nahrungen einzuführen, deren Absicht nicht nur auf Erfaltung der Ordnung im allgemein, sondern auch zur Aufrechthaltung des Nahrungstandes im Einzelnen.“²²⁸

V předešlých kapitolách jsme ukázali, že řemeslná korporace v Olomouci v období procesu vzniku předmoderního státního aparátu byla stále relevantní institucí hospodářského a sociálního života města. Cech dokázal úspěšně prosazovat své zájmy. Dosud jsme věnovali pozornost pouze správním normám a praxi při udělování mistrovského práva nebo dohledu nad městským trhem. Používali jsme velice vágní sousloví *zájem* nebo *politika cechu*, bez toho abychom se tázali, či zájmy cech hájí. V soudobých pramenech a textech se prezentují cechy jako homogenní těleso – tato rétoriku se nezřídka objevuje v historiografii. Přes proklamativní zdůrazňování jednoty a svornosti mezi řemeslníky bylo členstvo cechu pestrobarevnější. Existovaly zde skupiny, které se konstruovaly na základě geografické, rodinné a generační příbuznosti. V této kapitole nás bude zajímat otázka, kteří řemeslníci se stávali cechmistři, a jakou roli hráli v prosazování cechovní politiky. Na několika případech si ukážeme možnosti ovlivňování této politiky ostatními cechovními mistry.

Společný zájem: cech a stát

9. ledna 1786 se negativně vyjádřili představení ševcovského cechu k žádosti Michaela Wolfa, opraváře starých bot (*Schuhflicker*), který zažádal magistrát o povolení prodávat na městském trhu kožené venkovské boty. Cechmistři pokládali tyto výrobky, které chtěl žadatel vyrábět a prodávat, za nové zboží, ovšem oprávnění k těmto činnostem příslušelo cechovním mistrům. Právo obchodovat s koženou obuví na týdenním trhu souvisí zčásti s cechovním privilegiem a částečně

---

²²⁸ Stížnost sedmi pekařů proti cechmistrům pekařského cechu z 1. dubna 1795. Prodej pečiva – spor mistrů s představenými cechu pekařů o prodejní řád. SOAO, fond AMO, sg. 16b, inv. č. 177, č. k. 85.

s policejním dohledem.²²⁹ Cech prosí magistrát o zamítnutí jeho žádosti a na závěr zdůrazňuje, že každý ve státě musí dodržovat určitý řád a ani M. Wolf není zbaven této povinnosti.²³⁰

Ve vyjádření ševcovských cechmistrů je patrné, že se v něm spojují dvě roviny argumentace – starší korporativní jazyk s diskurzem souvisejícím s politikou habsburského státu. V peticích, stížnostech a různých listech olomouckých řemeslníků adresovaných magistrátu a nadřízeným státním úřadům se hojně a skoro pravidelně objevují odkazy na předpisy a dekrety, které vydávaly zemské nebo vídeňské úřady. Olomoučtí mistři dokázali velice umně využívat těchto norem k obhajobě svých zájmů. Někdy to hraničilo až s vydíráním, když mistři připomínali, že pokud nebude vyhověno jejich stížnosti, nebudou moci dostát svým závazkům, zejména daňovým, vůči místní vrchnosti a státu. Takto hrozili pekaři ve svém negativním vyjádření k udělení mistrovského práva Jakobu Georgovi z 25. června 1798 a připomněli magistrátu, že přijetím tohoto tovaryše za pekařského mistra bude mít pro stát neblahé následky, protože zajištění výdělků měšťanů je spojeno s bohatstvím státu.²³¹

Někdy se zdá, jako bychom četli nějaké soudobé kameralistické pojednání, což nás přivádí k otázce, kdo vlastně byli autoři těchto textů. Kromě samotných řemeslníků byli spolutvůrci těchto dokumentů městští advokáti, kteří pod nimi byli nezřídka podepsáni. Můžeme u nich předpokládat, že se daleko více orientovali ve spleti tehdejších nařízení a dekretů. Například pod stížností cechmistrů sklenářského cechu z 22. června 1807 byl podepsaný významný právník Franz Xaver Wekebrod,

---

²²⁹ „...theils, weil derlei Schuhaarbeitung, in wie weit es das Leder betrifft, ein meisterliches Verrecht ist, und theils, weil Wochenmärkte nur zum Handl mit Policeybedürfnüssen eingeführet sind“. Příštipkáři (Schuhflicker). SOAO, fond AMO, Reg. 1786–1873, sg. 16s, inv. č. 190, č. k. 111.

²³⁰ „Ist Jedermann in Staate schuldig sich den bestehenden Ordnungen zu unterziehen, wenn er sonst des Schutzes des Staates würdig sein will. Wolf ist also schuldig sich mit jenem Rechten zubegängen, die einem Schuhflicker vermög hergebrachter gütter Ordnung zustehen.“ Tamtéž.

²³¹ „Endlich müssen die Bürger einen dem andern die Hand reichen, und damit sich wechselseitige Verdienste zu fliessen, mithin die zu Erhaltung eines Staats so nothwendige Kette knüpfen so wie sie selbe augenblicklich zureissen, so bald ein Nahrungsweg im Staken gerathet Jedem dadurch die allgemeinen Glückseligkeit aufgehoben die Auswanderung bewirkt, welche dem Staat aus doppelter Ursach nemlich wegen abnehmender Bevölkerung und wegen Verminderung des allgemeinen Wohlstandes woraus allzeit die Quelle der Steuer und Gaben fließt gefährlich wird.“ Záležitosti jednotlivých pekařů. SOAO, fond AMO, Reg. 1786–1873, sg. 16b, inv. č. 177, č. k. 86.

který byl moravským zemským advokátem a mimo jiné byl autorem *Sammlung der Verordnungen und Generalien für sämtliche Zünfte und Innungen*, což byla přehledová příručka o vydaných nařízeních a patentech tykajících se řemeslných cechů a řemeslníků, jež vyšla v roce 1799.²³² Ševci uvedli ve své žádosti císařovně Marii Terezii z února 1750, tykající se inkorporace předměstských mistrů, že oni se už s advokáty v této věci poradili a investovali do této žádosti nemalé prostředky: „*schon mit denen Advocaten angebunden, undt über drey Hundert Gulden verprocessiret*“.²³³

Zdá se, že mistři si byli vědomi svého postavení a limitů a tomu přizpůsobovali svou vyjednávací strategii. Rétorika olomouckých řemeslníků skoro neobsahuje stížnosti na vydané zákony. Neboť jejich kritika by vedla spíše k opačnému důsledku. Nejnázorněji to lze vidět na příkladu Všeobecných cechovních artikulích z roku 1739, které byly po celé období nejdůležitějším normativním pramenem pro řemeslnické záležitosti. Nebyly pouze prostředkem, který umožnil podřídit cechy a řemeslníky dohledu centrálních úřadů, jak je často zdůrazňováno v literatuře, nýbrž mistři dokázali díky jejich pomoci potlačovat fušery, vymáhat výlučná obchodní práva na týdenních a výročních trzích, anebo regulovat pracovní trh. Ševci, kteří disponovali od roku 1740 speciálními artikulemi, požadovali u císařovny s odkazem na své stanovy a inkorporační řád z roku 1753 redukci předměstských obuvníků.²³⁴

V předchozí kapitole jsme doložili, že cech byl stále relevantní institucí, která byla respektována státními úřady. Ve sledovaném období nepozbyl cech

---

²³² Sklenáři – záležitosti jednotlivých mistrů. SOAO, fond AMO, sg. 16g, inv. č. 180, č. k. 95. – K Wekebrodovi viz: KUX, Hans. Verwaltungsgeschichte, s. 266 – Stručný životopis F. X. Wekebroda (1759 – 1815) viz: Ottův Slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Sv. 27. Praha, 1908, s. 178.

²³³ MZA, fond Gubernium B1, sg. O 15, inv. č. 2706, č. k. 1309.

²³⁴ „...weillen nun in unseren allergnädigst ertheillten Privilegien unter anderen ut A. Articulo Decimo clare vorgesehen worden, dass in der Stadt Ollmütz die Stadt und auff dem Land aber die Obrigkeiten auff unser angeben wieder die Pfuscher an Hand gegangen, dass ermelte Pfuscher keinen Schuhe=Knecht, oder Jungen fördern, sondern die Arbeith abgenommen, zur Obrigkeit gebracht, als dann in ein oder das andere Spithall, gegeben werden solle, welche auch unter einstens an das Kayser Königliche Tribunal dero Erb. Marggraffthumb Mähren des gleichen Einhalts erlassen worden, damit wir Uns deren allergnädigst bestätigten Article und Privilegien in der Thatt zuerfreuen haben, mithin bey solchen geschützet, undt gehandhabet werden.“ Tamtéž.

hospodářských a sociálních funkcí a byl až do 60. let 19. století jednou ze základních institucí hospodářské a sociální politiky habsburského státu. Z těchto důvodů je velice zjednodušující chápat předpisy a zákony pouze jako prostředky, které omezovaly možnosti řemeslníků obhajovat a prosazovat svá práva. Nešlo tedy o prostý jednosměrný tlak, od dvora-státu k poddanému. Moc byla delegována na množství vrchnostenských a městských úředníků, ale taktéž na cechmistry. Pozvolné budování státu nemuselo zúžit hrací plochu cechovních mistrů, ale spíše znamenalo nově definované pravidlo pro koexistenci obou institucí.

Cechovní samospráva

Cech byl jako jiné městské instituce hierarchizovanou organizací. V čele olomouckých cechů stáli volení hodnostáři, jejich pojmenování se během doby měnilo – *Zechmeister*, *Geschworen* a v mladším období *Vorsteher*. V čele korporací (ševců, pekařů, zámečnicků a sklenářů) stálo vždy několik těchto představených cechu. Větší cechy měly početně více funkcionářů. Ševci drželi v 1. polovině 19. století (až do 1850) dva cechmistry a k tomu dva náhradníky, kteří cech zastupovali v době jejich nepřítomnosti. Pekařský cech měl tři představené a početně menší zámečníci a sklenáři měli pouze dva. I mezi samotnými cechmistry existovala hierarchizace. Nejprestižnější byla funkce *staršího cechmistra* (jinak *Altgeschworen* nebo *Obervorsteher*) nebo prostě nazývaného první představený cechu. Pod ním byl *mladší cechmistr* (*Jungzechmeister*) a případně další funkcionáři. Rozdělení neodráželo ani tak větší pravomoc, ale spíše symbolickou rovinu a autoritu představeného cechu. Prvními cechmistry se stávali především mistři, kteří již předtím zastávali nižší cechovní úřady. Tento post byl pro řemeslníka vrcholem a odrážel respekt ostatních mistrů vůči němu.

Thomas Büchner ve své srovnávací studii o vídeňských a amsterdamských ceších v 18. století poukázal na rozdílné kompetence cechmistrů v daných městech. V obou případech měly cechy charakter veřejné instituce, která se podílela na správě města (např. požární služba nebo stavební dohled). Avšak vídeňští cechmistři dohlíželi vedle kontroly výroby a každodenní cechovní správy, také na chování svých členů a trestali různé přečiny od opilosti přes manželské záležitosti, až po

fyzické napadení. Naopak u amsterdamských cechů se tyto formy disciplinace mistrů neobjevují.²³⁵

Rovněž funkce olomouckých cechmistrů měla kvazi-veřejný charakter. Představený cechu byl v 18. a 19. století nejprve nápomocen státu a magistrátu, až potom spolumistrům. Obsah přísahy, kterou cechmistr skládal, jasně definoval tuto funkci. Ševcovský cechmistr sliboval ve 30. letech 19. století, že bude poslušný zeměpanským zákonům a nařízením magistrátu a bude dohlížet, aby je členové cechu respektovali a neporušovali. Například nařízení pro Dolní Rakousy z 8. února 1822 připomínalo, že cechmistr musí mít nejen důvěru mistrů, ale také místní vrchnosti.²³⁶ Přísaha obsahovala i tradiční pasáž o udržování řádu a svornosti uvnitř sdružení. Nemělo docházet k bezdůvodným stížnostem a rozepřím: „*unter der Meisterschaft Ruch und Einigkeit pflegen, auf gute Zucht, Sittlichkeit und Auferbauung sehen*“.²³⁷ Cechmistři měli být respektováni ostatními mistry a tovaryši, ti měli být poslušní jejich rozhodnutím.²³⁸

Pravomoce cechmistrů se s vydáním generálních cechovních artikulů nijak zásadně nepozměnily. Nadále se starali o vnitřní správu cechu. Každý cechmistr a cechovní komisař měl dostat klíč od cechovní poklady nebo truhly. Ta mohla být otevřena a znovu uzamčena pouze na cechovní schůzi za přítomnosti ostatních mistrů, kteří tak mohli kontrolovat jednání svých zástupců. Cechmistři těmto cechovním setkáním, jež se měla konat čtyřikrát do roka, předsedali. Kromě toho

---

²³⁵ Büchner se domnívá, že tyto rozdíly mají kořeny v odlišných tradicích řemeslné samosprávy a zájmech vrchnosti a státu. V případě Vídně odkazuje na kameralistické a statovědné koncepce, které podporovaly nejenom rozvoj výroby a export, nýbrž „*sollten die Untertanen zur Steigerung der «Arbeitsamkeit» einem ganzen Katalog von Verhaltensmassregeln unterworfen werden, dessen Ausdruck eine Fülle von Policeyordnungen waren.*“ BUCHNER, Thomas. Formale Eliten bei Wiener und Amsterdamer Zünften im 18. Jahrhundert. In: HÄBERLEIN, Mark – JEGGLE, Christof (Hg.). Vorindustrielles Gewerbe. Konstanz, 2004, s. 216–218. – Podrobněji BUCHNER, Thomas. Möglichkeiten von Zunft, s. 58–72.

²³⁶ Vollständig Sammlung. Bd. 1, s. 131.

²³⁷ Text přísahy z 16. února 1836. Ševci – volby představených cechu. SOAO, fond AMO, Reg. 1786 – 1873, sg. 16s, inv. č. 190, č. k. 107.

²³⁸ 55. artikul všeobecných cechovních artikulů: „*...werden auf deren Aeltesten Schickung jeder Meister und Gesell unweigerlich zu erschienen, auch sonst in billigen das Handwerk angehenden Dingen denselben den gebührenden Gehorsam zu erzeigen haben.*“ Vollständig Sammlung. Bd. 1, s. 62–63.

měli představení cechu na starosti hospodaření korporace a vydávání různých atestací a výučních listů pro učně a vandrující tovaryše. Další důležitou funkcí cechmistrů byla možnost odvolat se proti udělení mistrovského práva. Žádný mistr se nemohl účastnit odvolacího řízení. Rekurs mohl podat pouze představený cechu.²³⁹

Nevíme příliš o tom, jak probíhaly volby v předchozím období. Stojí za povšimnutí, že starší artikule ševcovského cechu z roku 1641 neobsahují žádnou zmínku o vnitřní správě korporace. Mladší pořádek koželužského cechu z roku 1712 ukazuje, že nešlo o výjimku, nenalezneme v něm ani pasáž o vnitřní organizaci a vůbec nic o volbě cechmistra. Můžeme pouze spekulovat, že až do vydání všeobecných cechovních artikulů, existovala mnoha ustanovení o cechovní správě v ústní tradované formě (artikule z roku 1740: „*andenglische Gebrauch und Gewohnheit*“).²⁴⁰ Díky sporu uvnitř ševcovského cechu z roku 1675, zmíněného v 3. kapitole, však víme, že dříve nevolili představené cechu všichni mistři, ale pouze odstupující cechmistrů. Cechmistrovský úřad a jiné cechovní funkce (dohlížitelé, *Beschauer*) byly v 17. století pravidelně obnovovány městskou radou.²⁴¹

Cechmistra měl podle všeobecných cechovních artikulů volit celý cech a magistrátní cechovní komisař. Kde bylo zvykem (*Herkommens*), měla ho potvrdit a dosadit vrchnost nebo magistrát. Speciální artikuly ševcovského cechu z roku 1740 konkrétně hovoří o podobě této volby. Podle starého obyčeje měla současně s renovací městské rady proběhnout volba cechovních představených. Všichni volit nemohli, ale pokaždé se mělo vybírat ze sedmi kandidátů. Samotná volba měla proběhnout jenom za přítomnosti cechovního komisaře a vybraných mistrů.²⁴²

---

²³⁹ Např. 5. března 1808 odmítl sklenářský cech stížnost Josefa Hoffmanna proti udělení mistrovského práva Antonu Zbitkovi s tím, že jednotlivý mistr nemá právo se odvolávat proti rozhodnutí celého cechu. Tento postoj zastával jak magistrát, tak i krajský úřad. Sklenáři – záležitosti jednotlivých mistrů. SOAO, fond AMO, Reg. 1786–1873, sg. 16g, inv. č. 180, č. k. 95.

²⁴⁰ SOAO, fond AMO, ZR, 3b/I, inv. č. 132, č. k. 5. – SOAO, fond Cech koželuhů Olomouc, inv. č. 4, č. k. 1.

²⁴¹ Seznam obnovených úřadů na vesnicích a představených cechů k 31. lednu 1683. SOAO, fond AMO, ZR, sg. 83/12, inv. č. 2636, č. k. 98. – Snad můžeme předpokládat, že forma voleb v ceších kopírovala praxi výběru městských radních a konšelů, kteří také nebyli voleni všemi měšťany.

²⁴² 18. artikul: „...*alle jährlich nach der Raths Verneuerung auch die Geschwohrne der Schuhmacher, deren jedesmahl Sieben seynd, sich in anwesenheit des Raths=Comissarii mit Ausschlussung der*

Díky sporu mezi pekaři, ke kterému došlo v roce 1789, víme, že u pekařského cechu byl s vydáním všeobecných cechovních artikulů zrušen starý zvyk, jenž omezoval výběr cechmistrů. Předtím existovala praxe, že za cechmistry měli být vybíráni mistři patřící k nejstarším členům cechu. Příklad pekařů ukazuje, že nová forma voleb byla v této době už všeobecně přijímána.²⁴³ Od konce 18. století můžeme spolehlivě tvrdit, že představené cechu volili všichni mistři bez rozdílu. Neexistovala žádná omezení, která by některým mistrům, nebo skupině mistrů odpírala aktivní volební právo, jak tomu bylo ve starších obdobích.²⁴⁴ Samozřejmě, podobně jako v 17. století musel být zvolený cechmistr potvrzen městskou radou, ta preferovala spolehlivé a nekonfliktní mistry. Například v případě potvrzení volby Ignatze Justa, zámečnického mistra, magistrát ve svém rozhodnutí uvedl, že ostatně tento mistr je nejstarší a nebyly proti němu vzneseny žádné stížnosti.²⁴⁵ Mistři vybíraní za cechmistry museli být bezúhonní. Z toho důvodu nemohla městská rada v roce 1847 potvrdit hlasování pekařských mistrů, protože za prvního představeného opět zvolili Ferdinanda Scholze, ten tuto funkci už zastával šestkrát za sebou. Magistrátu vadilo, že byl třikrát policejně vyšetřován (za utržení na cti městského lékaře, plukovníka a městského hrobaře). V jednom případě byl nakonec uvězněn a musel zaplatit pokutu. Podle magistrátu měla být bezúhonnost cechmistra vzorem pro tovaryše a učně. Městská rada nařídila opakování voleb s vědomím, že se

---

übrigen Maisterschafft verändern, und ihre ordentliche Wahl vornehmen.“ SOAO, fond Cech ševců Olomouc, inv. č. 3, č. k. 1.

²⁴³ Spor vznikl mezi pekařským cechem a mistrem Bartholomäusem Hönischem, který požadoval, aby byla volba cechmistrů anulována, poněvadž nebylo přihlíženo ke starému obyčeji, aby „*weilen es von Uralters her eine eingeführte Sache wäre, mit Ausschluss der jungen Meistere, die in der Zahl der älteren zu Geschworenen auszuwählen*“. Ten byl nejen všeobecnými cechovními artikuly zrušen, ale i magistrátní nařízení z roku 19. května 1785 tento způsob volby zakazoval. Magistrát proto odmítl tuto stížnost a svým rozhodnutím z 23. února 1789 potvrdil volbu nových cechmistrů. Cech a společenstvo pekařů – volby představenstva. SOAO, fond AMO, Reg. 1786–1873, sg. 16b, inv. č. 177, č. k. 84.

²⁴⁴ Viz zápisy a protokoly cechovních voleb u ševců, pekařů a zámečníků. Ševci – volby představených cechu. SOAO, fond AMO, Reg. 1786–1873, sg. 16s, inv. č. 190, č. k. 107. – Cech a společenstvo pekařů – volby představenstva. SOAO, fond AMO, Reg. 1786–1873, sg. 16b, inv. č. 177, č. k. 84. – Zámečníci – volby představených. SOAO, fond AMO, Reg. 1786–1873, sg. 16s, inv. č. 190, č. k. 113.

²⁴⁵ Rozhodnutí magistrátu z 9. ledna 1827. Zámečníci – volby představených. SOAO, fond AMO, Reg. 1786–1873, sg. 16s, inv. č. 190, č. k. 113.

neúčast na cechovní schůzi trestá pokutou, tak se na ni dostavilo pouze 10 ze 17 mistrů, což můžeme chápat jako demonstraci proti rozhodnutí magistrátu a zemského úřadu.²⁴⁶

S vydáním všeobecných cechovních artikulů můžeme paradoxně mluvit o *demokratických* prvcích v samosprávě olomouckých cechů. Jistě to neznamená, že se cechmistrem mohl stát jakýkoliv mistr. Byli-li v městském cechu inkorporovaní venkovští řemeslníci, nedisponovali volebním právem. Kromě osobních ambicí mistra aspirovat na tuto funkci, hrály při volbě cechmistrů svou roli příbuzenské vazby a rodinná politika. Pohled na skladbu cechmistrů u ševců, pekařů a sklenářů naznačuje, že velká část mistrů se nikdy přímo nezapojila do správy cechu. Nepřekvapujícím zjištěním bylo, že u početnějšího cechu panoval větší nepoměr mezi *aktivními* a *pasivními* mistry, a naopak. Na jedné straně stáli ševci, z nichž pouze pětina alespoň jednou zastávala funkci cechmistra. Naproti tomu u menšího sklenářského cechu participovala na cechovní správě polovina mistrů (viz tabulka č. 1).

Tabulka č. 1: Participace mistrů na cechovní samosprávě					
Pekaři 1787 – 1852	Nikdy	1x	2x	Vícekrát	Celkem
Počet	32	0	3	11	46
Procent	69,60%	0%	6,50%	23,90%	100%
Ševci 1796 – 1860					
Počet	78	3	4	16	101
Procenta	77,20%	3%	4,00%	15,80%	100%
Skelnáři 1766 – 1847					
Počet	12	3	3	8	26
Procent	46,20%	11,50%	11,50%	30,80%	100%

Ukazuje snad vysoký podíl mistrů, kteří se nepodíleli na cechovní správě, jako v případě ševců, kde úřad cechmistra byl v rukou několika rodin, na jakési řemeslnické *oligarchie*? Spíše se zdá, že to bylo právě naopak. Samozřejmě u každého cechu najdeme některé rodiny, jejichž zástupci se hojně objevovali mezi reprezentanty cechu. U ševců to byly rodiny Appelů (4 členové) a Weissů (6), u pekařů Schwabů (3) a Novaků (2). Sociální původ cechmistrů však naznačuje patrně

²⁴⁶ Cech a společenstvo pekařů – volby představenstva. SOAO, fond AMO, Reg. 1786–1873, sg. 16b, inv. č. 177, č. k. 84.

rozdíly mezi jednotlivými cechy. I když u ševců existovaly největší disproporce v participaci mistrů na cechovní správě, nicméně zvolení cechmistrů nebyli hegemonní skupinou. Většina *starších cechmistrů* nepocházela z Olomouce a nebyla syny ševcovských mistrů. Tato skutečnost částečně souvisí s námi zmíněnou sociální a geografickou mobilitou olomouckých ševců. Synové olomouckých mistrů měli ve většinovém volebním systému obtížnější možnost být zvoleni. Cechovní *elita* se vyznačovala větší otevřeností vůči nově přichozím řemeslníkům, což nemůžeme říct o sklenářském a pekařském cechu, u kterých nebylo inkorporováno tak velké množství cizích mistrů jako u ševců (viz tabulka č. 2 – 3).

Tabulka č. 2: Původ cechmistrů		
Pekaři 1787-1852		
Syn olom. Mistra	9	39,20%
Z Olomouce	1	4,30%
Ostatní	13	56,50%
Celkem	23	100%
Ševci 1796-1860		
Syn olom. mistra	8	24%
Z Olomouce	4	11,80%
Ostatní	22	64,70%
Celkem	34	100%
Skelnáři 1766-1847		
Syn olom. mistra	5	35,70%
Z Olomouce	2	14,30%
Ostatní	7	50%
Celkem	14	100%

Tabulka č. 3: Obsazení jednotlivých cechmisterských úřadů				
Funkce	Syn olom. mistra	Z Olomouce	Ostatní	Celkem
Pekaři 1787 – 1852				
1. cechm.	4	1	3	8
2. cechm.	3	0	8	11
3. cechm.	4	0	9	13
Ševci 1796 – 1860				
1. cechm.	3	1	7	11
2. cechm.	2	1	10	13
3. cechm.	7	2	5	14
4. cechm.	1	3	14	18
Sklenáři 1766 – 1847				
1. cechm.	2	1	3	6
2. cechm.	5	2	7	14

V těchto ceších měli daleko větší zastoupení domácí mistři, kteří převzali řemeslo po svých otcích. Nejzřetelnější je to u pekařského cechu, kde jich v cechovní správě bylo 9 z 24 synů olomouckých pekařů. Rovněž za *starší cechmistry* byli častěji voleni pekaři (4 z 8) narození v Olomouci. Jako v případě ševců, zde existuje nepřímá úměra s vývojem mobility pekařských mistrů. Ani u pekařů však nelze jednoznačně mluvit o výlučné převaze několika rodin, poněvadž několik významných cechmistrů nepocházelo z Olomouce. Například Franz Schwabe starší pocházel z pruské Svidnice nebo Josef Brenner, který se narodil v Moravské Třebové, ti zastávali po dobu více než deseti let nejprestižnější post prvního cechmistra. Vskutku výjimečným případem byl sklenářský cech, kde rodina Habichů držela s menšími přestávkami úřad *staršího cechmistra* 57 let.

Samotná správa cechu zůstala tedy v rukou malé skupiny mistrů, která se u některých cechů opírala o rodinnou síť. Tato skutečnost byla jedním z konfliktních polí mezi představenými cechu a ostatními mistry. Cechmistři byli pod dohledem ostatních mistrů, dbali, aby dostatečně hájily jejich zájmy a práva. Často se objevují stížnosti, že představení cechu využívají svého postavení k vlastnímu prospěchu. Kromě sporu týkajících se kontroly vnitřní správy cechu, především financí, vznikaly rozepře o rozdělování veřejných zakázek a otázek městského trhu. Tyto případy jsou pro nás velice zajímavé, poněvadž texty sporných stran nám nabízejí vhled do myšlení a názorů na význam korporace a jejích reprezentantů.

Jak jsme v jiné souvislosti zmínili, pekaři si od 80. let 18. století stěžovali na finanční obtíže svého řemesla. Pociťovali hospodářské následky rušení klášterů a dlouhého válečného konfliktu. Snad z těchto příčin, se v této době více snažili kontrolovat trh s pečivem a využívali cech jako prostředku ke snižování tlaku hospodářské recese. Z tohoto důvodu se pokusili, a docela úspěšně, zredukovat počet olomouckých městských pekáren. Silná pozice domácích mistrů ve správě cechu umožnila především hájit zájmy etablovaných mistrů. Ve vyjádření pekařů, kteří byli zastupováni svými cechmistry, se často objevovaly požadavky, že mistrovské právo v první řadě musejí získávat synové nebo zeťové pekařů. Nešlo pouze o zajištění stabilního sociálního statutu pro mladšího člena rodiny, ale taktéž garanci klidného dožití stárnoucího mistra. Když se v roce 1791 kvůli vysokému věku vzdal řemeslného práva pekař Franz Wunsch, prosil magistrát, aby na jeho místo byl přijat Josef Brenner, který si hodlal vzít jeho neteř. Mezi argumenty ve

prospěch tohoto tovaryše uváděl, že se o něj řádně postará, aby „*er niemahlen dem Publico zu Last fallen werden*“. Podobné dobrozdání bez námitek vůči němu vydal i pekařský cech, protože se jednalo o zajištění živobytí starého mistra: „*um so minder etwas einzuwenden haben, als I.tens es sich um die Versorgung eines alt erlebten Meister handelt*“.²⁴⁷

Mistři se v této obtížné době snažili zajistit si všechny možné finanční zdroje, což často mohlo vyvolat kontroverze a konflikt uvnitř cechu. Vedle výroby pro městské obyvatelstvo zásobovali pekaři také olomouckou vojenskou posádku. Přes všechny stížnosti městských mistrů na armádní řemeslníky byla práce pro erár vítaným vedlejším výdělkem. Vojenská správa disponovala vlastní pekárnou, která mohla péct pouze pro vojsko a chudý lid, což bylo trnem v oku zdejšími mistrům. Přesto se vojsko neobešlo bez pečiva cechovních mistrů. To peklo pro olomoucký vojenský špitál, který nejprve sídlil přímo ve městě v bývalém jezuitském konviktu, a později v Klášterním Hradisku. Víme, že vojenská správa uzavřela v roce 1772 smlouvu nejprve pouze s městským pekařem Georgem Molitorem. Už v 80. letech se cech snažil získat tuto zakázku pro všechny mistry, ale až do své smrti byl G. Molitor výhradním dodavatelem. Po jeho skonu na uvolněné mistrovské místo nastoupil Franz Růžička, uzavřel sňatek s vdovou po zmíněném pekaři, čímž zároveň převzal práci pro vojsko, pro které pekl až do konce roku 1795. V této době mistři znovu vznesli stížnost proti tomu, že zásobování špitálu příslušelo pouze jednomu mistrovi. Cechmistrů označili předchozí smlouvy Molitora a Růžičky přímo za „*zunftschädliche Anträge*“. Prostřednictvím cechmistra Maximiliana Nowaka navrhli veliteli pevnosti, že pečivo bude za stejnou cenu dodávat celý cech a to takovou formou, že mistři se budou po pěti dnech střídat v zásobování špitálu. V případě zvýšené poptávky po pečivu by pracovalo více mistrů najednou. Následně došlo mezi cechem a F. Růžičkou k soupeření, kdo nabídne větší slevu. Nakonec vojenská správa uzavřela s cechem smlouvu. Právě tato dohoda byla předmětem celého sporu, poněvadž F. Růžička se neměl podílet na zásobování.²⁴⁸

---

²⁴⁷ Žádost Franze Wünsche z 11. října 1791 a zpráva cechovního komisaře o postoji pekařského cechu z 25. října 1791. Pekaři – oznámení o vykonávání či odhlášení řemesla. SOAO, fond AMO, Reg. 1786 – 1873, sg. 16b, inv. č. 177, č. k. 85. – Obdobný postoj pekařského cechu můžeme vidět na případě mistrovské vdovy Veroniky Brennerové, viz kapitola č. 3.

²⁴⁸ Stížnost z 21. února 1796. Spor o dodávání pekařských výrobků do vojenské nemocnice. SOAO, fond AMO, Reg. 1786–1873, sg. 16b, inv. č. 177, č. k. 85.

Cechmířtři se ohrazovali proti nařčení ze závidi a prospěchářství, a že jednají ve prospěch všech mistrů: „*wessentlich wegen auch die Meisterschaft durch Nahrungs sorgen, nicht aber durch die Missgunst des Altgeschwornen bewogen wurden*“. Argumentovali tím, že Růžička se sám vyloučil z kontraktu, jelikož se postavil proti svým spolumistrům, kteří museli dát vojenské správě větší slevu.²⁴⁹ Stejného názoru byl jak magistrát, tak i krajský úřad, který odmítl stížnost F. Růžičky a potvrdil dohodu mezi cechem a vojenskou správou. Mimo jiné krajský úřad uvedl, že Růžička se při licitaci choval zjiřtně a v neprospěch celého cechu.²⁵⁰

Skoro ve stejné době se cechmířtři pekařského cechu pokusili upravit způsob prodeje ve dvou cechovních krámcích, které se nalézaly pod radnicí. Proti tomuto úmyslu se ve své stížnosti z 1. dubna 1795 postavilo sedm pekařů. Vadilo jim, že změna dosavadní formy prodeje, kdy se střídalo každý den v těchto krámech dvanáct pekařů a každý mistr čekal pouze tři dny, než na něho vyjde řada, bude v neprospěch chudších mistrů. Tento starý řád chtěli cechmířtři zrušit. Prodejním právem měli stále disponovat všichni mistrí, avšak oproti předchozí praxi měli prodávat pouze čtyři mistrí v 14 denních intervalech. Navrhovaný řád byl nejen v neprospěch chudších mistrů, ale také v neprospěch veřejnosti, hrozilo, že tak málo pekařů nebude stíhat upéct tolik pečiva. Autoři stížnosti dokonce popírali, že cechmířtři mají pravomoc tuto změnu prodejního řádu provést bez souhlasu magistrátu. Úkolem představených cechu je podle nich pouze dohled nad respektováním cechovních artikulů a dobrým řádem: „*[cechmířtři] blos über Beobachtung der Zunftgeneralien und der eingeführten guten Ordnung wachen sollen*“. Nakonec k dohodě mezi těmito mistry a cechmistry pekařského cechu došlo, ti jim částečně ustoupili a snížili interval na 7 dní.²⁵¹

---

²⁴⁹ „*Er sich selbst als Collicitant von der eröferten Lieferung ausgeschlossen habe, und hieran um so weniger Antheil haben könne, als es wohl der erste Fall wäre, dass der Nutzen einer erstandenen Lieferung mit einem boshafien Collizitanten, der hieran mit seinem Mitmeistern gegen 6 Kreuzer Nachlass keinen Antheil haben, sondern lieber gegen einen Nachlass per 9 Kreuzer allein liefern wollte, getheilt werden müsste.*“ Reakce představených pekařského cechu z 13. března 1796. Tamtéž.

²⁵⁰ „*[Růžička] zum Nachtheil der ganzen Zunft diesen Vertrag aus Eigennutz, und Missgunst gegen eurem Handwerksgenossene zu hintertreiben gesucht*“. Rozhodnutí magistrátu z 18. března 1796 a olomouckého krajského úřadu z 2. června 1796. Tamtéž.

²⁵¹ Stížnost mistrů z 1. dubna 1795 a protokol z 2. června 1795, kterým byla celá záležitost urovnána. Prodej pečiva – spor mistrů s představenými cechu pekařů o prodejní řád. SOAO, fond AMO, sg. 16b, inv. č. 177, č. k. 85.

Další příklad dokumentuje časté rozpory mezi mistry při artikulaci cechovní politiky a jejich prosazování. Na počátku 19. století vzplál spor mezi zámečnickými mistry o rozdělení práce pro vojenskou správu. Ani v tomto případě nebyla předmětem sporů ani tak jednání vojenské správy, ale spíše dělba práce mezi řemeslníky a otázka cechovní solidarity. Celá záležitost však oproti předchozímu příkladu málem vedla k odvolání a změně cechmistrů. 2. července roku 1801 podali cechmistři Daniel Böhm a Paul Stiller stížnost proti tomu, že si mistr Ignatz Just společně ještě s jedním sklenářským mistrem monopolizoval práci pro vojenský špitál (bývalý jezuitský konvikt) na pevnostních stavbách. Předtím vojenská správa uzavřela smlouvu s celým cechem. Každý mistr se mohl podílet na těchto zakázkách a žádný mistr nebyl zvýhodňován. V roce 1801, kdy se měl vojenský špitál přestěhovat z města na Klášterní Hradisko, nebyl kontrakt mezi armádou a cechem prodloužen a práce měla být přidělena pouze dvěma mistrům. Autoři petice se obávali, že jeden zámečnický mistr, který už tak má dostatek práce, bude mít vysoké výdělků na úkor ostatních mistrů. Cechmistři dále zdůrazňovali, že jsou vůči mistrům povinovani tím, aby při získávání zakázek nastolili rovnost podmínek a žádný z řemeslníků neměl výhody či monopolní pozici. Požadovali na magistrátu, aby zasáhl a rozdělil práci mezi všechny mistry, neboť „*die Landesväterliche Fürsorge für die Aufrechthaltung der Bürger im Staate in unmittelbahren Aufspruch zu nehmen*“.²⁵²

Žádost zámečnických cechmistrů částečně otrásla jejich pozicí uvnitř cechu a vedla k rozdělení cechu na dva tábory. Zmíněný mistr Ignatz Just, který si prý uzurpoval práci pro vojenský erár společně se čtyřmi dalšími mistry, jedním z nich byl jeho tchán a druhý kmotr jeho dítěte, podali na magistrátu žádost, v níž se domáhali sesazení dosavadních cechmistrů a nových voleb. Důvodem rozkolu uvnitř cechu byla právě kritika Ignatze Justa a žádost cechmistrů o spravedlivější rozdělení práce mezi všechny mistry, která byla považována druhou stranou za pouhou zástěrku pro jejich vlastní zájmy (*sein Brod*). Cechmistři se ve své odpovědi snažili snížit legitimitu a legalitu druhé strany. Poukazovali na příbuzenské vztahy mezi autory petice. Oni svým jednáním prý pošpiňují a urážejí zákonné představené cechu, kteří se starají o blaho všech mistrů, a vnášejí jen neklid a nejednotu do

---

²⁵² Žádost z 2. července 1801. Zámečníci – spory a stížnosti. SOAO, fond AMO, Reg. 1786–1873, sg. 16s, inv. č. 190, č. k. 113.

cechu. Cechmistři znovu zopakovali, že se pouze dožadují, aby mezi mistry byla rovnoměrná dělba práce pro vojenskou správu, ta by podle nich vedla ke klidu a svornosti („*die Ruhe und Eintracht*“) uvnitř cechu. Celý spor skončil nerozhodně. Magistrát nakonec nevyhověl ani jedné straně a zamítl, jak rozdělení práce mezi mistry, tak stížnost cechmistrů.²⁵³

Tento případ poukazuje na to, že cechmistři často nemuseli zastupovat stanoviska celého cechu, a že uvnitř cechu existovaly zájmové skupiny, které částečně stály na příbuzenských vztazích. Mladý mistr Ignatz Just, který se stal mistrem teprve v roce 1799, měl oproti cechmistrům jistou výhodu *domácího* prostředí. I když on sám, podobně jako oba cechmistři, nepocházel z Olomouce, měl díky rodinným vazbám pevnější postavení v cechu. Ještě než se stal mistrem, tak jeho příbuzný Karel Josef Just zastával několik let ve funkci cechmistra. Rovněž na jeho straně stáli věkově starší mistři, z nich například Franz Platz, s jehož dcerou se I. Just oženil, zastával předtím úřad cechmistra. Jeho silnou pozici mezi mistry dokládá skutečnost, že Just byl od roku 1806 až do 1848, kdy složil svou živnost, prvním představeným zámečnického cechu.

Dalším konfliktním polem byl dohled na činnost cechmistrů ze strany ostatních mistrů. Hlavně se požadovalo, aby cechmistři nejednali potají, nýbrž za účasti všech mistrů. Poměrně malá část mistrů se aktivně podílela na správě cechu, z čehož pramenily nesváry. Cechmistři chtěli zvýšit autoritu svého úřadu, respektive své vlastní osoby, a distinktivním jednáním se snažili vymezovat vůči ostatním mistrům. Právě konflikt mezi olomouckými ševci ukazuje, že se v něm zrcadlí nejen požadavek kontroly, ale rovněž snaha řemeslníků omezovat nezávislost cechmistrovského úřadu a prosazovat konsensuální rozhodování. Jednou ze sporných otázek, která rozdělila cech na dva znesvářené tábory, byla jednak starší zvyklost popíjení na cechovní schůzi v době svátku Božího těla za neúčasti ostatních mistrů. Všichni mistři se během 19. května 1777 dohodli, že zruší tento zákaz, čímž se setřel rozdíl mezi představiteli cechu a běžnými členy. Kromě jiného vydali usnesení, aby se všichni zvolení cechmistři bez rozdílu podíleli na cechovní správě. Dosud panoval zvyk, který odporoval ševcovským artikulům z roku 1740, že ze

---

²⁵³ Stížnost na cechmistry z 29. srpna 1801. Zámečníci – volby představených. SOAO, fond AMO, Reg. 1786–1873, sg. 16s, inv. č. 190, č. k. 113. – Odpověď cechmistrů z 21. září 1801; rozhodnutí magistrátu z 25. září 1801. Zámečníci – spory a stížnosti. SOAO, fond AMO, Reg. 1786–1873, sg. 16s, inv. č. 190, č. k. 113.

sedmi cechmistrů pouze čtyři fakticky vykonávali svůj úřad, a zbývající tři cechmistři měli pouze pasivní roli: „übrigen drei aber nur absitzen mussten“.²⁵⁴

Všechny zmíněné případy poukazují, že mistři měli dostatek možností jak pomocí stížností a nátlaku přinutit cechmistry a také magistrát, aby hájili zájmy všech mistrů. Běžná agenda byla v rukou cechmistrů, ale důležitá cechovní ustanovení byla většinou potvrzována souhlasem všech mistrů („*gesamte Zunft*“). U ševcovského cechu se vyskytovali tzv. deputovaní mistři, kteří se často účastnili jednání cechmistrů a jejichž přítomnost snižovala napětí mezi mistry.²⁵⁵ Tyto spory na druhou stranu rovněž dosvědčují význam a autoritu cechmistrovského úřadu a obecně cechovní samosprávy. Reprezentanti cechu se často ocitali ve složité situaci, kdy museli stát nejen na straně svých spolumistrů, ale také museli respektovat zájmy místní vrchnosti. Magistrát od nich vyžadoval zajištění klidu a svornost mezi mistry. Je nutné poznamenat, že důležitou roli hrál i cechovní komisař, který byl chápán už od 17. století jako prostředkující osoba mezi rozhádanými mistry. V podobném duchu byl ukončen jeden protokol, kdy mistři a cechovní komisař doufali, že přijaté ustanovení bude znamenat jednotu mezi cechmistry a mistry.²⁵⁶

---

²⁵⁴ Ujednání celého cechu z 19. května 1777. SOAO, fond Cech ševců Olomouc, inv. č. 9, č. k. 3.

²⁵⁵ Zejména na počátku 19. století. Kupříkladu stížnost cechu z 23. června 1804 nebo 16. prosince 1811. Cech ševců žádá o zakročení proti fušerství ze strany vojska. SOAO, fond AMO, Reg. 1786–1873, sg. 16s, inv. č. 190, č. k. 108.

²⁵⁶ „...hofft der Gefertigte, daß durch diese getroffene Einleitung, wenn sie gehörig in Erfüllung gebracht wird unter den Geschwornen, und der Meisterschaft Ruhe und Einigkeit herrschen wird“. Protokol z 19. května 1799. Ševci – stížnosti cechu ševců na neoprávněný výkon řemesla. SOAO, fond AMO, Reg. 1786–1873, sg. 16s, inv. č. 190, č. k. 107.

Závěr

30. léta 18. století jsou považována v české historiografii za zásadní zlom ve vývoji cechovníctví v českých zemích. Normy a nařízení týkající se cechu vydávané v 18. a 19. století panovníkem a státními úřady byly interpretovány jako apriorně proticechovní, které měly minimálně omezit autonomii této instituce. Dosavadní bádání sneslo nesčetné množství dokladů o charakteru cechovní autonomie v předcházejícím období, dosvědčující, že cechy už před vydáním generálních artikulů podléhaly kontrole místní vrchnosti a možnosti řemeslníků byly limitovány lokálními mocenskými autoritami (zejména městskou správou). Nicméně je přesto dopad nově vyšlých patentů a řádů pojmán badateli jako podstatný zásah do cechovní práv a vztahů mezi cechem a státem, „*kdy stát vydáním všeobecných cechovních řádů...zasáhl rozhodujícím způsobem do cechovní samosprávy a řemeslnické organizace takřka bezvýhradně podřídil své pravomoci*“.²⁵⁷

Ukázali jsme, že kupříkladu funkce cechovního komisaře, která byla v 30. letech 18. století zavedena všeobecně, existovala v královských městech již ve starším období. V Olomouci a pražských městech přinejmenším od 17. století uplatňovala městská správa dohled na cechy prostřednictvím delegovaných radních. V českých královských městech už od revolty z roku 1547 musely všechny cechovní schůze probíhat s vědomím městské rady a císařského rychtáře.

Rovněž nedošlo s vydáním všeobecných cechovních artikulů k radikální institucionální změně. Městská rada si nadále podržela významné pravomoci nad cechy, které na ní delegoval stát, což problematizuje zjednodušenou představu, že stát v 18. století řemeslné korporace „*bezvýhradně podřídil své pravomoci*“. Městská správa hrála významnou roli v dohledu nad městskými trhy v potírání nelegálního výkonu řemesla a především v procesu udělování mistrovského práva. Cechovní řemeslníci dokázali v komunikaci s městskou administrativou

---

²⁵⁷ CIEŠLAK, Leszek. Třebíčský tkalcovský cech do konce 20. let 18. století: Příspěvek k vnitřnímu životu cechů. Olomouc, 2004, s. 19. Diplomová práce obhájena na Katedře historie, Filozofická fakulta, Univerzita Palackého. Autor se věnuje poměrům místní správy (městské rady a správy panství) a cechu pouze v případě hospodářských povinností (např. odběr vrchnostenské vlny, milové právo). – Slovy Wintra: „*Toť silná rána do cechovníků. V letech 1731 – 1732 vyšly nové patenty proti autonomii cechovní, jimiž vliv správních orgánů státních sesílen.*“ WINTER, Zikmund. Český průmysl a obchod, s. 435. – Srov. JANAČEK, Josef. Přehled vývoje, s. 278–280.

prosazovat své partikulární zájmy. Nejpatrnější to bylo u pekařů a ševců, mající stále nástroje jak regulovat počet mistrů a dílen ve městě. Zejména rozdělení řemesel na policejní a komerční se stalo jedním z hlavních instrumentů olomouckých cechů.²⁵⁸ Oba cechy využily potenciál, které jim nabízela státní cechovní politika, umožňující omezovat s ohledem na lokální potřeby místa množství mistrů ve městě. Cechy se v této souvislosti od sebe lišily použitými právními nástroji. Pozice ševců byla díky novému cechovnímu pořádku z roku 1749 stabilnější a jistější. Počet ševcovských lavic, respektive mistrů, byl v Olomouci až do zrušení cechu stejně vysoký. Naopak pekaři přistoupili k omezování pekařských dílen až pod tlakem hospodářských obtíží koncem 18. století. S podporou magistrátu a nadřízených orgánů pekaři snižovali počet pekáren.

Skutečnost, že zkoumané olomoucké cechy byly i nadále relevantními sociálními a hospodářskými institucemi, nelze jednoduše vnímat jako pochybení a nedůslednost tehdejší státní hospodářské politiky. Dosavadní české bádání přeceňovalo proticechovní zápal státních úřadů a kameralistické vědy. Kritika cechů se v 17. a 18. století objevuje, ale hlubší pohled ukazuje, že názory na úplné zrušení a radikální omezení korporativního hospodářství byly na okraji kameralistické diskuze. Výraz „*zlořád*“, jenž se objevoval jak v kameralistické literatuře, tak i hojně v nařízeních a patentech, souvisel s odstraněním některých cechovních zvyků a pravidel, které nebyly nekompatibilní s „*obecným blahem*“ (zájmy státu). Nešlo jim první řadě o hlubší proměnu základních principů dosavadního živnostenského práva, nýbrž o sjednocení a vyrovnání jednotlivých partikulárních zájmů, aby si navzájem nepřekážely a neohrožovaly harmonický společenský a hospodářský řád země. Obsah a instrumenty státní cechovní politiky nebyly hluboko do 1. poloviny 19. století inovovány a v mnohém navazovaly na předchozí disciplinační a reglemativní politiku městské rady a vrchnostenské správy. Právě v této kontinuitě spatřujeme jeden z hlavních momentů umožňující „přežití“ cechů až do 50. let 19. století.

---

²⁵⁸ V 50. letech 19. století tvořily policejní řemesla na Moravě a v Čechách hlavní skupinu řemeslníků. Podle zpráv obchodních a živnostenských komor v Brně a Olomouci z let 1852 – 1854 bylo 39 680 policejních živností a 22 075 komerčních živností. V Čechách připadalo podle zpráv OŽK z let 1850 – 1855 na 85 445 policejních řemeslníků na 41 866 komerčních. Viz: SCHMIDL, Adolph. Das Kaiserthum Oesterreich. Geografisch, statistisch, topografisch mit alphabetischem Ortslexikon. Wien, 1857, s. 325, 263–264.

Tato předkládaná práce si však primárně nekladla za cíl reinterpretovat podobu tehdejší státní cechovní politiky, a proto předložené závěry je dále potřeba prohloubit a rozpracovat. Především jsme se nemohli obsírně věnovat do očí bijící skutečnosti, že teprve od počátku 19. století došlo k prvním pokusům v kameralistické a později zejména v národohospodářské vědě revidovat dosavadní živnostenskou politiku a problematizovat význam korporativismu v hospodářství. Z těchto důvodů vyvstává složitá otázka, zdali zrušení cechu v roce 1859 souviselo spíše než s tím, že cechy pozbyly sociální a hospodářský význam, snad s obecnějšími procesy přesahující ryze ekonomické vztahy, které by se daly pracovně označit za „paradigmatickou proměnu společenského řádu“?

V naší práci jsme ukázali na problematičnost dosavadního názoru o uzavřenosti cechu vůči nově příchozím řemeslníkům. Tento úsudek nebyl podložen doklady z případových studií zkoumající sociální a geografickou mobilitu mistrů, nýbrž vycházel převážně z interpretace cechovních normativních pramenů. V olomouckém případě jsou patrné rozdíly mezi jednotlivými druhy řemesel. U některých byla mezigenerační mobilita větší (především pekařů, ale též u řezníků), ale u jiných (jako ševců nebo krejčích) byla naopak menší. Jenom jsme naznačili, že tyto odlišnosti mohly korelovat s vyšší mírou vstupních investic, které musel začínající mistr do živnosti vložit. Můžeme zatím postulovat hypotézu, že zděděný majetek po otci-mistrovi byl u finančně náročných řemesel výhodou a ulehčoval mladému tovaryši etablizovat se jako samostatný mistr. Například olomoučtí pekaři od konce 18. století relativně úspěšně dokázali chránit zájmy svých synů a většina pekařů v tomto období zdělila řemeslo po svém otci.

Co však lze vidět u všech zkoumaných řemesel, je skutečnost, že se proměnila geografická mobilita příchozích mistrů. V 1. polovině 19. století, v porovnání s předchozím stoletím, většina řemeslníků pocházela z Moravy a Čech. S tím rostl podíl domácích vůči přistěhovaným mistrům. Například u ševců zcela ustala migrace z Rakous a Říše. Olomouc se stala v této době méně atraktivní destinací. Tento proces zatím nemůžeme náležitě vysvětlit a bude zapotřebí dalšího studia. Snad s tím souvisela výstavba pevnosti nebo se jedná o obecnější proces. Zajímavé výsledky se můžou objevit, pokud budeme komparovat Olomouc s jinými moravskými městy, jež zažívaly odlišný sociální a hospodářský rozvoj (Brno, Znojmo, Jihlava nebo případně menší města jako Nový Jičín nebo Prostějov).

Naše práce je rozkročena mezi dvěma obdobími, předmoderní a moderní společností. Během 19. století došlo k pozvolné změně nejen v sociálních, hospodářských a politických strukturách, ale zejména v mentálních a kulturních preferencích. Ideje stavovství a korporativismu byly vystřídány (částečně překryty) představou občanské společnosti a různými formami ekonomického liberalismu. S tímto procesem se objevují fenomény jako nacionalismus nebo socialismus. V českých zemích městští řemeslníci, navzdory expazivnímu rozvoji masové průmyslové výroby v druhé polovině 19. století i nadále hráli významnou roli v procesu modernizace a byli jejími aktivními spoluvůrci.²⁵⁹ Otázky a problémy spojené s tématem řemeslníků a jejich zájmových organizací přesahují mezník zrušení cechovního systému. Nově vzniklá živnostenská společenstva se stala převodními pákami pro národní, politické a sociální programy. Rovněž hospodářský význam těchto zájmových organizací nemůžeme apriorně podceňovat.

---

²⁵⁹ LUFT, Robert. "Des Handwerks goldener Boden". Handwerker im Übergang zum Kleinunternehmer in Böhmen im späten 19. Jahrhundert. In: HOFFMANN, Robert (Hg.). Bürger zwischen Tradition und Modernität. Wien-Köln-Weimar, 1997, 281–334. – O politické participaci práce autorů zabývající se občanskými a samosprávnými elitami v českých a moravských městech. Například KLADIWA, Pavel – POKLUDOVÁ, Andrea – KAFKOVÁ, Renata. Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850–1914. II. díl, 1. svazek. Ostrava, 2008. – Evropská perspektiva viz: HAUPT, Heinz-Gerhard – CROSSICK, Geoffrey. Die Kleinbürger: eine europäische Sozialgeschichte des 19. Jahrhunderts. München, 1998.

Resumé

Die Gewerbezünfte waren im 18. und in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts ständig die wichtigen sozialen und wirtschaftlichen Institutionen. Die Staatspolitik unter dem Einfluss des Kameralismus strebte die Vereinigung der Gewerbeordnung an. Die Generalzunftartikel aus dem Jahre 1739 bedeuteten oder erstrebten keine starke Einschränkung der Zunftautonomie, die Bedeutung dieses Dokuments war das Streben nach der Vereinigung der bisherigen Verwaltungspraxis. Schon im 16. und im 17. Jahrhundert standen die Zünfte unter der Aufsicht des Stadtamtes. Durch das Erlassen der Gesetze wurde vor allem die Rolle der Stadtverwaltung verstärkt. Die Stadtverwaltung wurde also zur ersten Instanz, die eine wichtige Rolle bei der Verleihung von verschiedenen Genehmigungen und Rechten.

Am offensichtlichsten war der Einfluss der Zunft bei Verleihung des Meisterrechtes. Seit der Hälfte des 18. Jahrhunderts war das Gewerberecht in zwei Hauptkategorien geteilt: in Polizei- und Commerzialgewerben. Bei Polizeigewerben sollte die Verleihung des Meisterrechtes in Hinsicht auf die wirtschaftlichen und sozialen Zusammenhänge der Stadt begrenzt werden, damit die übermäßige Anzahl der verliehenen Gewerbe Konzessionen in einem Zweig nicht zu niedrigerem Gelderwerb und zur Armut der bisherigen Lehrmeistern führte. Die Regulierung der Anzahl der Handwerker wurde also nicht abgeschafft, sondern vertieft und byrokratisiert. In den 50er Jahren des 19. Jahrhunderts waren es eben die Kategorien der Polizeigewerben, die überwogen.

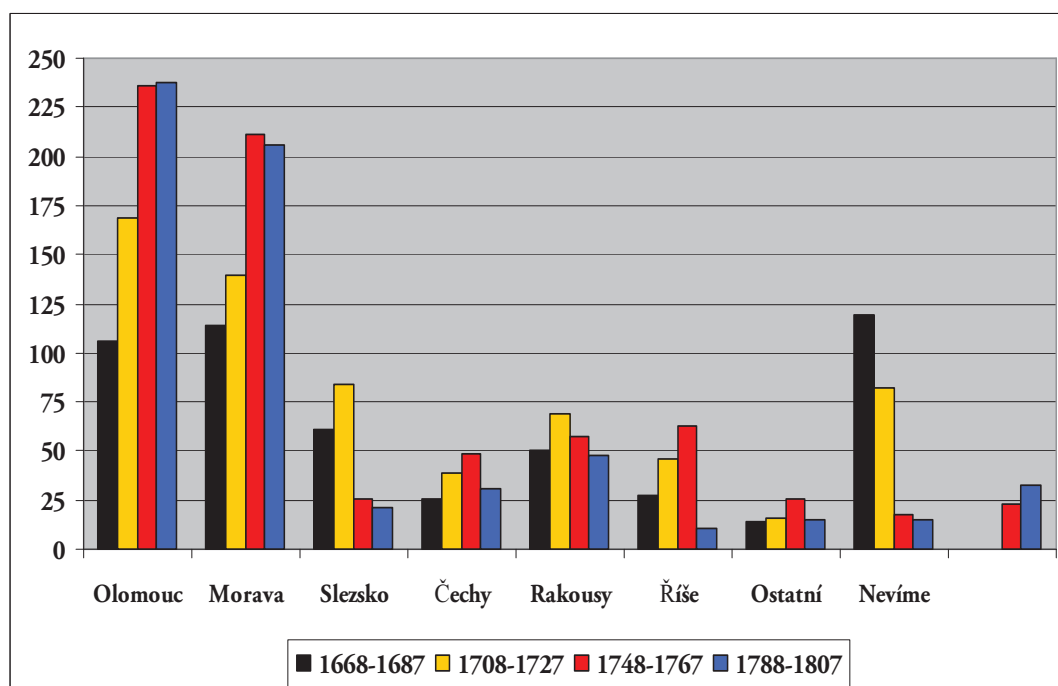
Die vorgelegte Arbeit widmet sich drei ausgewählten olmützer Gewerbe zünfte (Schuster, Bäcker und Schlosser) im 18. und in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts im Zusammenhang mit der Entstehung des (proto-)modernen Staates in den Ländern der Habsburgermonarchie. Das erste Kapitel ist den kameralistischen Konzeptionen und den Ansichten der vorderen Kameralisten J. H. G. Justis a J. Sonnenfels' auf die Zunft-Einrichtung gewidmet. Außerdem haben wir uns um eine Grundübersicht der staatlichen Gewerbepolitik bemüht. In beiden Fällen hat es sich gezeigt, wie problematisch es ist, Kameralismus und die Stellung des Staates als eine „gegenzünftige Plattform“ zu interpretieren, die die Absicht hätte, die Zünfte Schritt für Schritt abzuschaffen. Erst in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts gibt es Nationalökonomien, die über die völlige Abschaffung der korporativen Wirtschaftsordnung nachdenken würden.

Das nächste Kapitel wird dem Verwaltungsprozess von Verleihung des Meisterrechtes in Olmütz gewidmet. Der Fokus unserer Aufmerksamkeit wurde auf die Frage gerichtet, wie die Zunftmeister diesen Prozess beeinflussen, d. h. die Anzahl der Meistern in Olmütz regeln konnten. Vor allem bei Bäckern und Schustern spielte es eine wichtige Rolle, dass die beiden Gewerben zu der Gruppe der Polizeigewerben gehörten. Diese Tatsache gab den Meistern die Möglichkeit, mit einem aktiven Auftreten in der Öffentlichkeit seine Interessen zu bewahren. Nicht immer war es der Fall des Konfliktes zwischen Zentralämter, Stadtverwaltung und Zunft, sondern die Politik der olmützer Handwerker wurde durch die Staatsämter oft legitimiert.

Das nächste Kapitel ist der räumlichen Analyse und Intergenerationenmobilität der olmützer Handwerker gewidmet. Die Analyse zeigte die Unterschiede zwischen den Gewerben: bei manchen Gewerben gab es die traditionelle „Vererbung von Vater zum Sohn“, bei manchen nicht. Bei Schustern und auch bei Schneidern war die räumliche Mobilität größer, die Intergenerationenmobilität dagegen ziemlich klein. Viele Schuster in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts kamen nicht aus Olmütz und ihre Väter übten dieses Handwerk nicht aus. Bei Bäckern dagegen ist die Intergenerationenmobilität wie auch die räumliche Imobilität sichtbar.

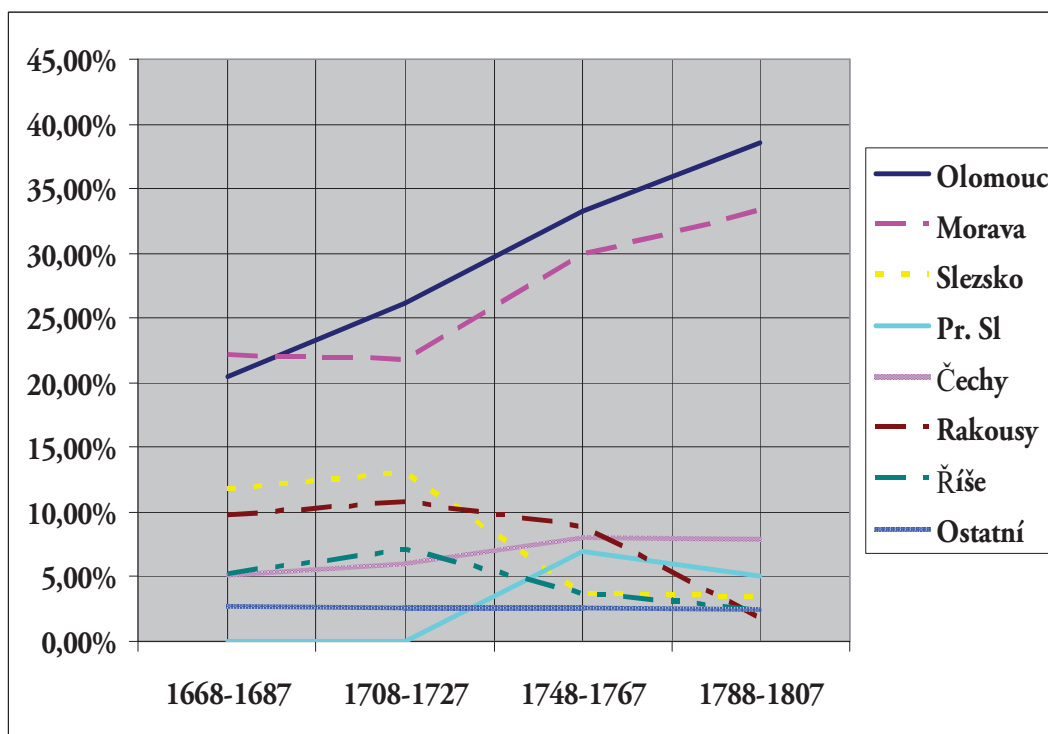
Die letzten zwei Kapiteln wurden der Aufsicht der olmützer Meister über Stadtmärkte, Zunftverwaltung und Zunftpolitik gewidmet. Die Wochen- und Jahrmärkte waren die wichtigsten wirtschaftlichen Institutionen, bei denen es zum Warenumtausch und zum Austausch der Dienstleistungen kam. Die Aufsichtskompetenzen der Zünfte wurden durch die Stadtverwaltung reguliert, ohne die Zustimmung der Stadtverwaltung durfte die Zunft nicht gegen die illegale Tätigkeit und gegen den Verkauf des Produktes eingreifen. Die Regeln und Vorschriften des Marktes organisierten und regelten den Warenumtausch auch ohne Zünfte. Die einheimischen Handwerker und Handelsmänner wurden begünstigt. Diese Marktordnungen mit partiellen Überschreibungen überstanden die Abschaffung der Zünfte im Jahre 1859.

Grafy²⁶⁰

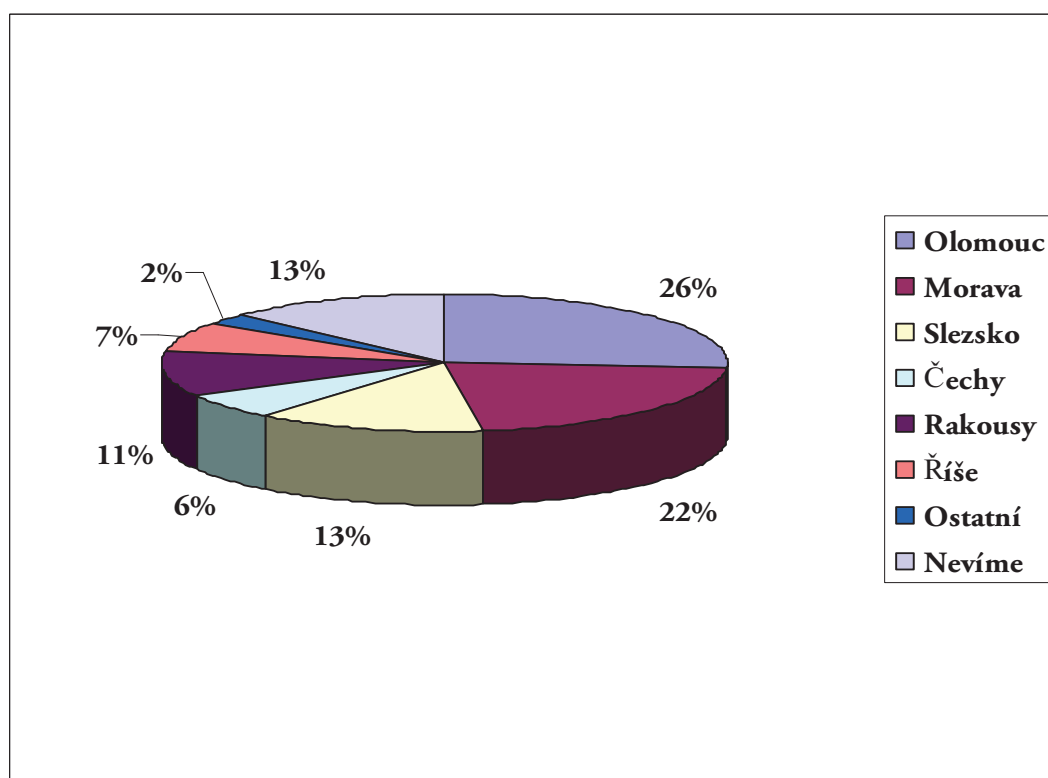

Graf č. 1: Struktura geografické mobility přijatých měšťanů v Olomouci ve čtyřech kohortách.

²⁶⁰ Údaje o prostorové a mezigenerační mobilitě olomoucký řemeslníků jsou založené na studii cechovních knihy (přijatých mistrů), Nešporovy a Spáčilovy edice matriky přijatých měšťanů a církevní matrik (oddacích): SOAO, fond Cech pekařů Olomouc, inv. č. 4, č. k. 1; inv. č. 6, č. k. 1. – SOAO, fond Cech ševců Olomouc, inv. č. 5, č. k. 1; inv. č. 6, č. k. 2; inv. č. 7, č. k. 2. – SOAO, fond Cech sklenářů Olomouc, inv. č. 2, č. k. 1. – K Nešporově a Spáčilově edici viz pozn. č. 10 – Olomoucké církevní oddací matriky viz seznam pramenů.

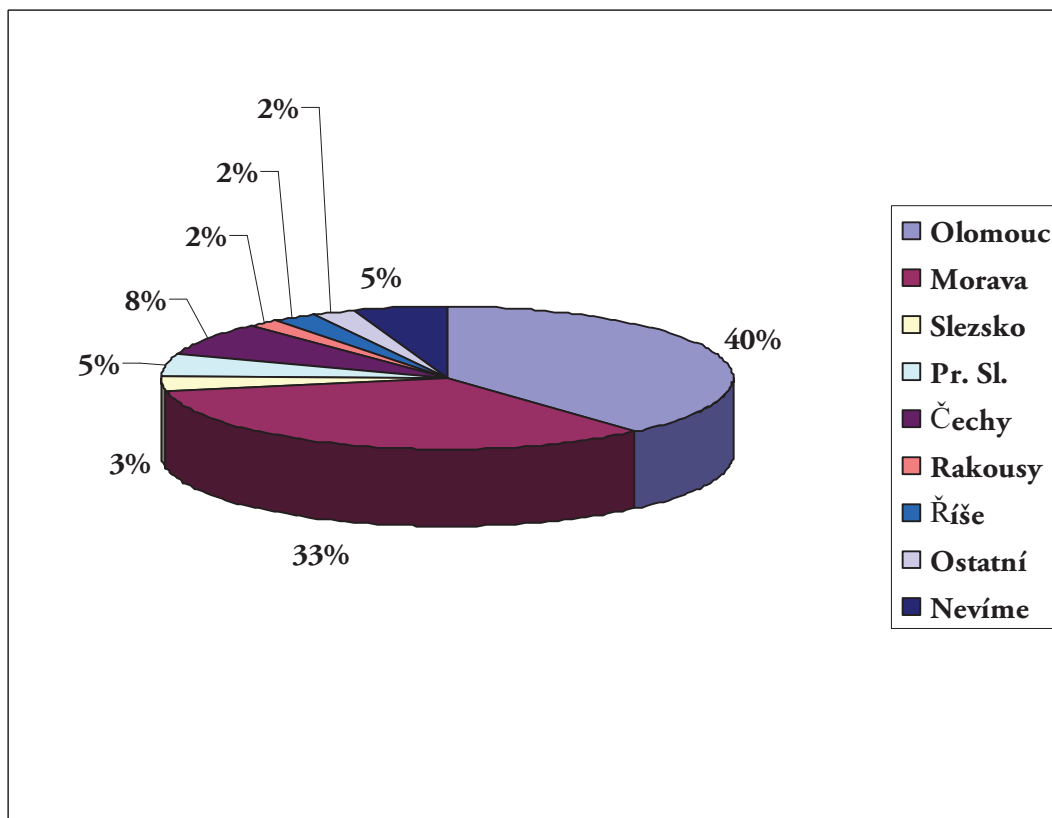

Graf č. 2: Procentuální struktura geografické mobility přijatých měšťanů v Olomouci.

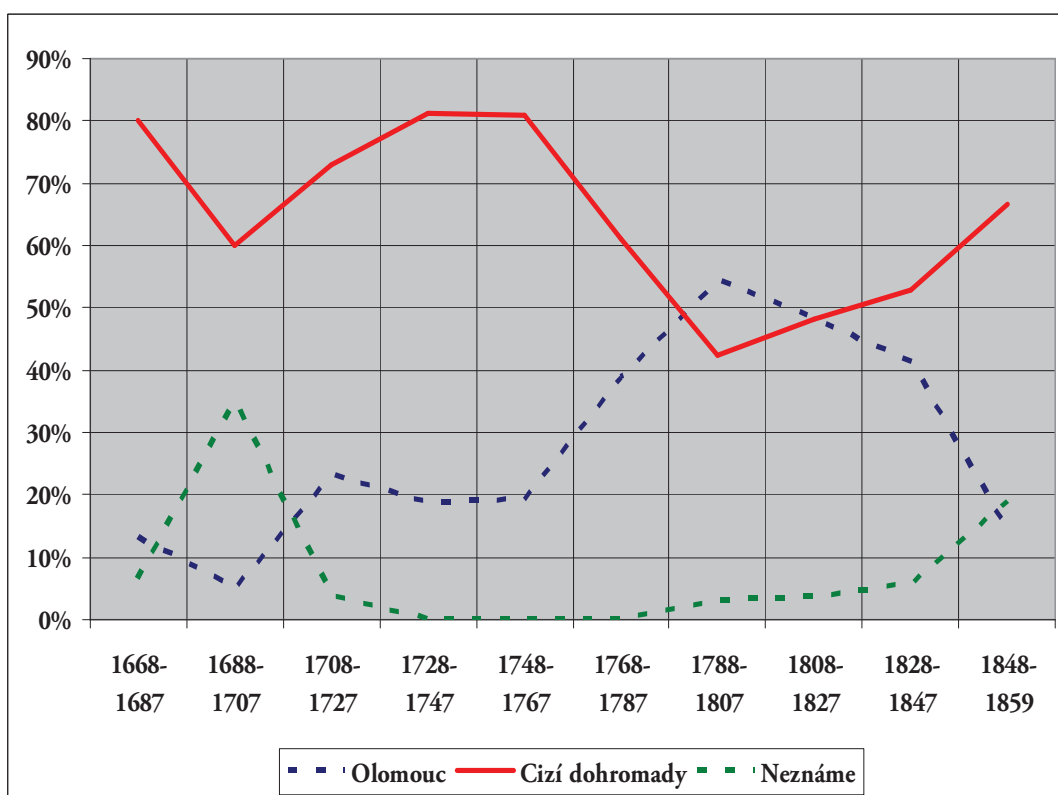

Graf č. 3: Struktura geografické mobility přijatých měšťanů (1708–1727).

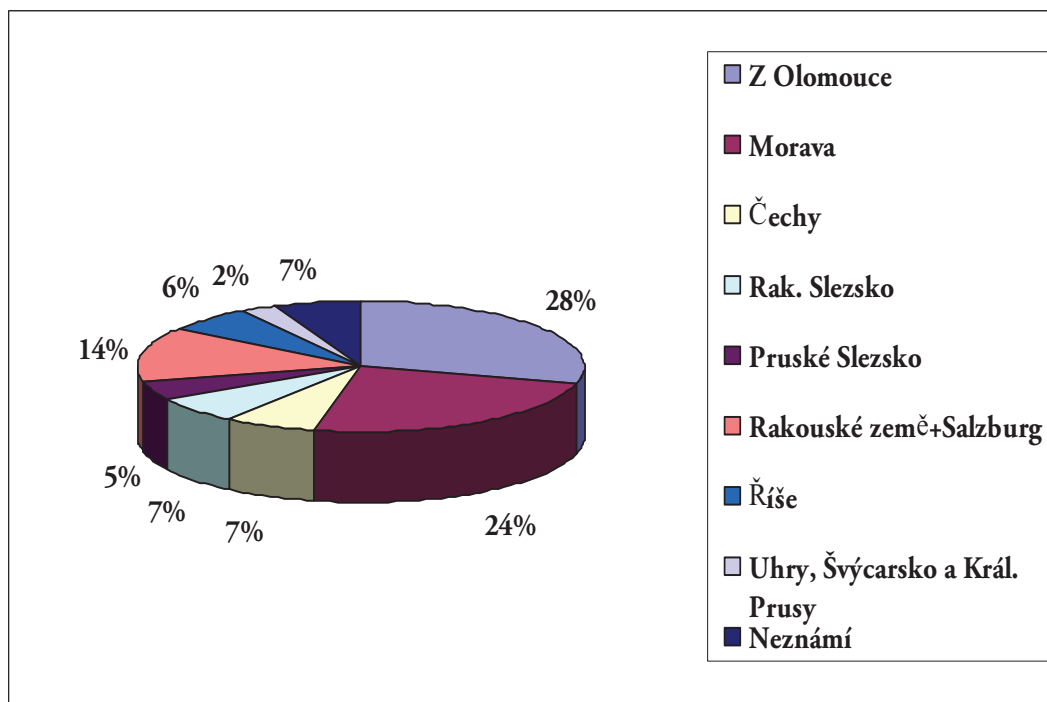

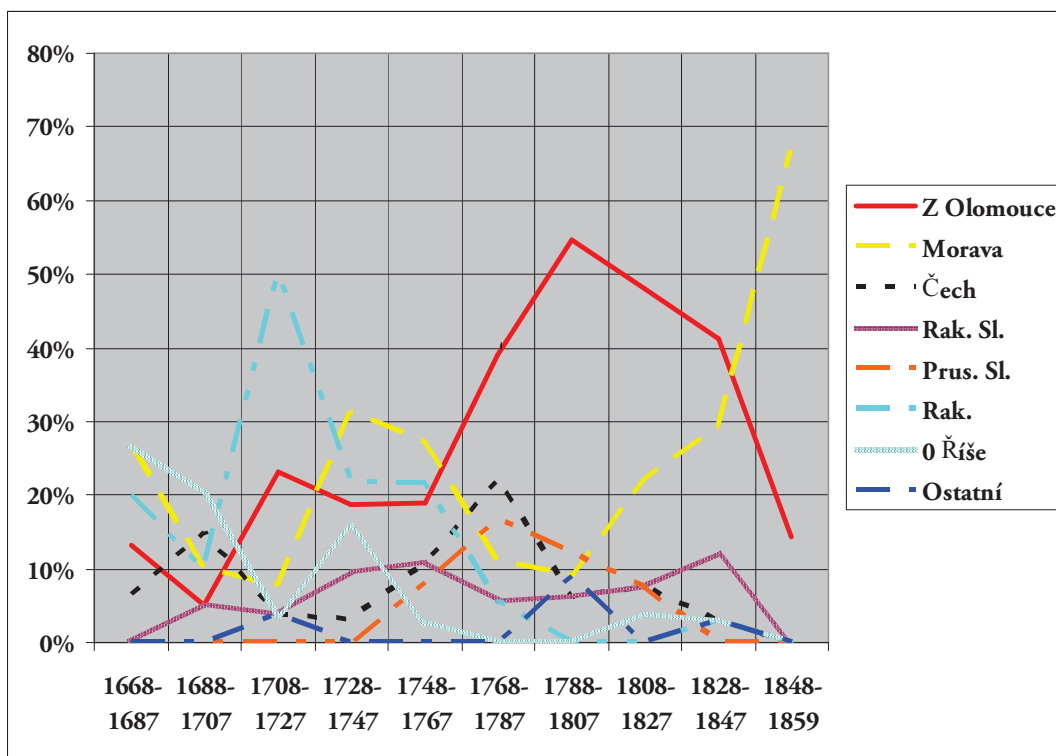
Graf č. 4: Struktura geografické mobility přijatých měšťanů (1788–1807).

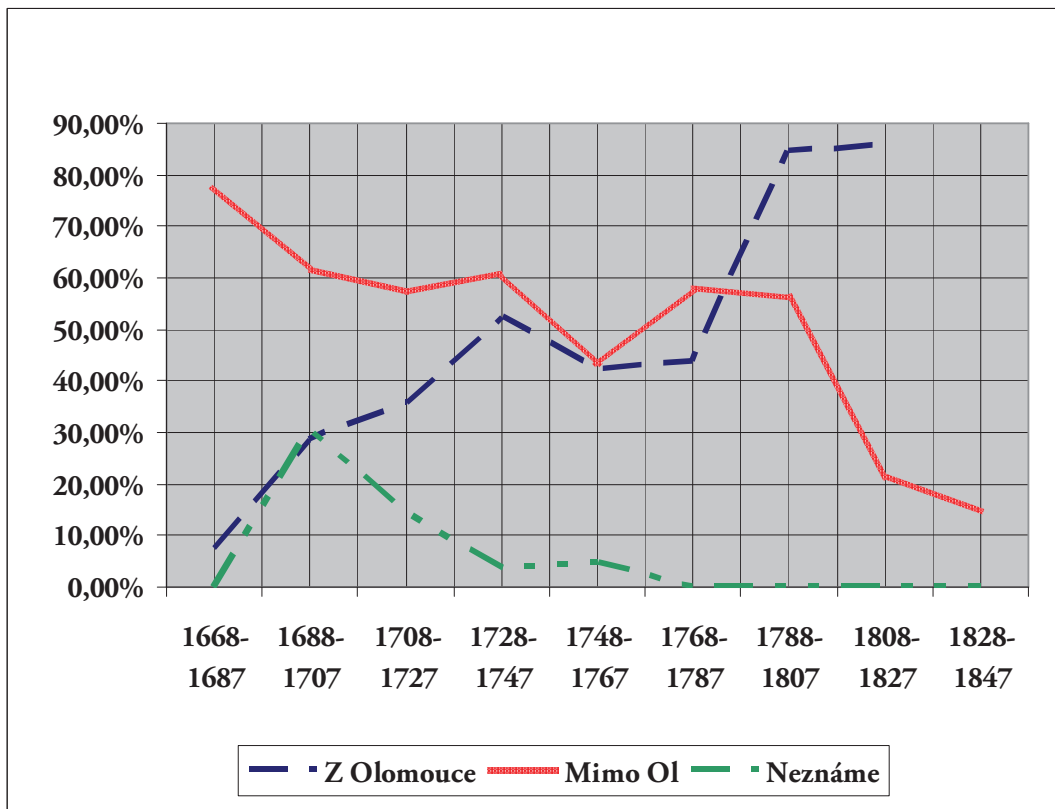
Graf č. 5: Procentuální poměr mezi inkorporovanými cizími a domácími ševci (1669–1859).

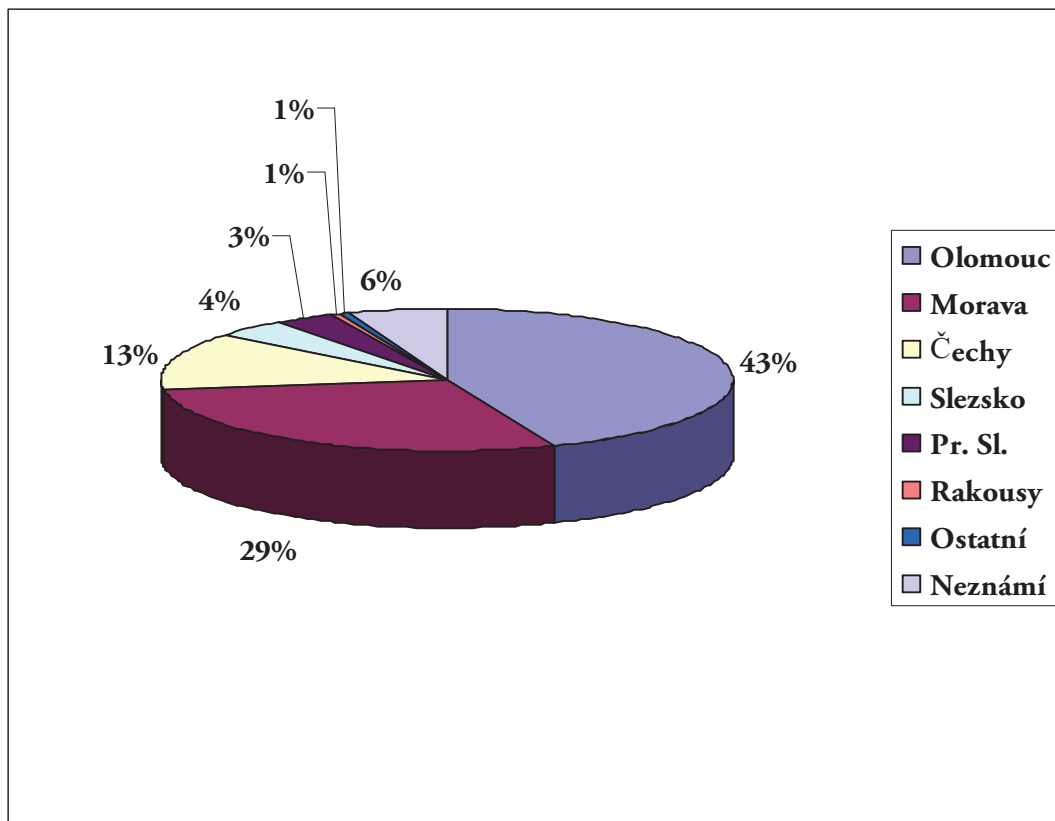
Graf č. 6: Struktura geografické mobility ševcovských mistrů (1669–1859).

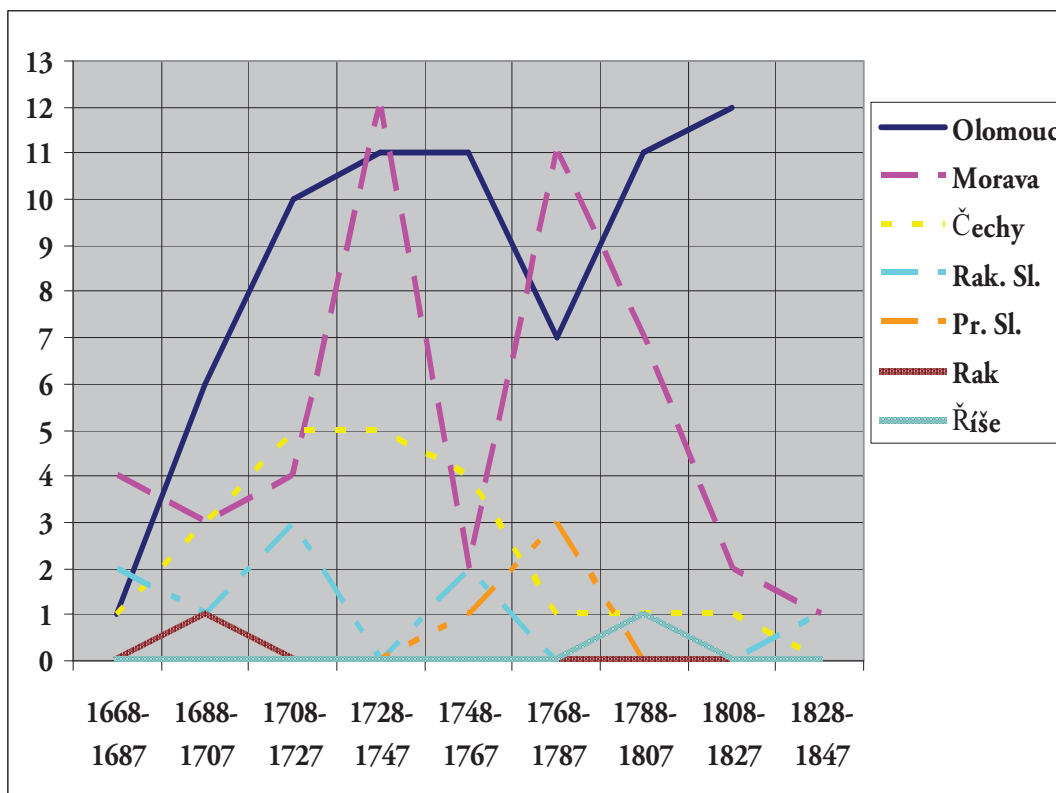
Graf č. 7: Časový vývoj (v procentech) ve struktuře geografické mobility ševců (1669–1859).

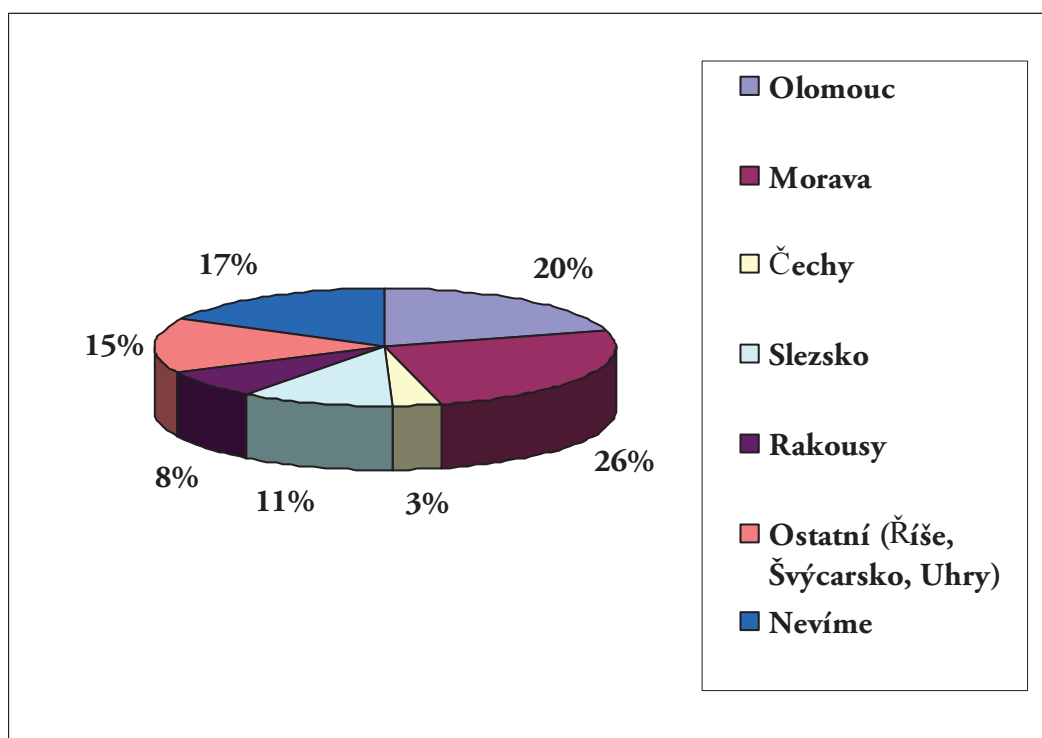
Graf č. 8: Procentuální poměr mezi inkorporovanými cizími a domácími pekaři (1668–1849).

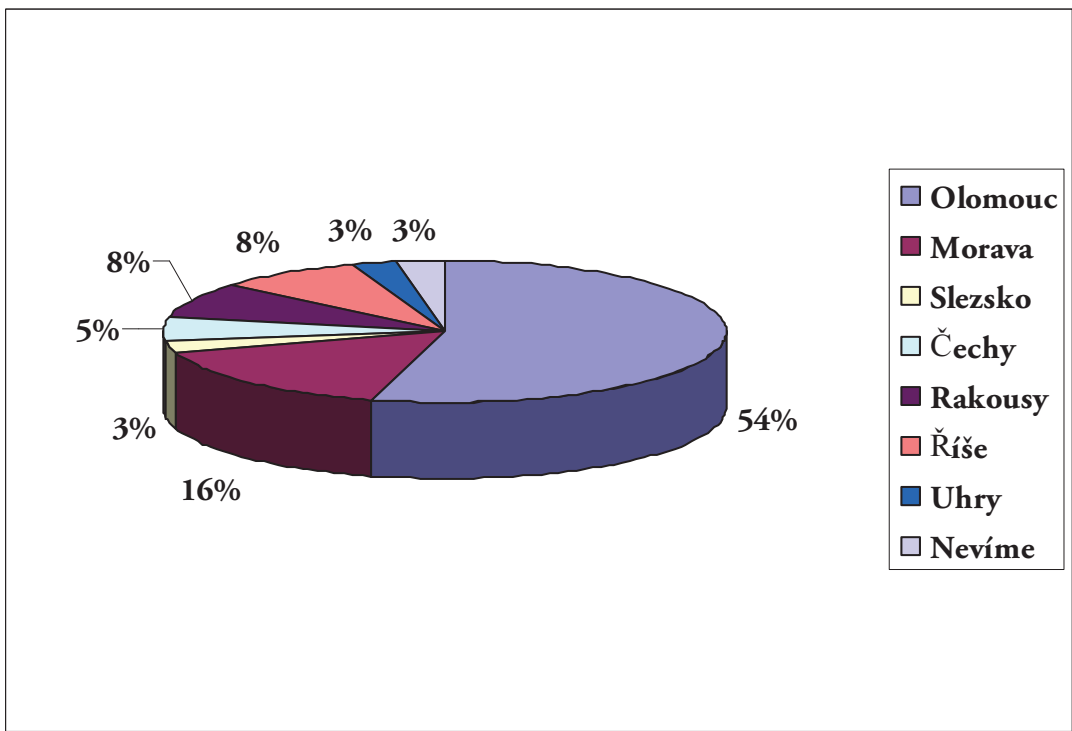
Graf č. 9: Struktura geografické mobility pekařských mistrů (1667–1847).

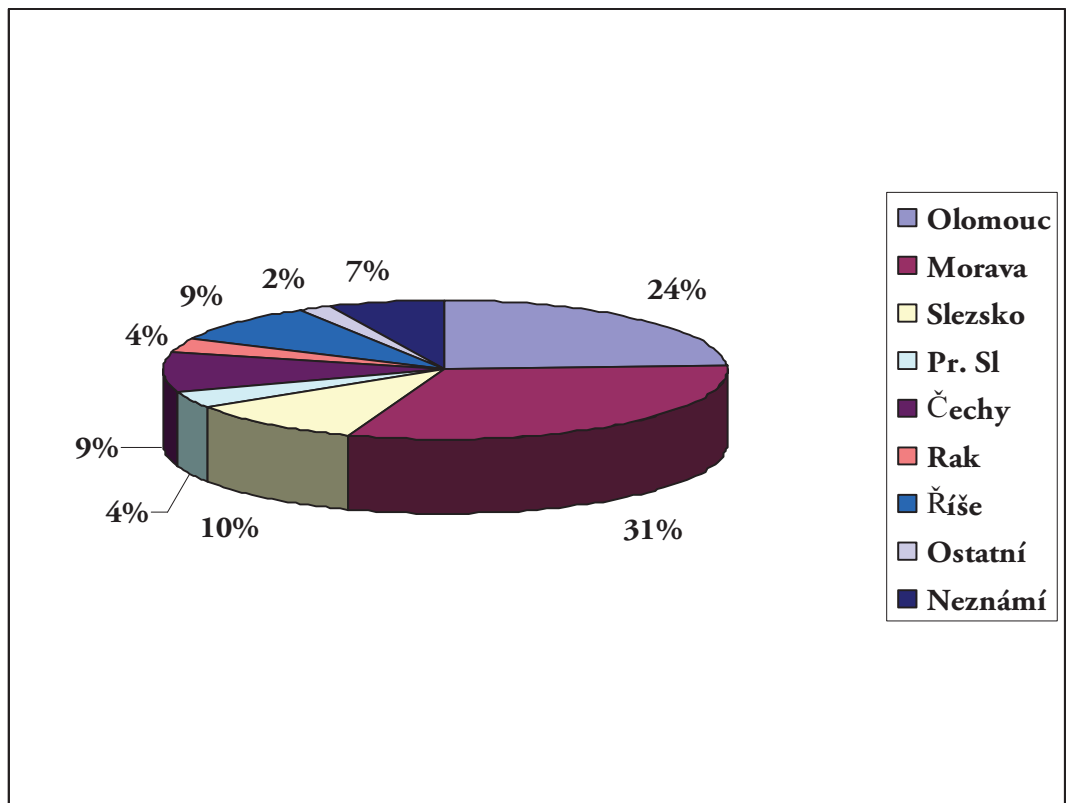
Graf č. 10: Časový vývoj ve struktuře geografické mobility pekařů (1668–1847).

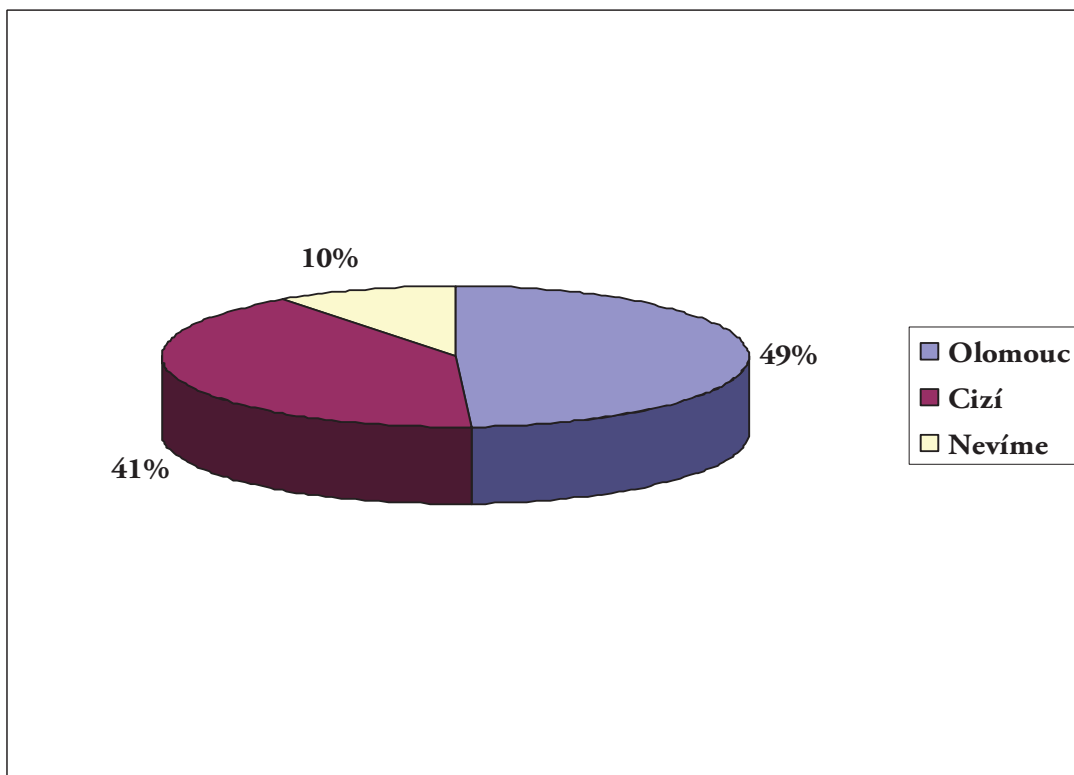
Graf č. 11: Struktura geografické mobility olomouckých zámečnických mistrů (1614–1859).

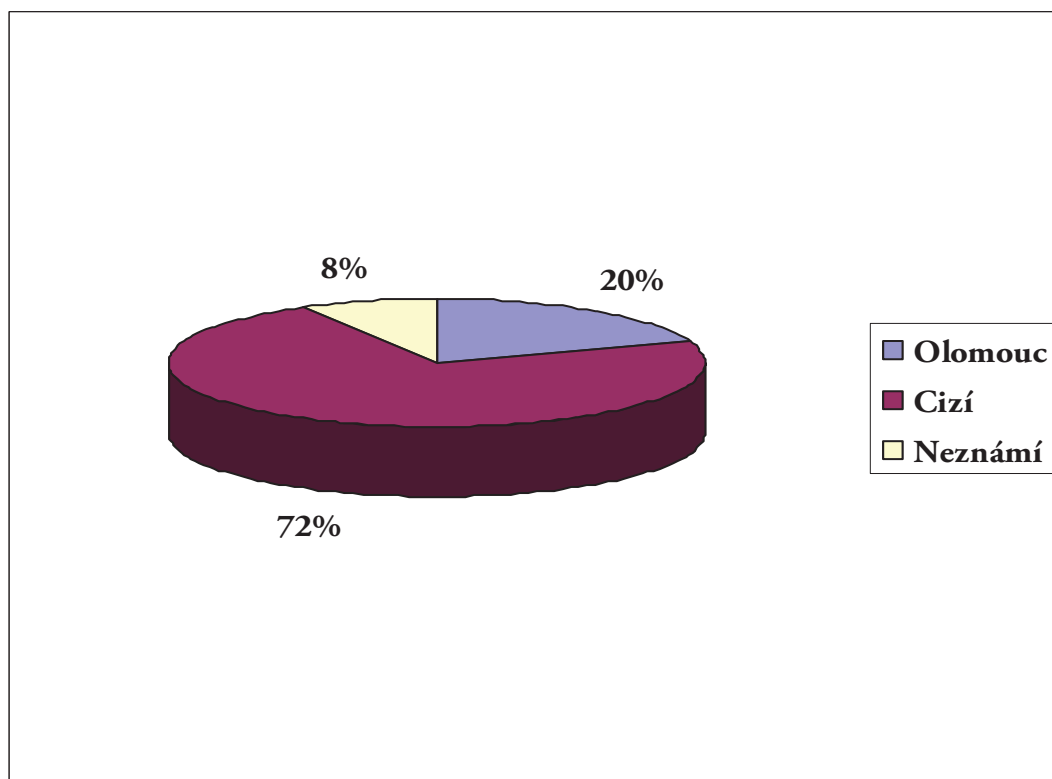
Graf č. 12: Struktura geografické mobility olomouckých sklenářských mistrů (1681–1859).

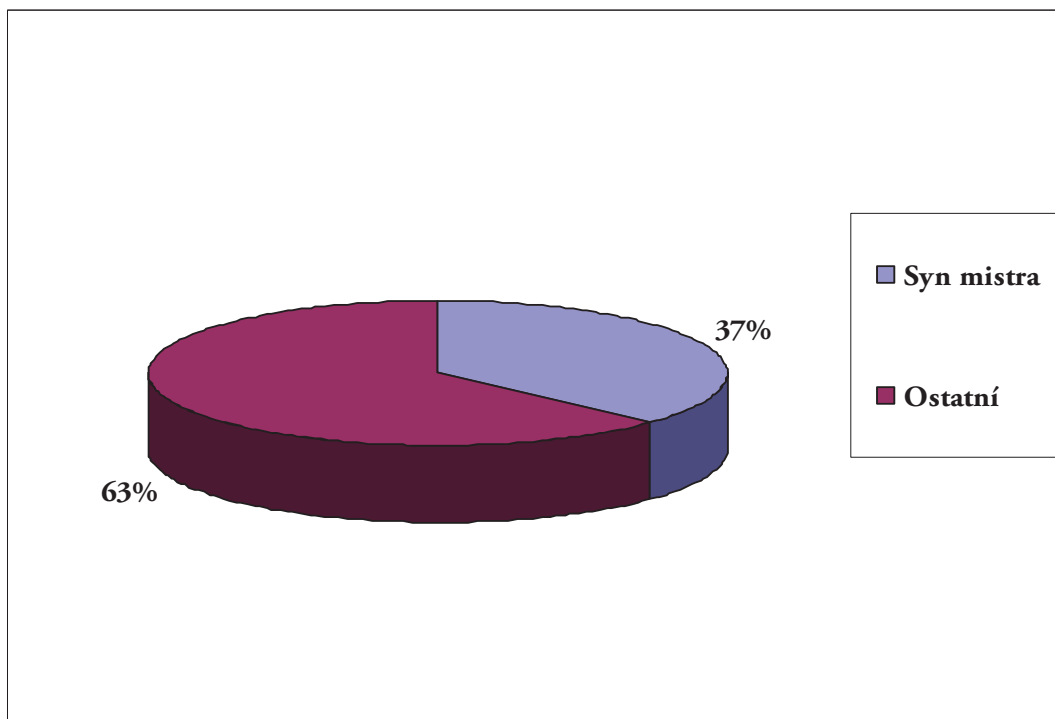
Graf č. 13: Struktura geografické mobility olomouckých krejčovských mistrů (1668–1840).

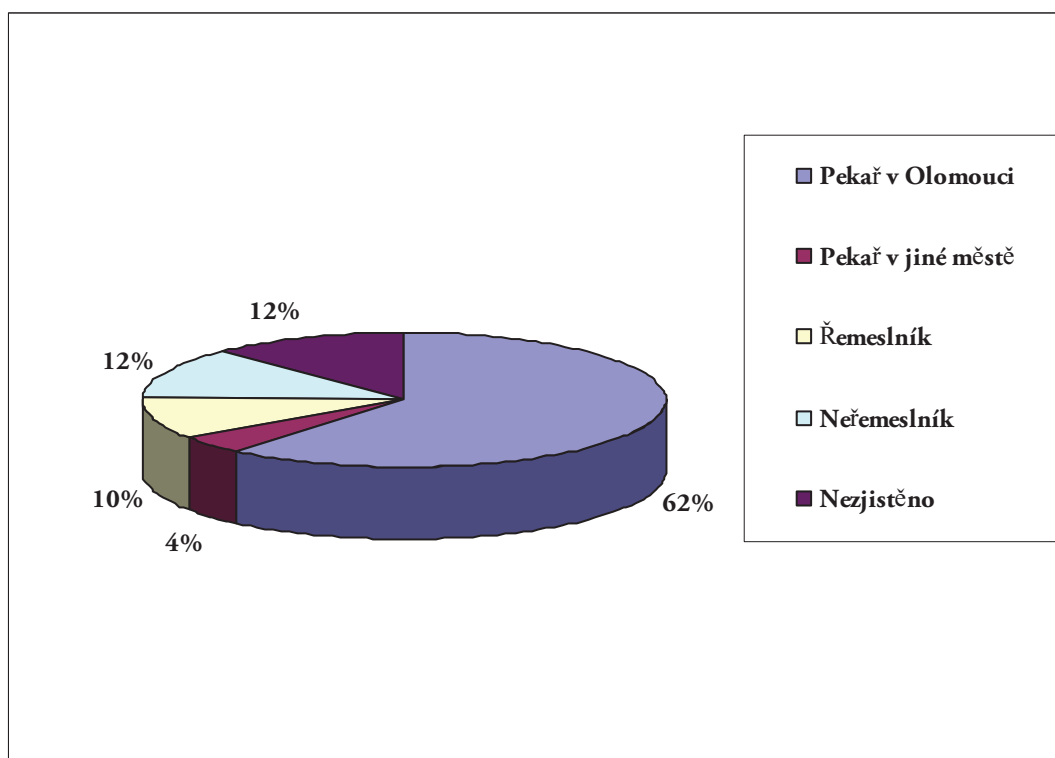
Graf č. 14: Poměr mezi inkorporovanými cizími a domácími u olomouckých řezníků (1681–1859).

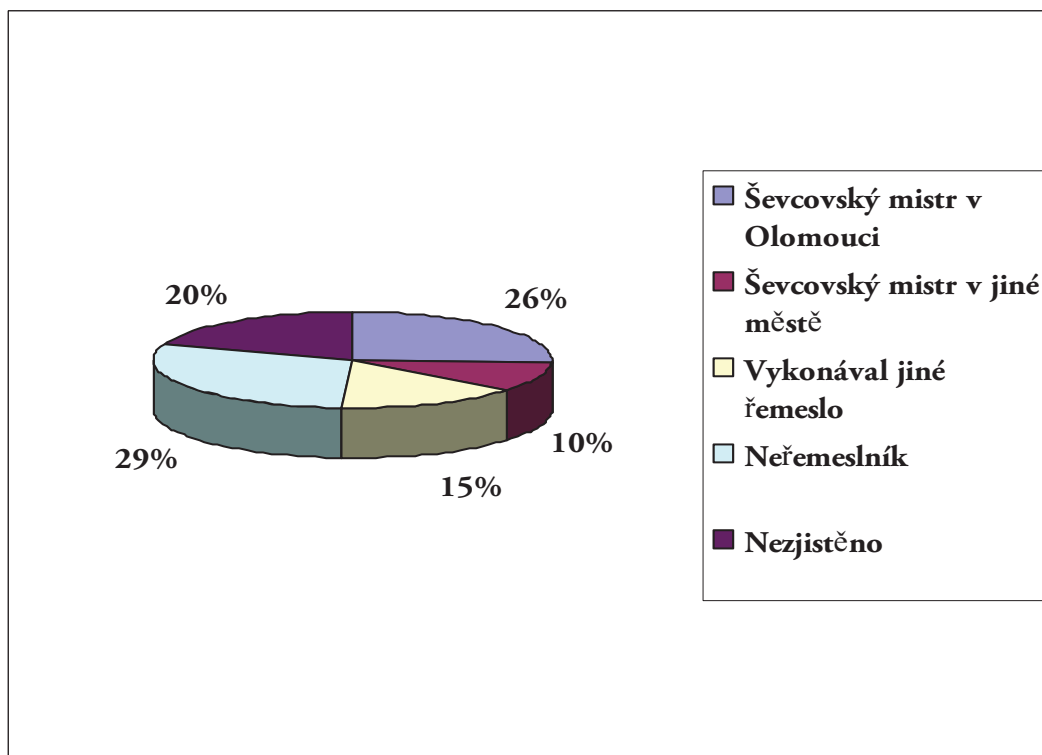
Graf č. 15: Poměr mezi inkorporovanými cizími a domácími u olomouckých hrnčírů (1668–1858).

Graf č. 16: Mezigenerační mobilita pekařských mistrů – podíl mistrovských synů mezi inkorporovanými mistry (1722–1787).

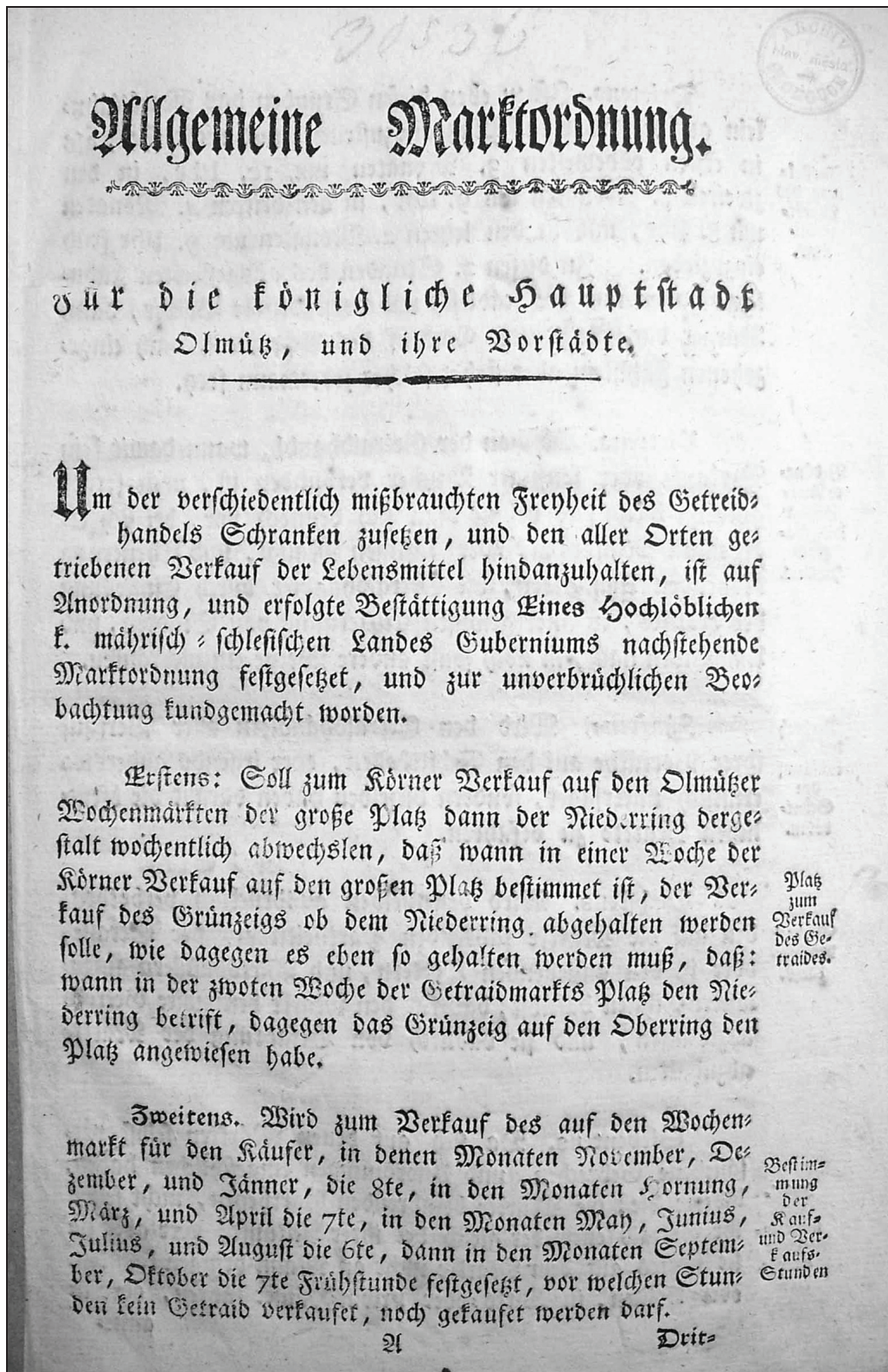

Graf č. 17: Mezigenerační mobilita pekařských mistrů – sociální status otce mistra (1790–1853).

Graf č. 18: Mezigenerační mobilita ševcovských mistrů – sociální status otce mistra (1790–1859).

Titulní strana olomouckého Všeobecného tržního řádu z roku 1792. SOAO, fond AMO, ZR, sg. 121, inv. č. 4115, č. k. 142.

Wenn der N. De. Mehen Weizen oder Korn nach dem Marktpreis erkaufet wird für		So muß, wenn die N. De. Klaf-ter Holz 2 fl. kostet,										Wenn der N. De. Mehen Weizen oder Korn nach dem Marktpreis erkaufet wird für		So muß, wenn die N. De. Klaf-ter Holz 2 fl. kostet,									
		eine Muths Gemme in 4 math. Kubit,		eine erdho. Gemme		das weiße Bäckebrot		das schwarze Bäckebrot				eine Muths Gemme ein 4 math. Kubit		eine erdho. Gemme		das weiße Bäckebrot		das schwarze Bäckebrot					
						für		für								für		für					
						1 fr.		3 fr.		1 fr.		3 fr.		1 fr.		3 fr.		1 fr.					
						an Gewicht halten.		an Gewicht halten.								an Gewicht halten.		an Gewicht halten.					
Gulden.	Gr.	Etz.	Etz.	Etz.	Etz.	Etz.	Etz.	Etz.	Etz.	Gulden.	Gr.	Etz.	Etz.	Etz.	Etz.	Etz.	Etz.	Etz.	Etz.	Etz.	Etz.		
7	5	2	1 1/2	4	—	15	—	5	—	19	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
7	6	2	1 1/2	4	—	15	—	5	—	19	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
7	7	2	1 1/2	4	—	15	—	5	—	19	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
7	8	2	1 1/2	4	—	14	—	5	—	19	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
7	9	2	1 1/2	3	—	14	—	5	—	19	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
7	10	2	1 1/2	3	—	14	—	5	—	18	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
7	11	2	1 1/2	3	—	14	—	5	—	18	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
7	12	2	1 1/2	3	—	14	—	5	—	18	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
7	13	2	1 1/2	3	—	14	—	5	—	18	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
7	14	2	1 1/2	3	—	14	—	5	—	18	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
7	15	2	1 1/2	3	—	14	—	5	—	18	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
7	16	2	1 1/2	3	—	14	—	5	—	18	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
7	17	2	1 1/2	3	—	13	—	4	—	17	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
7	18	2	1 1/2	3	—	13	—	4	—	17	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
8	—	2	1 1/2	3	—	13	—	4	—	17	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
8	1	1 1/2	1 1/2	3	—	13	—	4	—	17	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
8	2	1 1/2	1 1/2	3	—	13	—	4	—	17	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
8	3	1 1/2	1 1/2	3	—	13	—	4	—	17	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
8	4	1 1/2	1 1/2	3	—	13	—	4	—	17	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
8	5	1 1/2	1 1/2	3	—	13	—	4	—	17	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
8	6	1 1/2	1 1/2	3	—	13	—	4	—	17	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
8	7	1 1/2	1 1/2	3	—	13	—	4	—	17	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
8	8	1 1/2	1 1/2	3	—	13	—	4	—	17	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
8	9	1 1/2	1 1/2	3	—	13	—	4	—	17	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
8	10	1 1/2	1 1/2	3	—	13	—	4	—	16	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
8	11	1 1/2	1 1/2	3	—	12	—	4	—	16	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
8	12	1 1/2	1 1/2	3	—	12	—	4	—	16	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
8	13	1 1/2	1 1/2	3	—	12	—	4	—	16	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
8	14	1 1/2	1 1/2	3	—	12	—	4	—	16	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
8	15	1 1/2	1 1/2	3	—	12	—	4	—	16	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
8	16	1 1/2	1 1/2	3	—	12	—	4	—	16	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
8	17	1 1/2	1 1/2	3	—	12	—	4	—	16	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
8	18	1 1/2	1 1/2	3	—	12	—	4	—	16	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
8	19	1 1/2	1 1/2	3	—	12	—	4	—	16	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
9	—	1 1/2	1 1/2	3	—	12	—	4	—	15	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
9	1	1 1/2	1 1/2	3	—	12	—	4	—	15	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
9	2	1 1/2	1 1/2	3	—	12	—	4	—	15	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
9	3	1 1/2	1 1/2	3	—	12	—	4	—	15	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
9	4	1 1/2	1 1/2	3	—	12	—	4	—	15	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
9	5	1 1/2	1 1/2	3	—	12	—	4	—	15	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
9	6	1 1/2	1 1/2	3	—	11	—	4	—	15	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
9	7	1 1/2	1 1/2	3	—	11	—	4	—	15	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
9	8	1 1/2	1 1/2	3	—	11	—	4	—	15	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
9	9	1 1/2	1 1/2	3	—	11	—	4	—	15	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
9	10	1 1/2	1 1/2	3	—	11	—	4	—	15	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
9	11	1 1/2	1 1/2	3	—	11	—	4	—	15	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
9	12	1 1/2	1 1/2	3	—	11	—	4	—	15	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	

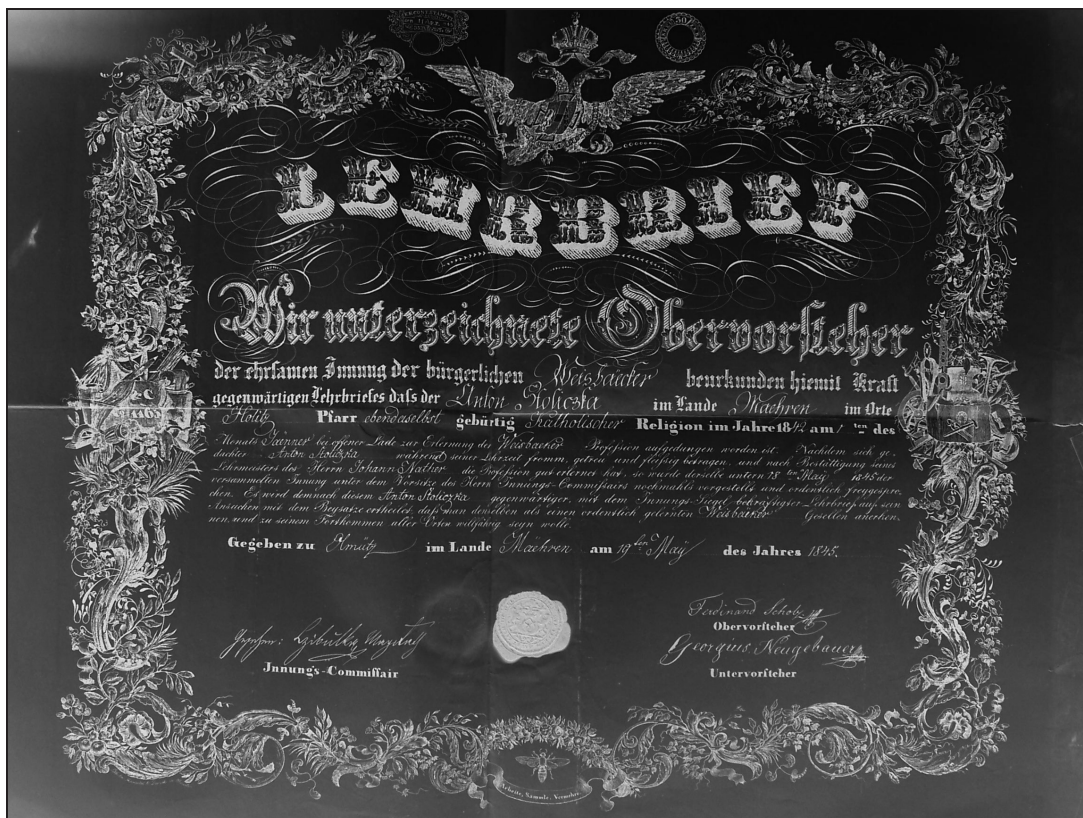
Rozpis tax pro housky a chléb z *Taxovní škaly* (*Tax scala*) vydané v roce 1805 ve Vídni. SOAO, fond Cech pekařů Olomouc, inv. č. 14, č. k. 3.

Výuční list kuchařského tovaryše Ignatze Franze Kozaka z Černovíra, který mu 2. února 1750 vystavila správa panství Klašterní Hradisko. SOAO, fond Cech pekařů Olomouc, inv. č. 11, č. k. 3.

Vyobrazení sv. Vavřince, patrona kuchařů. Detail z výučního listu kuchařského tovaryše Ignatze Franze Kozaka z Černovíra.

Vyuční list pekařského tovaryše Antona Stoličky z Holic, který byl 19. května 1845 vystavěn olomouckými cechmistry. SOAO, fond Cech pekařů Olomouc, inv. č. 11, č. k. 3.

Včela s nápisem *Arbeite, sammle, vermehre* symbolizuje píli a pracovitost. Detail z vyučního listu pekařského tovaryše Antona Stoličky z Holic.

Vyuční list pekařského tovaryše Josepha Bernta z Nových Sadů z 28. května 1849. SOAO, fond Cech pekařů Olomouc, inv. č. 11, č. k. 3.

Text oslavující práci. Detail z vyučního listu pekařského tovaryše Josepha Bernta z Nových Sadů.

Vandrovní list ševcovského tovaryše Johana Hankovského z Prahy s potvrzením z 16. června 1796 ševcovských cechmistrů ze Starého Města pražského, že dotýčný pracoval u tamějších mistrů. SOAO, fond Cech ševců Olomouc, inv. č. 8, č. k. 3.

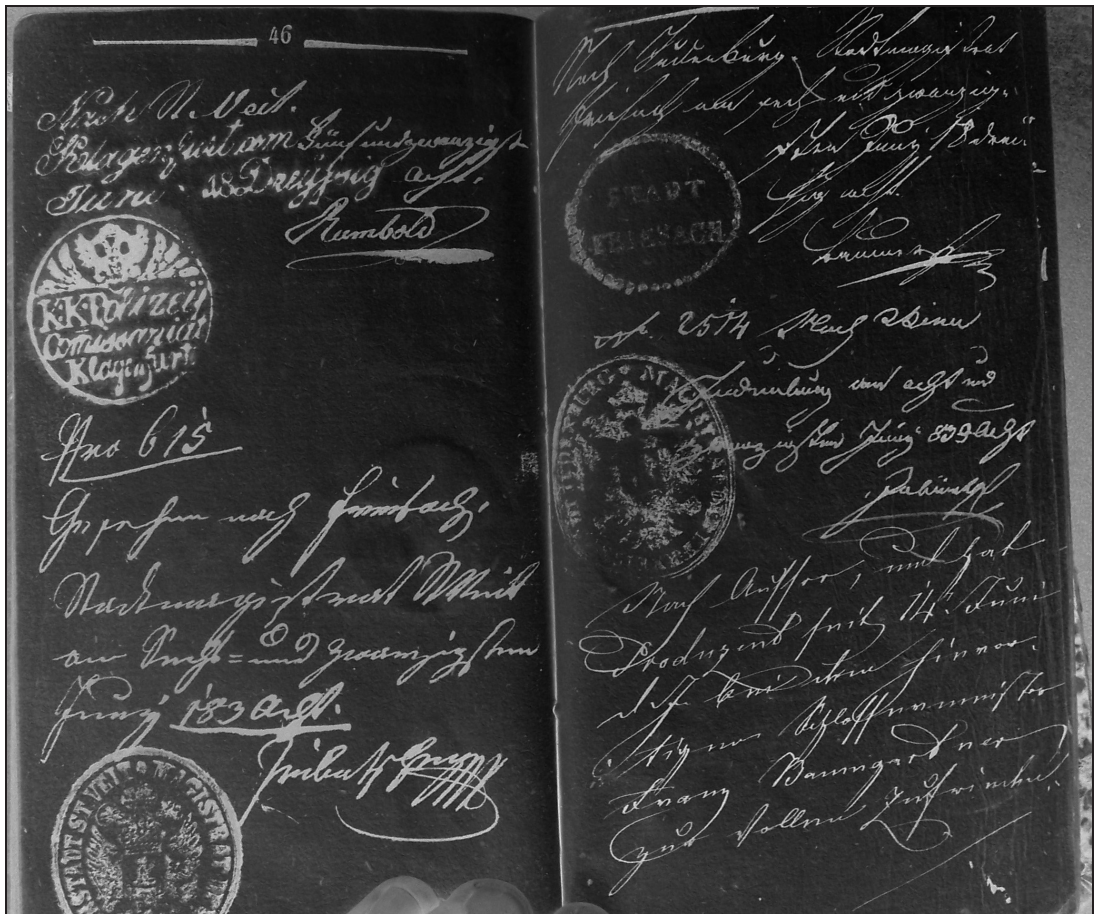
Mistrovský list venkovského zámečníka Josefa Tilla, který mu 28. října 1851 udělil olomoucký cech. SOAO, fond Cech zámečníků Olomouc, inv. č. 12, č. k. 4.

Metafora bohatství a hojnosti. Detail z mistrovského listu venkovského zámečníka Josefa Tilla.

1775
 6 Januarius hat der hiesige Kunst Ambson
 Grink von Bechtel ein gewisses
 halten des in und auf Meistern zu werden
 gemeldet, wir wollen für aber nicht gewesen
 hat der selber die diese Inpaktion gesten
 müssen, so dan sind ihm der Meistern
 aufgeben worden fürson die Meistern
 son manß das wiribtrug auf und gab 1775
 die die hat der die Meistern Ambson Grink von Bechtel
 prim Meistern die die auf gegeben, und wir wollen die
 haubt ohne Inpaktion worden ist der selber als ein
 Kunstmeister ein Bechtel angenommen worden Bechtel
 die Inpaktions-gebiß mit
 dan die der der gelb mit
 1775
 1775

Běžný inkorporační zápis v olomoucké ševcovské cechovní knize z 6. ledna 1775, kterým byl přijat za venkovského mistra Anton Heintz. SOAO, fond Cech ševců Olomouc, inv. č. 6, č. k. 2.

Běžný obsah vandrovní knížky z první poloviny 19. století. Knižka zámečnického tovaryše Silvestra Horáka. SOAO, fond AMO, Reg. 1786–1873, sg. 16s, inv. č. 190, č. k. 115.

Použitá a prostudovaná literatura

1. ADLER, Max. Die Anfänge der Merkantilistischen Gewerbepolitik in Österreich. Wien – Leipzig, 1903.
2. BADE, Klaus J. Evropa v pohybu. Evropská migrace dvou staletí. Praha, 2005.
3. Von BARTH-BARTHENHEIM, Johan Ludwig Grafen. Oesterreichische Gewerbs- und Handelsgesetzkunde mit vorzüglicher Rücksicht auf das Erzherzogthum Oesterreich unter der Enns. Bd. 6. Wien, 1820.
4. BARYLI, Andreas. Konzessionssystem contra Gewerbefreiheit: Zur Diskussion der österreichischen Gewerberechtsreform 1835 bis 1860. Frankfurt am Main – New York, 1984.
5. BLACK, Antony. Guilds&State. European political thought from the twelfth century to the Present. London, 2003.
6. BLICKLE, Peter – KISSLING, Peter – SCHMIDT, Heinrich Richard (Hrsg.). Gute Policey als Politik im 16. Jahrhundert. Frankfurt am Main, 2003.
7. BOS, Sandra – LOURENS, Piet – LUCASSEN, Jan. Die Zünfte in der niederländischen Republik. In: HAUPT, Heinz-Gerhard (Hg.). Das Ende der Zünfte. Ein europäischer Vergleich. Göttingen, 2002, s. 127–154.
8. BRABEC, Jan. Chci vrátit hrobníkům prestiž (rozhovor s Davidem Stejskalem). Respekt, 2011, roč. 22, č. 18, s. 80.
9. BRANDT, Robert – BUCHNER, Thomas. Nahrung, Markt oder Gemeinnutz. Werner Sombart und das vorindustrielle Handwerk. Bielefeld, 2004.
10. BUCHNER, Thomas. Formale Eliten bei Wiener und Amsterdamer Zünften im 18. Jahrhundert. In: HÄBERLEIN, Mark – JEGGLE, Christof (Hg.). Vorindustrielles Gewerbe. Konstanz, 2004, s. 211–228.
11. Tentyž. Möglichkeiten von Zunft. Wien, 2004.
12. CERMAN, Markus. Untertanen, Herrschaft und Staat in der frühen Neuzeit. In: CERMAN, Markus – LUFT, Robert (eds.). Untertanen, Herrschaft und Staat in Böhmen und im 'Alten Reich' in der frühen Neuzeit. München, 2005, s. 1–27.

13. CIEŠLAK, Leszek. Třebíčský tkalcovský cech do konce 20. let 18. století: Příspěvek k vnitřnímu životu cechů. Olomouc, 2004. Diplomová práce na Filozofické fakultě Univerzity Palackého na Katedře historie.
14. ČERMÁK, Miloslav. Cech kočích v Olomouci. Okresní archiv v Olomouci. Olomouc, 1976, s. 65–71.
15. Tentýž. Obchod masem v Olomouci. In: Okresní Archiv Olomouc (OAO), 1978, s. 75–90.
16. Tentýž. Obchod pečivem v Olomouci. In: Okresní Archiv Olomouc (OAO), 1979, s. 70–78.
17. Tentýž. Řemeslná výroba v Olomouci v 17. a 18. století. In: Historická Olomouc a její současné problémy V. Olomouc, 1985, s. 41–46.
18. Tentýž. Zrušení cechovního zřízení a řemeslná výroba v Olomouci 19. století. In: Historická Olomouc a její současné problémy VI. Olomouc, 1987, s. 59–65.
19. Tentýž. Olomoučtí zlatníci a stříbrníci v minulosti. Střední Morava 8, 1999, s. 32–53.
20. Tentýž. Olomoucká řemesla a obchod v minulosti. Olomouc, 2002.
21. EBELOVÁ, Ivana. Řemesla a živnosti v Čechách. Truhláři v královském věnném městě Poličce. Český lid (Etnologický časopis) 90, 2003, č. 1, s. 79–94.
22. EHMER, Josef. Geschichte vom Handwerk und Zunft. In: LENGGER, Friedrich (Hg.). Handwerk, Hausindustrie und die Historische Schule der Nationalökonomie. Bielefeld, 1998, s. 19–77.
23. Tentýž. Zünfte in Österreich in der frühen Neuzeit. In: HAUPT, Heinz-Gerhard (Hg.). Das Ende der Zünfte. Ein europäischer Vergleich. Göttingen, 2002, s. 87–126.
24. FARAGÓ, Tamás. Das ungarische Zunftwesen im 18. Jahrhundert anhand quantitativer Zeugnisse. In: HAUPT, Heinz-Gerhard (Hg.). Das Ende der Zünfte. Ein europäischer Vergleich. Göttingen, 2002, s. 251–270.
25. FRANC, Martin. Viktuální komise pražských měst v letech 1700–1730. In: Osm set let pražské samosprávy. Documenta Pragensia XXI. Praha, 2002, s. 113–120.
26. GRULICH, Josef. Motivace migrací a mobility venkovského obyvatelstva na jihu Čech v 17. až 18. století. In: BŮŽEK, Václav – DIBELKA, Jaroslav

- (Ed.). Člověk a sociální skupina ve společnosti raného novověku. České Budějovice, 2007, s. 255–290.
27. GRÜNFELD Jaroslav – SMUTNÝ Bohumír. Komerční konses 1751–1775. Regestář. Prozatímní inventární seznam. Brno, 1996.
28. HAHN, Sylvia. Migration – Arbeit – Geschlecht: Arbeitsmigration in Mitteleuropa vom 17. bis zum Beginn des 20. Jahrhunderts. Göttingen, 2008.
29. HARAŠTOVÁ, Jana. Ševcovský a obuvnický cech v Brně. Brno, 2009. Bakalářská diplomová práce na Filozofické fakultě Masarykovy Univerzity na Ústavě pomocných věd historických a archivnictví.
30. HEIN, Dieter. Die Revolution von 1848/49. München, 2007.
31. HOLENSTEIN, André. Die Umstände der Normen – die Normen der Umstände. Policyordnungen im kommunikativen Handeln von Verwaltung und lokaler Gesellschaft im Ancien Régime. In: HÄRTER, Karl (Hg.). Policy und frühneuzeitliche Gesellschaft. Frankfurt am Main, 2000, s. 1–46.
32. HUŠKA, Jakub. Soukenický a tkalcovský cech v Místku. Význam a role řemeslné korporace. Olomouc, 2008. Bakalářská diplomová práce na Filozofické fakultě Univerzity Palackého na Katedře historie.
33. HAUPT, Heinz-Gerhard – CROSSICK, Geoffrey. Die Kleinbürger: eine europäische Sozialgeschichte des 19. Jahrhunderts. München, 1998.
34. JAKL, Michal L. Semilský původ novověkých řádů vysockých cechů. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Vlastivědný sborník 16, s. 271–275.
35. JANÁČEK, Josef. Řemeslná výroba v českých městech v 16. století. Praha, 1961.
36. Tentýž. Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu. Praha, 1963.
37. JELÍNEK, Tomáš. Právní vývoj regulace cen viktualií v pražských městech od 16. do poloviny 17. století. In: Právněhistorické studie (PHS), 1995, č. 28, s. 5–25.
38. KLADIWA, Pavel – POKLUDOVÁ, Andrea – KAFKOVÁ, Renata. Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850–1914. II. díl, 1. svazek. Ostrava, 2008.
39. KLÍMA, Arnošt. Manufakturní období v Čechách. Praha, 1955.
40. KNOZ, Tomáš. Absolutismus nebo "absolutismus"? K dějinám jednoho pojmu. Časopis Matice moravské 121, 2002, č. 2, s. 451–483.

41. Kol. autorů. Dějiny Olomouce. Sv. 1. Olomouc, 2009.
42. KOUCKÝ, Karel. Rozbor cechovních register ze Sedlčan z 18. století. Podbrodsko 11, 2004, s. 24–48.
43. KROČEK, Miloslav. Z minulosti řeznického cechu a obchodu s dobyt看em v Moravské Ostravě. In: Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska 16, 1991, s. 299–318.
44. Tentýž. Soukeníci, jejich cech a valchy ve staré Ostravě. Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska 17, 1995, s. 318–333.
45. KUX, Hans. Verwaltungsgeschichte der Stadt Olmütz. Olmütz, 1942.
46. KUX, Johann. Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz bis zum Umsturz 1918. Reichenberg – Olmütz, 1937.
47. KÜHNDEL, Jan. Vývoj olomouckých řemeslnických cechů: do začátku 17. století. Olomouc, 1929.
48. LANDWEHR, Achim. Policity im Alltag: Die Implementation frühneuzeitlicher Policityordnungen in Leonberg. Frankfurt am Main, 2000.
49. LINDENFELD, David F. The practical imagination: the German sciences of state in the nineteenth century. Chicago, 1997.
50. LUFT, Robert. "Des Handwerks goldener Boden". Handwerker im Übergang zum Kleinunternehmer in Böhmen im späten 19. Jahrhundert. In: HOFFMANN, Robert (Hg.). Bürger zwischen Tradition und Modernität. Wien-Köln-Weimar, 1997, 281–334.
51. MACEK, Josef. Jagellonský věk v českých zemích 1471–1526. Díl 1–2. Praha, 2001.
52. MACHAČOVÁ, Jana – MATĚJČEK, Jiří. Význam takzvané velkovýroby v českých zemích v první polovině 19. století. In: Titíž. Studie k sociálním dějinám 19. století, I. díl. Opava, 1992, s. 213–285.
53. Von MALINKOWSKI, August. Handbuch zunächst für k. k. österr. Kameralbeamte. Bd. 1. Wien, 1840.
54. MAŤA, Petr – WINKELBAUER, Thomas. Einleitung: Das Absolutismuskonzept, die Neubewertung der frühneuzeitlichen Monarchie und der zusammengesetzte Staat der österreichischen Habsburger im 17. und frühen 18. Jahrhundert. In: Titíž (Hgg.). Die Habsburgermonarchie 1620 bis 1740. Leistungen und Grenzen des Absolutismus-Paradigmas. Stuttgart, 2006, s. 7–42

55. MENDEL, Bedřich. Počátky našich cechů. Český časopis historický 33, 1927, č. 1, 2, s. 1–20; 307–346.
56. Tentýž. Hospodářský vývoj Evropy. Praha, 1931.
57. Tentýž. Vývoj řemesel a obchodu v městech pražských. Praha, 1947.
58. MILLER, Jaroslav. Uzavřená společnost a její nepřátelé. Město středovýchodní Evropy. Praha, 2006.
59. NEŠPOR, Václav. Matriky měšťanů olomouckých od r. 1668 do r. 1915. Časopis vlasteneckého spolku musejního v Olomouci 50, 1937, appendix 1–8; 1938, s. 99–106; 1939, s. 109–116; 1940, s. 119–126; 1941, s. 163–170.
60. NEŠPOR, Václav. Dějiny města Olomouce. Olomouc, 1998.
61. OGILVIE, Seilagh C. Soziale Institutionen und Proto-Industrialisierung. In: CERMAN, Markus – OGILVIE, Seilagh C. (Hg.). Proto-Industrialisierung in Europa. Wien, 1994, s. 35–49.
62. Tentýž. Staat und Untertan in der lokalen Gesellschaft: die Herrschaft Frýdlant 1583–1692. In: CERMAN, Markus – LUFT, Robert (eds.). Untertanen, Herrschaft und Staat in Böhmen und im 'Alten Reich' in der frühen Neuzeit. München, 2005, s. 51–85.
63. OTRUBA, Gustav. Die Wirtschaftspolitik Maria Theresias. Wien, 1963.
64. Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Sv. 5. Praha, 1892.
65. Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Sv. 27. Praha, 1908.
66. PARSCH, F. X. Das Meisterbuch der bestandenen Olmützer Fischer-Zunft. Olmütz, 1899.
67. PRASEK, Vincent. Zemské hlavní cechy v Olomouci. Časopis vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci XIV, č. 53, s. 37.
68. REINHARD, Wolfgang – STAGL, Justin (Hg.). Menschen und Märkte. Studien zur historischen Wirtschaftsanthropologie. Wien, 2007.
69. REININGHAUS, Wilfried. Migrationen von Handwerkern. Anmerkungen zur Notwendigkeit von Theorien, Konzepten und Modellen. In: SCHULZ, Knut (Hg.). Handwerk in Europa. Vom Spätmittelalter bis zur Frühen Neuzeit. München, 1999, s. 195–212.

70. REITH, Reinhold. Zünfte im Süden des Alten Reiches: Politische, wirtschaftliche und soziale Aspekte. In: HAUPT, Heinz-Gerhard (Hg.). Das Ende der Zünfte. Ein europäischer Vergleich. Göttingen, 2002, s. 39–70.
71. Tentýž. Circulation of Skilled Labour. In: EPSTEIN, Stephan R. – PRAK, Maarten (Ed.). Guilds, Innovation, and the European Economy 1400–1800. Cambridge, 2008, s. 114–142.
72. RÖSSLER, Martin. Wirtschaftsethnologie. Eine Einführung. Berlin, 1999.
73. PŘIBRAM, Karl. Geschichte der österreichischen Gewerbepolitik von 1740 bis 1860. Bd. 1 (1740 bis 1798). Leipzig, 1907.
74. SCHIREK, Carl. Das Buch der Olmützer Bildhauer, Maler, Goldschmiede, Goldschläger und Glaser (1671–1813). In: Separat-Abdruck aus den Mitteilungen des Mährischen Gewerbe-Museums in Brünn 1893, Nr. 11–12, s. 1–10.
75. SCHMIDL, Adolph. Das Kaiserthum Oesterreich. Geografisch, statistisch, topografisch mit alphabetischem Ortslexikon. Wien, 1857.
76. SIMOM-MUSCHEID, Katharina (Hg.). „Was nützt die Schusterin dem Schmied?“ Frauen und Handwerk vor der Industrialisierung. Frankfurt am Main, 1998.
77. SIMON, Thomas. „Gute Policey“. Ordnungsleitbilder und Zielvorstellungen politischen Handelns in der Frühen Neuzeit. Frankfurt am Main, 2004.
78. SPÁČIL, Vladimír. Matriky olomouckých měšťanů od r. 1668 do r. 1915. OAO 1973, s. 53–58; 1974, s. 66–72; 1975, s. 79–84; 1976, s. 79–88; 1977, s. 129–132; 1978, s. 133–140; 1979, s. 116–119.
79. STARÝ, Václav. Spor města Netolic se sladovnickým cechem o vaření piva v letech 1563–1566. In: Státní okresní archiv v Prachaticích 1981–1994. Prachatice, 1994, s. 35–43.
80. STEIDL, Annemarie. Auf nach Wien! Die Mobilität des mitteleuropäischen Handwerks im 18. und 19. Jahrhundert am Beispiel der Haupt- und Residenzstadt. Wien, 2003.
81. ŠPIESZ, Anton. K teoretickým problémom manufaktúrneho obdobia v dnešnom Československu. In: Hospodárske dejiny 3. Praha, 1979, s. 9–54.
82. TRIBE, Keith. Governing economy: the reformation of German economic discourse 1750–1840. Cambridge, 1988.

83. Tentýž. *Strategies of economic order. German economic discourse 1750–1950.* Cambridge, 1995.
84. URFUS, Vladimír. K cechovní politice v Čechách na přelomu 17. a 18. století a k jejím ideovým zdrojům. *Právněhistorické studie (PHS)*, 6, 1960, s. 49–65.
85. VELKOVÁ, Alice. *Krutá vrchnost, ubozí poddaní?: proměny venkovské rodiny a společnosti v 18. a první polovině 19. století na příkladu západočeského panství Štáhlavy.* Praha, 2009.
86. WERKSTETTER, Christine. „...da ich meinem Vater Tochter, Gesell, Junge und handtlangler gewesen.“: Arbeitsfelder, Ausbildung und „work identity“ von Frauen im Augsburger Zunfthandwerk des 18. Jahrhunderts. In: HÄBERLEIN, Mark – JEGGLE, Christof (Hg.). *Vorindustrielles Gewerbe.* Konstanz, 2004, s. 163–179.
87. Von WINIWARTER, Joseph. *Das persönliche Sachenrecht nach dem Oesterreichischen allgemeinen bürgerl. Gesetzbuche.* Wien, 1837.
88. WINTER, Zikmund. *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách.* Praha, 1909.
89. Tentýž. *Český průmysl a obchod v XVI. věku.* Praha, 1913.

Prameny

Tištěné prameny a edice

- ADELUNG, Johan Christoph. Grammatisch-kritisches Wörterbuch der Hochdeutschen Mundart. Bd. 3. Leipzig, 1798.
- Archiv für österreichische Geschichte. Bd. 35. Wien, 1865, s. 181–184.
- BECHSTEDT, Christian Wilhelm. Meine Handwerksburschenzeit 1805 – 1810. Berlin, 1991.
- Brockhaus Bilder-Conversations-Lexikon. Bd. 2. Leipzig, 1838.
- HALATA, Martin. Kniha protokolů pražského malířského cechu z let 1600–1656. Praha, 1996.
- Von HÖRNIGK, Philipp Wilhelm. Oesterreich über alles, wann es nur will. (Faksimilie z vydání roku 1684). Nördlingen, 1997.
- Von JUSTI, Johan Heinrich Gottlob. Staatswirtschaft oder Systematische Abhandlung aller Oeconomischen und Cameralwissenschaften. Bd. 1. Leipzig, 1755.
- Tentyž. Die Grundfeste zu der Macht und Glückseeligkeit der Staaten. Bd. 1. Königsberg-Leipzig, 1760.
- KROPATSCHEK, Joseph. Kommentar des Buches für Kreisämter. Bd. 2. Wien, 1799.
- PÁTKOVÁ, Hana. Cechovní kniha pražských malířů (1348–1527). Praha, 1996.
- RAU, Karl Heinrich. Ueber das Zunftwesen und die Folgen seiner Aufhebung. Leipzig, 1816.
- Tentyž. Lehrbuch der politischen Oekonomie. Grundsätze der Volkswirtschaftspolitik. Bd. 2. Heidelberg, 1844.
- SCHOLTZ, Johann David. Meine Reise 1805–1812. Bremen, 1993.
- Von SONNENFELS, Joseph. Grundsätze der Polizey, Handlung und Finanz. Wien, 1804.
- Tentyž. Grundsätze der Policey, Handlung und Finanzwissenschaft. München, 1787.
- SPÁČIL, Vladimír. Sbíрка listin archivu města Olomouce 1261–1793. Olomouc, 1998.

- ŠIMÁK, Josef Vítězslav. Řády cechů turnovských z XV. – XVIII. století. (Část první). In: Osmá zpráva musea turnovského za l. 1907–1920. Turnov, 1921, s. 91–164.
- Tentýž. Řády cechů turnovských z XV. – XVIII. století. (Část druhá). In: Devátá zpráva Musea pro Turnov a okolí za l. 1921–1931. Turnov, 1932, s. 1–161.
- ŠTĚPÁN, Jan. Privilegia vyškovských cechů v kopiářích olomouckých biskupů 16. století. Vyškovský sborník 3, 2002, s. 195–229.
- Tentýž. Privilegia brušperských cechů v kopiářích olomouckých biskupů 16. století. Práce a studie Muzea Beskyd 14, 2004, s. 214–220.
- Vollständige Sammlug, aller seit dem Jahre 1729 bis gegenwärtig ergangenen Generalien und Verordnungen für sämmentliche Innungen und Zünfte. Brünn, 1793.
- Vollständige Sammlung aller Verordnung und Generalien für sämmtliche Zünfte und Innungen des österreichischen Kaiserstaates. Bd. 1–3. Brünn, 1829.
- WENISCH, Rudolf. Zunftordnungen aus STADT und Bezirk Komotau (1460 – 1741). Reichenberg – Komotau, 1936.
- WILFING, Ferdinand. Grundzüge zur Regulierung des Gewerbewesens in Wien. Wien, 1851.

Archivní prameny

- Moravský zemský archiv Brno (MZA):
  - Fond Gubernium B1, sg. S 421, inv. č. 3684, č. k. 2002; sg. O 46, inv. č. 2737, č. k. 1335; sg. O 15, inv. č. 2706, č. k. 1309; sg. O 12, inv. č. 2703, č. k. 1308; sg. C 47, inv. č. 895, č. k. 337.
  - Fond Moravské místodržitelství – patenty B17, sg. 73, č. k. 227.
- Zemský archiv Opava (http://matriky.archives.cz/matriky_lite/):
  - Olomouc, Sv. Mořic, oddací matriky, sg. O III 2, inv. č. 5584; O III 18, inv. č. 5600; O III 19, inv. č. 5601; O III 20, inv. č. 5602; O III 21, inv. č. 5603; O III 22, inv. č. 5603.

- Olomouc, P. Marie na Předhradí, oddací matriky, sg. O IV 1, inv. č. 5621; sg. O IV 2, inv. č. 5622; sg. O IV 3, inv. č. 5623; sg. O IV 4, inv. č. 5624; sg. O IV 6, inv. č. 5626; sg. O IV 9, inv. č. 5629.
- Olomouc, Sv. Petr a Pavel, oddací matriky, sg. O I 1, inv. č. 5569; sg. O I 2, inv. č. 5570.
- Olomouc, Sv. Václav, oddací matriky, sg. O II 5, inv. č. 5575; sg. O II 6, inv. č. 5576.
- Olomouc, Sv. Michal, oddací matriky, sg. O V 11, inv. č. 5642; sg. O V 12, inv. č. 5643.
- Státní okresní archiv Olomouc (SOAO):
  - Fond Archiv města Olomouce (AMO), Zlomky registratur (ZR), sg. 3b/I, inv. č. 132, č. k. 5; sg. 121, inv. č. 4115, č. k. 142; sg. 3b/I, inv. č. 132, č. k. 5; sg. 78/14, inv. č. 2365, č. k. 93; sg. 23/II, inv. č. 715, č. k. 28; sg. 65/II, inv. č. 1806, č. k. 74; sg. 74/16, inv. č. 2134, č. k. 87; sg. 3b/VII, inv. č. 167, č. k. 6; sg. 3b/IV, inv. č. 148, č. k. 6; sg. 23/I, inv. č. 699, č. k. 28; sg. 78/14, inv. č. 2365, č. k. 93; sg. 23/I, inv. č. 701, č. k. 28; sg. XXII/56, inv. č. 4288, č. k. 145; sg. 121, inv. č. 4115, č. k. 142; sg. 83/12, inv. č. 2636, č. k. 98.
  - Fond Archiv města Olomouce, Registratura (Reg.) 1786 – 1873, sg. 16s, inv. č. 190, č. k. 115; sg. 963VI, inv. č. 483, č. k. 902; sg. 16s, inv. č. 190, č. k. 114; sg. 16b, inv. č. 177, č. k. 86; sg. 16b, inv. č. 177, č. k. 84; sg. 16b, inv. č. 177, č. k. 87; sg. 16b, inv. č. 177, č. k. 85; sg. 16s, inv. č. 190, č. k. 115; sg. 16s, inv. č. 190, č. k. 111; sg. 16d, inv. č. 178, č. k. 92; sg. 40u2, inv. č. 295, č. k. 305; sg. 40b2, inv. č. 254, č. k. 225; sg. 963I, inv. č. 478, č. k. 896; sg. 16s, inv. č. 190, č. k. 108; sg. 16g, inv. č. 180, č. k. 95; sg. 16s, inv. č. 190, č. k. 107; sg. 16s, inv. č. 190, č. k. 113.
  - Fond Archiv města Olomouce, Knihy, sg. 5854, inv. č. 3726; sg. 179, inv. č. 523; sg. 182, inv. č. 526; sg. 33, inv. č. 509; sg. 183, inv. č. 527; sg. 5853, inv. č. 3725; inv. č. 393; inv. č. 498; inv. č. 509; inv. č. 526.
  - Fond Archiv města Olomouce, Berní úřad, inv. č. 1, č. k. 1.
  - Fond Cech koželuhů Olomouc, inv. č. 4, č. k. 1; inv. č. 5, č. k. 1.

- Fond Cech pekařů Olomouc, inv. č. 14, č. k. 3; inv. č. 11, č. k. 3; inv. č. 4, č. k. 1; inv. č. 6, č. k. 1; inv. č. 7, č. k. 2.
- Fond Cech sklenářů Olomouc, inv. č. 2, č. k. 1.
- Fond Cech ševců Olomouc, inv. č. 1, č. k. 1; inv. č. 3, č. k. 1; inv. č. 5, č. k. 1; inv. č. 6, č. k. 2; inv. č. 7, č. k. 2.
- Fond Cech tesařů Olomouc, inv. č. 6, č. k. 1.
- Fond Cech zámečníků Olomouc, inv. č. 7, č. k. 2; inv. č. 8, č. k. 2; inv. č. 9, č. k. 2.
- Fond Cech zlatníků a stříbrníků, inv. č. 2, č. k. 1.

Anotace

Autor:

Jakub Huška

Katedra, fakulta:

Katedra historie, Filozofická fakulta

Název diplomové práce:

„U konce s dechem“? Olomoucké řemeslné cechy v kontextu konstituování (proto)moderního státu 1700 – 1860

Vedoucí práce:

doc. Mgr. Jaroslav Miller, M.A., Ph.D.

Počet znaků: 256 968

Počet příloh: 31

Počet titulů použité literatury: 89

Klíčová slova:

Olomouc, cech, řemeslníci, pekaři, ševci, zámečníci, kameralismus, korporativismus, habsburský stát, geografická mobilita, migrace, mezigenerační mobilita, město, raný novověk, 18. století, 19. století, sociální dějiny, správní dějiny, hospodářské dějiny.

Charakteristika práce:

Práce se zaměřuje na studium řemeslných cechů v Olomouci v 18. a 19. století, a to hlavně na příkladě ševců, pekařů a zámečníků. Zkoumá důsledek státní cechovní politiky a možnosti cechu prosazovat v této době své zájmy a regulovat hospodářský a sociální život ve městě. Především přijímání nových mistrů a dohled cechu nad městskými trhy. Kromě toho je analyzovaná geografická a mezigenerační mobilita pekařských a ševcovských mistrů.